

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jerneja Kos

Ženske in brezposelnost: (ne)prostovoljno vračanje
izobraženih žensk k njihovi tradicionalni vlogi

Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jerneja Kos

Mentorica:izr. prof. dr. Zdenka Šadl

Ženske in brezposelnost: (ne)prostovoljno vračanje
izobraženih žensk k njihovi tradicionalni vlogi

Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

Zahvala

Zahvaljujem se mentorici izr. prof. dr. Zdenki Šadl za spodbudo in napotke, intervjuvankam, ki so bile pripravljene deliti svoje nezavidljive izkušnje, in bližnjim, ki so mi stali ob strani in me bodrili.

Ženske in brezposelnost: (ne)prostovoljno vračanje izobraženih žensk k njihovi tradicionalni vlogi

Z vedno večjo vključenostjo žensk v izobraževanje in na trg dela, zlasti po 2. svetovni vojni, se je začela spreminjati tudi tradicionalna vloga ženske. Vedno več žensk je lahko izstopilo iz prej v veliki meri »usojene« družinske vloge. Izobrazba, finančna neodvisnost, kariera, možnost doseganja osebnih ciljev niso več pojmi, ki so rezervirani le za moškega. Participacija žensk na trgu dela sicer ni prinesla »osvoboditve« žensk v domači sferi, saj ženske še vedno opravijo več neplačanega družinskega dela kot moški, vsekakor pa so opazni premiki tudi na tem področju, če ne že v praksi, pa vsaj na ravni vrednot oziroma v sprejeti teoriji o upravičenosti delitve neplačanega dela med partnerjema.

Socialistična preteklost slovenskega prostora je vzpostavila koncept polne zaposlitve tako za moške kot za ženske, delež polno zaposlenih žensk – v primerjavi z drugimi državami – pa se je prenesel tudi v obdobje po osamosvojitvi Slovenije. V tem času je prišla v ospredje tudi brezposelnost, ki je sprva zaradi propada velikih proizvodnih podjetij prizadela predvsem moške. S povečevanjem števila diplomantov, z nezadostnim številom (ustreznih) delovnih mest in gospodarsko krizo se v zadnjih letih povečuje tudi delež terciarno izobraženih brezposelnih, posebej pa v tej skupini izstopajo ženske. Razlogi, zakaj je temu tako, so različni, predvsem pa gre za kombinacijo njihove (večinoma družboslovne) izobrazbe, po kateri delodajalci ne povprašujejo, in (prikrite) diskriminacije žensk v rodni dobi.

Brezposelne terciarno izobražene ženske, ki so danes stare med 30 in 40 let, so v času svojega šolanja na sekundarni in terciarni ravni lahko (upravičeno) pričakovale, da bodo po zaključku študija aktivno vključene na trg dela. Glede na možnosti zaposlovanja in gospodarske razmere v tistem času to pričakovanje ni bilo utopično. Ker je razhajanje med njihovimi osebnimi pričakovanji v času izobraževanja in sedanjim stanjem brezposelnosti (lahko) precejšnje, je ta skupina žensk še toliko bolj zanimiva za raziskovanje. Rezultati naše raziskave kažejo, da intervjuvane ženske brezposelnosti večinoma niso pričakovale ter da ta nanje vpliva negativno, predvsem v zmanjšani samozavesti. Izobražene ženske, ki so poročene oziroma živijo v izvenzakonski skupnosti, prevzemajo večino neplačanega dela v družini. Tiste, ki imajo otroke, velik delež svojega časa namenijo prav njim. Raziskava potrjuje predpostavko, da otroci omilijo negativne učinke, ki jih prinaša brezposelnost. Rezultati tudi kažejo, da se brezposelne izobražene ženske želijo vrniti na trg dela, čeprav pri nekaterih (na trenutke) prihaja do apatije in vdanosti v usodo. Raziskava tako potrjuje začetno hipotezo, da se (ne)prostovoljno vračajo k tradicionalni vlogi ženske, saj v večji meri prevzamejo skrb za dom in družino.

Ključne besede: ženske, izobrazba, brezposelnost, spolne vloge

Women and unemployment: (in)voluntary return of educated women to their traditional role

With growing inclusion of women in education and in the labour market after World War Two their traditional role of mothers and housekeepers began to change. Hence more and more women were able to step out of their previously destined paths of family care takers. Education, financial independence, career, achieving personal goals... these notions are no longer exclusively "male". The participation of women in the labour market didn't set them free from their traditional family role, since women still do most of the unpaid work in the household; nevertheless there are noticeable changes, if not yet in practice, at least in the theory of distribution of unpaid domestic work between the spouses.

Though full-time employment for both men and women is a concept from the socialist past, the rate of fully-employed women stayed high (in comparison to other countries) after Slovenia's declaration of independence as well. After large manufacturing enterprises started collapsing, the growing threat of unemployment affected mostly men at first. But due to the increasing number of college graduates, inadequate number of suitable jobs and the economic crisis the rate of unemployment in the last years is especially high among women with tertiary-level qualifications. The reasons for that are various; mostly it is a combination of their social-science based education which is not sought for by the employers, and the (hidden) discrimination of women of childbearing potential.

Unemployed women with tertiary-level qualifications between 30 and 40 years of age had while in school, every reason to expect that some day they will be active participants in the labour market. Considering both the opportunities for employment and the economic situation at the time, their expectations were far from misleading. Because of the discrepancy between their personal expectations in the past and their present state of unemployment, this group is thus more interesting for research. The results show that these women were actually not expecting unemployment and that being unemployed has a negative effect on their self-esteem. Educated women that are married or live in a partnership, take over most of the unpaid domestic work. Those with children spend most of their time with them. Our research proves the assumption that children are to some extent palliating the negative effects of unemployment. Furthermore, the results show that most of these women want to return to the labour market, though there are cases of instant apathy and resignation noticeable among some of them. The research proves our initial hypothesis of (in)voluntary return of educated women to their traditional role in the family, taking over a larger portion of domestic work in the household.

Key words: women, education, unemployment, gender roles

KAZALO

1	UVOD	9
2	ŽENSKO, DELO IN IZOBRAZBA	12
2.1	Tradicionalna vloga ženske: gospodinja in mati	13
2.1.1	Ženska je (samo) mati	15
2.1.2	Oakley: mita o ženski vlogi	16
2.2	Vloga žensk na trgu dela in njihov (spremenjen) položaj v družini	17
2.3	Trg dela: iz polne zaposlitve v prekerne oblike dela	18
2.3.1	Socialistična dediščina in (nova) diskriminacija žensk	20
2.3.2	Fleksibilizacija	20
2.4	Neplačano delo	24
2.5	Terciarno izobraževanje in ženske	27
2.6	Usklajevanje javne in zasebne sfere	29
3	BREZPOSELNOST	31
3.1	Brezposelnost v Sloveniji	32
3.2	Novi trendi v brezposelnosti: terciarno izobraženi in »vmesna skupina«	34
3.3	Soočanje z brezposelnostjo	35
3.3.1	Individualizacija vzrokov za brezposelnost	39
3.4	Brezposelnost in starševstvo	40
3.5	(Ne)upravičenost opravljanja neplačanega dela v času brezposelnosti	41
4	EMPIRIČNI DEL	43
4.1	Namen raziskave in hipoteza	43
4.2	Metoda raziskovanja	45
4.3	Analiza	47
4.3.1	Motivi za študij	47
4.3.2	Ambicije, pričakovanja glede kariere in družine	50
4.3.3	(Ne)pričakovanje brezposelnosti	52
4.3.4	Stališče do neplačanega (domačega) dela pred vstopom na trg dela	54
4.3.5	Kaj se pričakuje od žensk?	55
4.3.6	Izkušnje na trgu dela	56
4.3.7	Doživljanje plačanega dela	59
4.3.8	Mnenje o brezposelnosti pred lastno izkušnjo	62
4.3.9	Izkušnja brezposelnosti	64
4.3.10	»Žrtve« fleksibilizacije?	69
4.3.11	Osebne zveze in poznanstva	69

4.3.12	»Vmesna« generacija.....	71
4.3.13	Psihološki učinki brezposelnosti	72
4.3.14	Neplačano delo v brezposelnosti	76
4.3.15	Brezposelnost, starševstvo in položaj v družini.....	77
4.3.16	Odziv drugih in spremenjeni odnosi.....	81
4.3.17	Zdravje.....	83
4.3.18	Nižje kvalificirana delovna mesta?.....	85
4.3.19	Podjetništvo in tujina?	85
4.3.20	Vrnitev na trg dela?	86
4.3.21	Pokojnina?	87
4.4	Sklepne ugotovitve raziskave	88
4.4.1	Želja po vrnitvi na trg dela ostaja	88
4.4.2	Vzroki brezposelnosti so zunanji.....	89
4.4.3	Odnos do moške in ženske vloge v družbi in družini ostaja enak.....	90
4.4.4	Stereotipi in (slabši) medosebni odnosi.....	90
4.4.5	Neplačano domače delo opravlja (izključno) brezposelna ženska	90
4.4.6	Materinstvo blaži psihološko breme brezposelnosti.....	91
4.4.7	Psihološke posledice so negativne.....	92
4.4.8	Poslabšanje duševnega zdravja.....	93
4.4.9	Potrjena hipoteza o vračanju k tradicionalni vlogi ženske	93
5	SKLEP.....	94
6	LITERATURA.....	96

KAZALO TABEL

Tabela 3.1:	Registrirane brezposelne osebe v Sloveniji, 2010–2015	33
Tabela 3.2:	Dolgotrajno brezposelne osebe, 2010–2015.....	33
Tabela 3.3:	Terciarno izobražene brezposelne osebe v letih 2011–2015	34
Tabela 3.4:	Število registriranih brezposelnih oseb med 30. in 49. letom starosti.....	35
Tabela 4.1:	Starost, izobrazba in tip gospodinjstva intervjuvank.....	47

SEZNAM KRATIC

EU	Evropska unija
KLASIUS	Klasifikacijski sistem izobraževanja in usposabljanja
SFRJ	Socialistična federativna republika Jugoslavija
SURS	Statistični urad Republike Slovenije
UNESCO	The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization Organizacija Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo
UMAR	Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj
ZRSZ	Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje

1 UVOD

Ženske so v zadnjem stoletju postopoma presegle omejeno družbenost, ki jo je določala njihova tradicionalna vloga matere, žene in skrbnice za druge. Po obdobju industrializacije, ki je v veliki meri spremenila vlogo družine, se je v družbeno zavest, pod vplivi prevladujoče spolne ideologije, močno vtisnila primarna vloga ženske kot matere in skrbnice doma. Ženske so tako postale domestificirane (Jogan 2001), izhod iz te pozicije pa je (bil) težak. Ženske so si v teku industrijske dobe sicer izborile možnost plačanega dela v javni sferi zaposlitve in izobraževanja (vključno s terciarnim izobraževanjem), vendar se še danes v praksi srečujejo z realnostjo, ki jim – zaradi vztrajanja tradicionalnega pojmovanja vloge žensk v družini in družbi – nalaga opravljanje neplačanega dela v zasebni sferi življenja.

Slovenija, ki ima zaradi socialistične dediščine koncepta polne zaposlitve (Kanjuo Mrčela in drugi 2010) visoko vključenost žensk na trgu dela, ohranja koncept, da je zaposlenost žensk zaželena in pričakovana, po drugi strani pa slovenski trg dela ni imun na vse večjo fleksibilizacijo in (posredno) diskriminacijo žensk. Napoved iz začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja o tem, da bodo brezposelnosti in začasnim oblikam dela izpostavljene predvsem ženske (Ferligoj in drugi 1990), se je mogoče v tistem času slišala nekoliko preuranjeno. V prvih letih po osamosvojitvi Slovenije je bila zaradi propada velikih industrijskih podjetij namreč prizadeta predvsem moška populacija (Jogan 2001). V zadnjih letih lahko »napoved« potrdimo, saj se delež brezposelnih žensk zvišuje (ZRSZ 2015).

V zadnjih letih je širši družbeni diskurz o zaposlovanju bolj kot vprašanje vpliva spola na brezposelnost izpostavljala predvsem problem brezposelnosti določenih starostnih skupin. Gre predvsem za mlade, za katere se je izkazalo, da imajo popolnoma drugačne izkušnje na trgu dela v primerjavi s starejšo populacijo, saj so se negativni učinki fleksibilizacije odražali predvsem pri njih. Vendar pa ne moremo spregledati, da vedno večji problem pri zaposlovanju postajajo prav ženske. Večjih možnosti pri zaposlovanju ženskam ne zagotavlja niti terciarna izobrazba, saj se število brezposelnih izobraženih oseb povečuje, med njimi pa prevladujejo ženske (ZRSZ 2015, 14), poleg tega pa se ženske večinoma izobražujejo na področjih, po katerih delodajalci ne povprašujejo (npr. družboslovje) (UMAR 2015).

Problem brezposelnosti tako mladih po končanem šolanju kot starejših je v slovenskem prostoru predmet reševanja institucij, ki se ukvarjajo s programi aktivne politike zaposlovanja. Srednja populacija (stara med 30 in 49 let) je (upravičeno) ostala spregledana, saj gre za starostno skupino, kjer problem brezposelnosti v primerjavi z mlajšimi oziroma starejšimi ni bil signifikanten (ZRSZ 2014).

Brezposelnost ima (poleg gospodarskih in ekonomskih posledic na družbo) posledice tudi na posameznikovo ekonomsko in psihološko stanje. Iz znanstvenega raziskovanja slednjega so ženske velikokrat umanjale. Raziskovanje problema brezposelnosti izobraženih in strategij soočanja z brezposelnostjo je bilo v preteklosti velikokrat omejeno na moško populacijo (Kulik 2000); v skladu s pojmovanjem »naravne« vloge žensk se je pričakovalo, da brezposelnost za ženske niti ne predstavlja resnega oz. relevantnega problema. V nekaterih primerih je participacija žensk na trgu dela celo pojmovana kot »problem« ekonomsko deprivilegiranih skupin oziroma kot nesrečna okoliščina, ko moški ne zasluži dovolj za preživetje družine (Jamieson 1998). V Sloveniji so takšna pojmovanja manj izrazita, saj je dediščina zaposlovanja na področju Slovenije po drugi svetovni vojni sicer drugačna in zapoveduje polno zaposlitev tako moških kot žensk, brezposelnost pa je nezaželeno stanje. Če v Jugoslaviji brezposelnosti dolgo časa praktično nismo poznali oziroma smo ta pojav pogosto povezovali le z lenuhi, brezdelneži, ki ne želijo poprijeti za nobeno delo (glej npr. Svetlik 1985), lahko v sedanjem času govorimo o popolnoma drugačni sliki, saj je brezposelnost relativno visoka (glej SURS 2016c), prisotna pa je tudi pri segmentu populacije, kjer prej ni bila izrazita (npr. pri terciarno izobraženih osebah) (ZRSZ 2015).

V pričujočem delu se bomo osredinili na problem brezposelnih terciarno izobraženih žensk v Sloveniji in njihov spoprijem z brezposelnostjo. Predpostavljamo, da so imele ženske v teku svojega izobraževanja precej drugačne predstave o svojem (delovnem) življenju oziroma o tem, kako uspeti na trgu dela, predvsem pa si sebe niso predstavljale (zgolj) v vlogi matere in gospodinje, ki je ekonomsko odvisna od drugih. Obravnavamo torej skupino brezposelnih oseb, za katere bi lahko še nedolgo nazaj trdili, da ima na trgu dela dobre, če ne odlične možnosti ne samo zaposlitve, ampak tudi kariere. Gre za skupino terciarno izobraženih žensk med 30. in 40. letom starosti, torej za ženske v svojih »najboljših« letih, ki (potencialno) doživljajo popolnoma drugačno realnost, kot so jo pričakovale tekom svojega študija. Predpostavljamo, da se zaradi svoje brezposelnosti bolj kot na poklicnem področju udeležujejo v domači sferi in tako

(ne)prostovoljno opravljajo tradicionalna ženska neplačana opravila oziroma jim posvetijo veliko več časa kot sicer. Raziskovanje strategij soočanja terciarno izobraženih žensk v srednjih letih je zato zanimivo iz več vidikov: od sprememb ambicij, karijerne poti in pričakovanj glede (ponovne) participacije na trgu dela do sprememb dinamike znotraj skupnosti, kjer živijo, predvsem z vidika delitve neplačanega družinskega dela.

Magistrsko delo je razdeljeno na dva dela. V prvem, teoretičnem delu je opisana tradicionalna vloga žensk, njeno (postopno) spreminjanje oziroma slabljenje, vloga žensk na trgu dela in njihovo terciarno izobraževanje; sledi predstavitev brezposelnosti in mehanizmov soočanja s tem pojavom. V drugem, empiričnem delu smo izvedli empirično kvalitativno raziskavo o doživljanju brezposelnosti in njenih vplivih na (možno) vračanje k tradicionalni vlogi ženske. Na podlagi podatkov, ki smo jih pridobili z metodo intervjujev, smo analizirali in interpretirali stališča osmih terciarno izobraženih žensk v starostni skupini med 30 in 40 let, ki smo jih spraševali o njihovih izkustvih in stališčih do izobrazbe, plačanega in neplačanega dela ter brezposelnosti, ki so jih imele v času študija in po njem. Namen empiričnega dela naloge je preveriti, ali drži hipoteza o (ne)prostovoljnem vračanju brezposelnih izobraženih žensk k tradicionalni vlogi ženske; naša analiza intervjujev z respondentkami našo hipotezo potrjuje.

2 ŽENSKE, DELO IN IZOBRAZBA

V zgodovini boja žensk za enakopravnost med spoloma je bila v ospredju možnost dostopa do izobraževanja in trga dela oziroma plačanega dela v javni sferi zaposlitve. V obdobju po drugi svetovni vojni je v Sloveniji (oz. SFRJ) in nasploh v državah Vzhodne Evrope zaposlenost žensk postala dokaj samoumevna. V nasprotju z zahodnimi državami, kjer so ženske še vedno bile svoj boj za pravico do plačanega dela, »je bila udeležba žensk na trgu delovne sile del socialističnega projekta« (Kanjuo Mrčela in drugi 2010, 649). V socialističnih družbah je prav zaposlitev za polni delovni čas »generacijam žensk omogočila pravico do dela, emancipacijo in finančno neodvisnost« (Kanjuo Mrčela in drugi 2010, 649).

Ženske so v socialističnem obdobju sicer še vedno doživljale neenakost na področju opravljanja neplačanega dela v domači sferi. Raziskave od sedemdesetih let dvajsetega stoletja naprej so pokazale, da so v primerjavi z moškimi ženske v Sloveniji še vedno opravljale več gospodinjskega dela in dela, povezanega s skrbjo za otroke. (Humer in Kuhar 2013).

Tradicionalni model spolne delitve dela z zaposlenim moškim in žensko gospodinja je z vstopom žensk na trg dela vendarle začel doživljati spremembe. V primeru zaposlitve obeh staršev, torej dvokarijerne nuklearne družine, je prišlo do pomembnih posledic za delitev vlog, zaposlenost žensk pa se je, zaradi težjega usklajevanja poklicne in družinske sfere, kazala tudi kot družbeni »problem« (Žakelj in Švab 2009). Kot ugotavlja Jamieson (1998, 141), se v mnogih evropskih in severnoameriških kulturah na zaposleno ženo gleda kot na nesrečno »posledico« primera, ko moški – mezdni delavec ne zasluži dovolj za preživljanje celotne družine.

Ženske so v socialističnem obdobju zaradi polne zaposlitve dosegle finančno neodvisnost in varnost, država pa je vzpostavila mehanizme, ki so omogočali usklajevanje polne zaposlitve in družinskih obveznosti, npr. plačan porodniški in starševski dopust ter sistem organiziranega varstva otrok (Glass in Kawachi 2001; Kanjue Mrčela in drugi 2010, 647). Ženske so tako dobile možnost participacije na področju izobraževanja in poklicnega udejstvovanja (Glass in Kawachi 2001, 110–111).

V primeru plačanega dela lahko poleg ekonomske samostojnosti govorimo tudi o drugih pozitivnih vidikih za ženske. Černigoj Sadar (1985) tako omenja večjo kompetentnost, samozaupanje in neodvisnost, poveča pa se tudi moč žensk pri odločanju znotraj družine.

2.1 Tradicionalna vloga ženske: gospodinja in mati

»Ženska identiteta kot na družino zožana družbenost – z vključeno moško dominacijo – je tako samoumevna, kot je samoumevna na javnost razširjena družbenost pri moških« (Jogan 1990, 51). Samoumevno prepričanje, da je »prava« vloga žensk v družini ter da so ženske »naravno« usposobljene za opravljanje gospodinjskih in drugih opravil znotraj družine, je velikokrat vodila k enostranskim razlagam oziroma odsotnosti konceptualizacije. Kot opozarja Jogan (1990), je tudi v sociologiji kulturno določena razlika med spoloma vplivala na to, da »tematizaciji ženskega položaja večinoma ni sledila njegova problematizacija« (Jogan 1990, 51).

Družba je zgodovinsko dolgotrajno postavljala ženske na »pravo mesto« v razmerju do moških oziroma v družini in širše, v družbi. Javna sfera je bila, zlasti od moderne industrijske kapitalistične družbe dalje dodeljena moškim, ženske pa so bile potisnjene v sfero zasebnega življenja, v družino in skrb za otroke. V gospodinjstvu ni več (kot v obdobju pred industrializacijo) v ospredju produkcija, ampak je gospodinjsko delo postalo (pojmovano kot) neproduktivno, nemerljivo in neplačano (Žnidaršič Žagar 2007, 18).

Tekom zgodovine se je spolna delitev dela spreminjala oziroma je bila odvisna od razredne in etnične pripadnosti, religije in drugih dejavnikov, na splošno pa so moški opravljali statusno višja in bolje plačana dela. V gospodinjsko temelječem produkcijskem sistemu domače delo ni bilo ločeno od dela zunaj doma. To delo so opravljale tudi ženske, čeprav se je kot njihovo osnovno vlogo dojemala skrb za otroke. V obdobju industrializacije je postala vloga ženske vedno bolj osredotočena na družino, prostorska ločitev plačanega dela in doma ter dolgi delovniki pa so bili za ženske problematični; s povečevanjem pomena vloge vzgoje otrok je bila ženska vedno bolj potisnjena v domačo sfero. Tiste ženske, ki so se zaposlovale v javni sferi plačanega dela (to so bile predvsem ženske iz delavskega razreda), pa so opravljale manj kvalificirana in plačana dela. Vloga moškega kot vzdrževalca družine se je v primerjavi

s srednjim vekom okrepila oziroma vstopila v ospredje, participacija ženske zunaj doma oziroma v javnosti pa je postala zelo omejena. (Černigoj Sadar 2000, 32).

Žnidaršič Žagar (2007) sicer opozarja na dejstvo, da na delitev dela med moškimi in ženskami v zgodovini ne smemo gledati skozi prizmo današnjih pogledov oziroma stereotipov, ki jih imamo glede preteklosti, in navaja, da raziskave kažejo, da so ženske opravljala vsa dela, če je bilo to potrebno, tudi tista, ki ji smatramo za moška, medtem ko se v obratni smeri to ni dogajalo.

Prenos produkcije izven družine je vodil od zaposlovanja družine k zaposlovanju posameznika_ice, kar je tudi bolj jasno začrtalo razmejitev (spolnih) vlog; to velja zlasti za srednji in višji sloj, kjer je žena, ki ni delala v javni sferi zaposlitve in je skrbela za dom in družino, za moškega postala statusni simbol. Upoštevati pa moramo dejstvo, da je bil »privilegij« tradicionalne delitve vlog (po principu »zaposleni moški in ekonomsko odvisna žena«) pogosto dostopen le za tiste, ki so si to lahko privoščili. V skupinah z nižjim ekonomskim položajem so morale plačano delo, zaradi ekonomske nuje, opravljati tudi ženske. (Černigoj Sadar 1993, 174).

V 19. stoletju pa je ločitev družine in produkcije za mnoge moške in ženske vodila v usodo, določeno že ob rojstvu; za ženske je to večinoma pomenilo dosmrtno gospodinjsko delo, za moške odvisnost od trga dela. Slednje kljub možnim negativnim vidikom še vedno pomeni skrb za lasten obstoj in s tem možnost mobilnosti in načrtovanja, medtem ko ženske ostanejo v ekonomsko odvisni vlogi. (Beck in Beck-Gernsheim 2006, 36).

Androcentrična opredelitev moške vloge kot skrbnika, vzdrževalca družine in predstavnika družine v javnosti je določala tudi gospodovanje nad ženo in otroki, bila je oblikovana v skladu z interesi moških, hkrati pa vsebuje tudi zavračanje gospodinjskega dela (Jogan 2006, 197).

Udeležba posameznika_ice na trgu dela prinaša poleg (možne) ekonomske neodvisnosti tudi negativne posledice. Kot ugotavlja Jogan (1990), so v kapitalističnem sistemu, ki je podrejen profitu, osebe v svojem delovanju omejene, saj se morajo podrežati organizaciji dela in upoštevati pravila na trgu dela. Tako je družina prevzela vlogo izravnalne skupnosti, »ki je po eni strani pomagala oblikovati racionalnost, po drugi pa blažila napetosti, do katerih je nujno vodila sama občja racionalnost s svojim krčenjem

možnosti za delovanje posameznika (različno po spolu) na družbeno pomembnih področjih« (Jogan 1990, 118). V družbenem razredu, ki je bil podrejen, je ženska doživljala »dvojno« podrejenost, v zasebni sferi je bila podrejena moškemu, ki se je v javni sferi sicer moral podrežati lastnikom kapitala (Jogan 1990, 119).

2.1.1 Ženska je (samo) mati

Podoba ženske kot matere ima dolgo zgodovino, znotraj katere je bila legitimirana ne le s pomočjo opiranja na ekonomske potrebe, ki so narekovala, da ženska poskrbi za dom in otroke, medtem ko moški opravlja plačano delo, ampak tudi z religijskimi razlagami. Materinsko vlogo kot edino pravo vlogo žensk je praktično skozi vsa zgodovinska obdobja promovirala Rimskokatoliška cerkev, predvsem prek lika Device Marije.

Kot antipol Mariji, ki je predstavljala vse, kar je pri ženski cenjeno (brezmadežnost, materinstvo) je na drugi strani nastopala Eva, ki je zapeljala moškega (Adama) v izvirni greh in tako upravičila »naravno« žensko podrejenost, saj so ženske vendarle grešna bitja, ki »jih je bilo potrebno imeti pod nadzorom« (Hernja Masten 1998, 28–29).

Kot ugotavlja Jogan (2001), je lik Device Marije služil tudi kot opravičevanje negativnih vidikov »prave« ženske vloge, ki je vključevala visoko obremenitev žensk z (domačim, »nevidnim«) delom in podrejenost moškemu. Trpeča Marija je prikazana kot zaželeno stanje in zgled, opravičuje dejansko trpljenje in ponuja vir iskanja odrešitve, saj »tisti način bivanja, ki je za večino (bil) trpeč, dobi poseben sijaj in privlačnost, s čimer postane bolj sprejemljiv in ga je lažje prenašati« (Jogan 2001, 24).

V zgodovini Cerkve lahko najdemo tudi veliko ženskam sovražnih stališč, ki žensko povezujejo z (grešno) spolnostjo in slo. Kot »rešitev« se ženskam ponuja lik Marije, čeprav povečevanje materinstva (ženska kot trpeča mati, ki svoje življenje posveti otrokom in možu) vključuje tudi »enačenje« ženske zgolj z njeno reproduktivno vlogo. Mizoginija v stališčih cerkvenih očetov je vse prej kot redka, teološki misleci so žensko pogosto (npr. pri Avguštinu) pojmovali le kot sredstvo za rojevanje, ne pa kot osebo, ki je primerna za intelektualno delo. (Ranke Heinemann 1992)

Kot ugotavlja Jogan (2006, 197), je bila androcentrično pojmovana vloga ženske kot družinskega in udomačenega bitja v ospredju vse do konca 19. stoletja. V tem časovnem obdobju (konec 19., začetek 20. stoletja) se sicer že pojavijo možnosti, da tudi ženska

doseže ugodnejši družbeni položaj prek volilne pravice, pravice do uporabe lastnine in dohodka ter izobraževanja, vendar ženske pogosto še vedno ostajajo ekonomsko odvisne od moških. Večji vstop v javno sfero predstavljata obe svetovni vojni, ko zaradi pomanjkanja delovne sile ženske opravljajo plačano delo (Černigoj Sadar 2000, 32).

2.1.2 Oakley: mita o ženski vlogi

Žensko vlogo matere in gospodinje, pogosto pojmovano kot »usojeno« in »naravno« je A. Oakley (2000) opredelila kot neutemeljeno oziroma neverodostojno, povezano s paletto mitov, ki zagotavljajo »temeljno načelo ideologije spolnih vlog, v kateri sta ženskost in domestifikacija eno in isto« (Oakley 2000, 169).

Oakley (2000, 169–170) omenja dva mita o ženski vlogi, mit o delitvi dela po spolu in mit o materinstvu. Avtorica, ki vidi vzrok za zatiranje žensk tudi v industrijskem kapitalizmu, opredeljuje oba mita kot neresnična in kot dejavnika, ki omogočata ohranjanje domestifikacije žensk. Avtorica meni, da je z vidika sociologije, antropologije in etologije mit o delitvi dela po spolu v prvi vrsti mit o družini, ki je po njihovem mnenju naravna in univerzalna, kar pa Oakley zavrne. Bistvo vzorca spolnih vlog opredeli kot »ekonomsko izkoriščanje ženske kot neplačane delavke, vzgojiteljice otrok, gospodinje in služkinje telesnih, čustvenih in poklicnih potreb moškega« (Oakley 2000, 198).

Mit o materinstvu, ki zajema trditve, da mati potrebuje otroka, da otrok potrebuje mater in da ženska mora biti mati, Oakley (2000) zavrne; vedenje mater opredeli kot kulturno in ne biološko pogojeno in zavrača obstoj materinskega gona.

Vloga mitov, tako Oakley, je ohranjanje družbenih pravil oziroma ohranjanje *statusa quo*. Kljub temu, da sta omenjena mita neresnična, pripomoreta k ohranjanju izročila o ženski domestifikaciji, ohranjanju obstoječega družbenega reda in k predstavi o ženski vlogi kot univerzalni in naravni, saj »mit, ki ga navajamo kot dejstvo, postane dejstvo: kar je mitološko, se pokaže kot realno« (Oakley 2000, 170). Preseganje obeh mitov je tako izredno težavno tako z vidika vstopa žensk na trg dela kot z vidika opravljanja neplačanega družinskega dela. Ker sta mita, ki ju je ovrгла Oakley, še vedno prisotna, prihaja namreč do trenj pri usklajevanju zasebne in poklicne sfere.

2.2 Vloga žensk na trgu dela in njihov (spremenjen) položaj v družini

V povezavi z vstopom žensk na trg dela raziskovalci_ke ugotavljajo, da so v veliki meri vstopile predvsem v tiste dejavnosti, ki so jih že sicer opravljale v domači sferi, kar pomeni, da se je tradicionalna spolna delitev dela prezrcalila v javno sfero dela. Še v 19. stoletju so bila na trgu, ki je veljal za (izključno) moško sfero, ta dela razumljena kot manj produktivna in profesionalna, na podrejenost ženskega dela pa je vplivalo tudi pojmovanje, po katerem so ženske bliže naravi, moški pa kulturi in po katerem so ženske »naravno« usposobljene za (manjvredna) dela. (Žnidaršič Žagar 2007, 19–20)

Vloga ženske v družini in družbi se je z vstopom na trg dela bistveno spremenila, a neredko le na videz. Kot ugotavlja Oakley (2000), prihaja v dojemanju ženske vloge do ambivalentnosti: po eni strani se ženskam še vedno pripisuje tradicionalno vlogo matere in gospodinje, po drugi strani pa se od njih pričakuje enako participacijo na trgu dela in v javni sferi kot od moških (Oakley 2000, 95–96).

Protislovje, kateremu so izpostavljene ženske, od njih zahteva uresničitev dveh (nekompatibilnih) možnosti. Po eni strani se od žensk pričakuje uresničitev lastnih zmožnosti, po drugi pa zagotavljanje podpore pri izpolnitvi potreb moža in otrok. Obe alternativni pa se v družbi pojavljata kot enako legitimni. (Oakley 2000, 97)

S participacijo žensk na trgu dela, ki rahlja spone tradicionalne delitve dela po spolu, pa sama tradicionalna vloga ženske kot matere, gospodinje in skrbnice otrok torej ne izginja. Kot ugotavlja Jogan (2006, 198), se je v devetdesetih letih dvajsetega stoletja v Sloveniji tako pri moških kot pri ženskah zmanjšal delež tistih, ki sprejemajo predstavo o domu in družini kot največji ženski želji, vsekakor pa je dolga tradicija domestifikacije žensk pustila svoje posledice. V tem času se pojavijo tudi večji pritiski na ženske, tako s strani zunanje, javne sfere, kot s strani same družine. »Vloga družine kot (tradicionalno pomembnega) blažilca in predelovalca napetosti in negotovosti, ki jih poraja javno območje, se je namreč v času tranzicije povečala (ključno terapevtsko vlogo v družini pa imajo matere)« (Jogan 2000, 19).

Če v devetdesetih letih 20. stoletja pri ženskah v Sloveniji še ni zaznati povečanega občutka krivde zaradi participacije v javni sferi (in s tem »zanemarjanja« družine) (Jogan 2000), pa ne moremo trditi, da to vprašanje ni (vedno bolj) v ospredju v družbeni sedanjosti. Šadl (2004, 979) ugotavlja, da se v zadnjih desetletjih ženske srečujejo

predvsem z dilemami, kako zadostiti tako potrebam družine, kot zahtevam poklicnega udejstvovanja, saj se tradicionalna delitev spolnih vlog v praksi ohranja, čeprav je na teoretski ravni sprejeta ideja enakopravne delitve družinskega (neplačanega) dela.

Mit o materinstvu, ki ga je zavrnila Oakley (2000), pa ima še vedno realne posledice. »Zaposlene matere pogosto muči občutek krivde. Mislijo, da ne ravnajo prav in skrbi jih, ali so za svoje otroke storile vse, kar je v njihovi moči. Internalizirale so mit, da njihovi otroci potrebujejo nekaj, kar jim lahko dajo le one« (Oakley 2000, 226).

Z večjo participacijo žensk na trgu dela pa se ne spreminja le njihova tradicionalna vloga oziroma delitev dela v družini, ampak tudi percepcija moškega kot edinega finančnega skrbnika družine, spremenil pa se je tudi koncept edinega hranitelja kot takega. Z zmanjšanjem relativnega dohodka na zaposlenega (zaradi predpostavke o več zaposlenih članih družine oziroma konceptu dveh hranilcev), so v slabšem položaju predvsem tiste družine oziroma gospodinjstva z manj člani. (Ignjatović 2002a, 144)

2.3 Trg dela: iz polne zaposlitve v prekerne oblike dela

V razvitih državah Zahoda je tudi v drugi polovici 20. stoletja prihajalo do slabših razmer za ženske na trgu dela, pogosta je bila zaposlitev za polovični delovni čas, na trg dela pa se je prenesla tudi delitev moško/žensko – tako se je v primeru žensk, ki so v veliki meri zasedale slabše plačana in negotova delovna mesta, diskriminacija iz zasebne sfere odražala tudi v plačanem delu v javni sferi zaposlitve (Svetlik 1985, 89–90).

Beck (2003) opozarja, da je kapitalizem pravzaprav odpravil delo, privedel je do naraščanja brezposelnosti, nezanesljivih in netipičnih oblik dela, medtem ko se v javnosti zamegljuje vpogled v dejanski položaj s pomočjo treh mitov. Prvi, mit o nepreglednosti, se nanaša na občutek, da je trg dela prezapleten, saj gre za (nejasno) prepletanje brezposelnosti in zaposlitve oziroma, kot jih imenuje avtor, »raznoraznih oblik zaposlitve« (Beck 2003, 87).

Beck ugotavlja, da na strani povpraševanja po delovni sili prihaja do upada, ponudba delovne sile pa je zaradi globalizacije vse večja; še več, avtor poudarja, da ne moremo več govoriti o prerazporeditvi dela, ampak o prerazporeditvi brezposelnosti in to v

razvitih ekonomijah (Združene države Amerike, Velika Britanija), medtem ko velik del institucij (npr. zavarovalnice, hranilnice), politikov in celo javnosti živi v prepričanju, da obstaja (le) polje polne zaposlitve in s tem povezanih kontinuiranih in rednih dohodkov (Beck 2003, 87).¹

Rešitev za brezposelnost oziroma nadomestitev delovnih mest, ki so jih (zahodne) družbe izgubile zaradi selitve v države z nižjimi stroški dela, mnogi – tako Beck – vidijo v storitveni družbi. Avtor to zavrne in takšno pojmovanje imenuje kot mit o storitvah. Informacijska družba, ki naj bi vodila v večji delež dobro plačanih služb, po avtorjevem mnenju vodi v slabo plačana rutinska dela, ki jih je mogoče preseliti kamorkoli po svetu. Tretji mit, mit o stroških oziroma načelu zmanjševanja stroškov z namenom odpravljanja brezposelnosti, vodi v naraščanje števila slabo plačanih služb, ki sicer zahtevajo nekvalificirano delovno silo, vendar jih zaradi pomanjkanja služb za visoko kvalificiran kader zasedajo tudi bolj izobraženi; slednji nekvalificirani delovni sili predstavljajo (nelojalno) konkurenco. Še več, zaradi odprtosti trga oziroma globalizacije lahko bolj kvalificiran kader prihaja tudi od drugod in tako (domače) nekvalificirane delavce postavlja v položaj, kjer je napredovanje slednjih praktično nemogoče. (Beck 2003, 88–89)

Podobno dogajanje je mogoče opaziti tudi v Sloveniji, kjer se, zaradi pomanjkanja delovnih mest za terciarno izobražen kader, povečuje pritisk na delovna mesta, za katere je zahtevana izobrazba nižja. To vodi v poslabšanje položaja manj izobraženih na dva načina. Osebe, ki sicer imajo za delovno mesto zadostno izobrazbo, imajo lahko v postopku izbora primerne osebe za delovno mesto več konkurentov z višjo izobrazbo. Večji delež povpraševanja po delovnih mestih s strani terciarno izobraženega kadra pa delodajalcem omogoča, da že v razpisnih pogojih določijo višje izobrazbene zahteve, čeprav bi glede na naravo dela zadostovala že nižja izobrazba kandidata_ke.

---

¹ Beckove ugotovitve lahko uporabimo na slovenskem prostoru, kjer kljub povečevanju prekernih oblik zaposlitve, ali bolje rečeno prekernega dela, nekatere institucije še vedno, pri posredovanju svojih storitev ali produktov, upoštevajo praktično samo pogodbo o zaposlitvi za nedoločen čas. Taka primera sta na primer najetje stanovanjskega kredita ali celo nakup mobilnega telefona prek operaterja, kjer oseba brez redne zaposlitve (a z drugimi dohodki) za nakup (od operaterja subvencioniranega) telefona potrebuje poroka.

2.3.1 Socialistična dediščina in (nova) diskriminacija žensk

V obdobju tranzicije je bila, kot ugotavlja Jogan (2004, 374), enakost spolov stigmatizirana kot dediščina totalitarnega režima in nasprotje tradicionalnega oziroma naravnega reda. Pojavljali so se predlogi, na prvi pogled prijazni do žensk (npr. podaljšanje porodniškega dopusta), ki bi dolgoročno vodili v (ponovno) odvisnost oziroma udomačevanje žensk (Jogan 2004, 374). V nasprotju s tem pa »socialistična dediščina« (še) ne izginja. Vključenost žensk na trg delovne sile v Sloveniji je namreč visoka (Sedmak in Medarič 2007, 95) in presega povprečje držav članic EU (Eurostat 2016).

Socialistična dediščina, ki predpostavlja polno zaposlitev, in današnja dejanska (visoka) vključenost žensk pa še ne pomenita, da se ženske na trgu dela ne srečujejo z diskriminacijo na podlagi spola oziroma z diskriminacijo zaradi predpostavke delodajalcev, da bo ženska tista, ki bo zaradi starševstva odsotna z delovnega mesta. Raziskave v Sloveniji kažejo, da pravice iz naslova starševskega varstva koristijo predvsem ženske. Glede na to, da so starševske in družinske obveznosti še vedno razumljene kot naloga žensk, prihaja na trgu dela do posredne diskriminacije žensk (Kanjuo Mrčela in Černigoj Sadar 2006, 717). Tudi terciarno izobražene ženske iz posredne diskriminacije ne izpadejo. Kozmik (2000) je na podlagi podatkov o povečevanju brezposelnih izobraženih žensk iz konca devetdesetih let prejšnjega stoletja ugotavljala, da se neenakost pri delitvi dela v zasebni sferi (predvsem pri skrbi za otroke in s tem možni odsotnosti iz dela), odraža tudi v javni sferi oziroma na trgu dela, in tako »ženskam formalna izobrazba ne prinaša tega, kar prinaša moškim« (Kozmik 2000, 240).

Podmenik in Černigoj Sadar (2007) na podlagi raziskav ugotavljata, da mladim slovenskim diplomantkam prekerni trg dela ni tuj ter da se v iskanju zaposlitve poslužujejo različnih načinov iskanja dela, pri tem pa poudarjajo pomen osebnih zvez. Ob tem izražajo razočaranje, da kljub visokim vložkom v izobraževanje ostajajo brez dela oziroma v negotovih oblikah dela (Podmenik in Černigoj Sadar 2007, 71).

2.3.2 Fleksibilizacija

Fleksibilizacija pomeni redefinicijo dela, je proces spreminjanja pogojev zaposlovanja in organiziranja dela ter v kontekstu industrijske moderne družbe predstavlja

destandardizacijo načinov zaposlovanja; tako ne poznamo več le »klasične« oblike zaposlitve za polni delovni čas, ampak tudi manj formalne in celo neplačane oblike dela (Kanjuo Mrčela in Ignjatović 2004, 230–231). Mnoga podjetja »zmanjšujejo svoj osrednji fond delovne sile in najemajo začasne delavce, da bi lahko na ta način hitro večala in manjšala svojo delovno silo ter se odzivala na sezonske ali celo mesečne in tedenske trende na trgu« (Rifkin 2007, 305). Hitra menjava delovne sile in začasno zaposlovanje pa nista edini spremembi. Pogosto se pojavlja tudi prenos na zunanje izvajanje tistih del in storitev, ki so bili nekoč del podjetja (Rifkin 2007, 306). Sennett (2008) opozarja, da se začasnost delovne sile ne odraža le v najemanju zunanje delovne sile in storitev, ampak tudi v notranji strukturi samega podjetja. Delavce, ki imajo kratkoročne, nekajmesečne pogodbe, je mogoče v skladu s potrebami podjetja premeščati iz ene naloge na drugo (oziroma enega delovnega mesta na drugega), poleg tega pa tovrstne kratkoročne pogodbe podjetju omogočajo hitro širitev ali krčenje (Sennett 2008, 37).

Fleksibilne oblike dela država velikokrat spodbuja z namenom povečanja oziroma izboljšanja gospodarstva, na splošno pa so priljubljena pri delodajalcih, saj na ta način dosegajo boljše poslovanje (Kanjuo Mrčela in Ignjatović 2004, 231).

V fleksibiliziranem delovnem okolju lahko osebe večkrat prehajajo iz zaposlenosti v brezposelnost. Delodajalci praviloma podpirajo ta model, medtem ko delavci zaradi socialne varnosti težijo k stalni zaposlitvi, razen v primeru, ko gre za željo delavca (npr. po dodatnem zaslužku) (Smolej 2009). Fleksibilne oblike dela delodajalci velikokrat upravičujejo kot sredstvo za ustvarjanje novih delovnih mest in s tem zmanjševanja brezposelnosti; posameznikom naj bi omogočale večjo izbiro, kritiki pa pri tem opozarjajo, da je ta pozitivna plat velikokrat le navidezna in bolj ustreza delodajalcem kot delojemalcem (Kanjuo Mrčela in Ignjatović 2004, 231).

Zagovorniki fleksibilizacije se pogosto opirajo na koncept varne prožnosti oziroma varne fleksibilnosti. Cilj tega koncepta je zagotavljanje (socialne) varnosti, ki jo z mankom (polne) redne zaposlitve oseba izgubi; čeprav se varnost in fleksibilnost na prvi pogled izključujeta, pa obstajajo primeri dobrih praks v nekaterih državah po Evropi, kot sta Nizozemska in Danska. Pri slednji se omenja »danski zlati trikotnik«, ki vključuje fleksibilno zaposlovanje, visoko stopnjo socialne varnosti in aktivno politiko

zaposlovanja. Sistem tako omogoča visoko mobilnost na trgu dela, od katere imajo koristi tako delodajalci kot tudi delojemalci. (Kanjuo Mrčela in Ignjatović 2004, 242)

Za Slovenijo bi težko trdili, da ima fleksibilizacija pozitivne učinke na delojemalce, sploh tiste, ki delovnih mest oziroma plačanega dela ne menjajo po svoji lastni odločitvi, ampak jih v to silijo začasne oblike zaposlitve oziroma dela. Na ta način ta segment populacije prehaja iz obdobja, ko ima zagotovljen prihodek in druge pravice (kot so plačana bolniška odsotnost, pravica do denarnega nadomestila, plačilo zdravstvenega zavarovanja itd) v obdobje, ko tega nima in obratno.

Stališča mladih slovenskih diplomantk, ki so kritične do delodajalcev, saj »se čutijo prikrajšane zaradi pogostih prekinitev zaposlitve in odvzema pravic, ki izhajajo iz rednega dela« (Podmenik in Černigoj Sadar 2007, 71), in podatki, da se mladi, ki so vstopili na trg dela po začetni tranziciji zaposlujejo večinoma v fleksibilnih oblikah zaposlovanja (Ignjatović 2002a, 190), kažejo na trend, da so začasne oblike dela pri nas »rezervirane« predvsem za skupino, ki je določena po kriteriju starosti.

Fleksibilizacija trga v Sloveniji je namreč potekala predvsem na račun mlajše populacije. Število zaposlenih za določen čas, ki je bilo npr. leta 2001 v primerjavi z ostalimi članicami Evropske unije relativno nizko, se je začelo povečevati predvsem v starostni skupini med 15 in 24 let (Kanjuo Mrčela in Ignjatović 2004, 256). Fleksibilizacija pri nas je sicer potekala počasi, vendar, če upoštevamo »nekakšno »getoizacijo« mladih v določenih fleksibilnih oblikah zaposlovanja« (Kanjuo Mrčela in Ignjatović 2004, 247), je bila ta problematična le za določen del populacije.

Ignjatović (2002a) navaja, da naj bi fleksibilizacija trga dela pomenila večjo vključevanje žensk v zaposlovanje, saj so ženske tiste, ki težje usklajujejo službene in družinske obveznosti. Skrb z otroke ali skrb za starejše člane družine bi tako lažje usklajevale v primeru skrajšanega delovnega časa; v primeru, da obstaja samo možnost polne zaposlitve, se namreč lahko ženska znajde pred dilemo, ali se sploh zaposliti ali ne. (Ignjatović 2002a, 146–147)

Ignjatović (2002a) nadalje ugotavlja, da je dostop do kvalitetnega institucionaliziranega varstva za otroke in starejše ključnega pomena pri odločanju žensk za zaposlovanje s polnim delovnim časom, pomemben dejavnik vpliva pa je tudi starost (najmlajšega) otroka, saj se ženske s predšolskimi otroci v manjšem deležu odločajo za takšno

zaposlitev. Kot ugotavlja avtor, je tako edina alternativa neaktivnosti zaposlitev s skrajšanim delovnim časom, ki pa v Sloveniji ni posebej razvito, prav tako pa med delojemalci ni posebej zaželeno. (Ignjatović 2002a, 147, 186)

V primeru Slovenije pa ne moremo govoriti samo o izbiri med polno zaposlitvijo in zaposlitvijo s krajšim delovnim časom. Pojavljajo se tudi druge, bolj kot ne nezakonite ali »pol-zakonite« oblike dela, kjer so delojemalci – čeprav opravljajo delo, kjer gre za elemente delovnega razmerja – zaradi pritiskov delodajalcev prisiljeni opravljati delo prek avtorske, podjemne pogodbe ali statusa samostojnega podjetnika. Cerovšek in Lukić (2013) poleg naštetih omenjata tudi agencijsko delo in volontersko pripravništvo in dodajata, da so atipične oblike dela značilne predvsem za mlade.

Na fleksibiliziranem trgu prihaja do polarizacije, kjer »na eni strani nastajajo skupine zaposlenih, za katere sam proces fleksibilizacije pomeni povečanje števila kvalitetnih možnosti izbire, na drugi strani pa so skupine, ki so obsojene na sprejemanje omejenih možnosti, na temelju rekla: vzemi ali pusti« (Ignjatović 2002a, 77).

Poleg treh najpogostejših oblik zaposlovanja, ki predstavljajo odmik od polne zaposlitve, delo s skrajšanim delovnim časom, samozaposlitev in zaposlitev za določen čas (Ignjatović 2002a, 185), moramo v primeru Slovenije upoštevati tudi druge oblike, predvsem študentsko delo. Slednje, ki je namenjeno občasnemu, začasnemu delo dijakov in študentov, ni pa legalno nadomestilo za zaposlitev za polni delovni čas, ima velik vpliv na (ne)zaposlovanje diplomantov.

Začasne zaposlitve tudi v zadnjem času (po podatkih za 2014) ostajajo najbolj pogoste med mladimi, na kar še posebej vpliva študentsko delo. Namesto zaposlovanja mladih, se delodajalci raje odločajo za delo prek študentske napotnice, zato delež začasnih zaposlitev mladih upada. Na tovrstni trend na trgu dela je vplivala tudi gospodarska kriza, ki je prispevala k povišanju deleža začasnih zaposlitev med terciarno izobraženimi, medtem ko se je po drugi strani delež začasnih zaposlitev srednje in nižje izobraženih zmanjšal. (UMAR 2014, 164)

2.4 Neplačano delo

Neplačano družinsko delo je delo, ki je velikokrat spregledano ali označeno kot »nedelo«. Konceptualizacije tovrstnega dela so različne, družboslovne tematizacije tega pojma pa so v ospredje stopile v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja (Rener 2000, 279). Avtorji ce uporabljajo različne pojme, kot so neplačano, družinsko, neformalno delo, vsem pa je skupno, da gre večinoma za nepriznано in spregledano delo, ki v veliki meri opravljajo ženske. Rener (2000, 284) navaja, da koncepti gospodinjskega, domačega, družinskega dela niso sinonimi, vendar pogosto prihaja do tovrstne uporabe. V odnosu do koncepta reprodukcije delovne sile in reprodukcije ljudi lahko razlikujemo tri vrste dela. »Domače delo je vse neplačano zasebno delo, družinsko delo je vse neplačano (žensko) delo v družinski sferi, medtem ko je gospodinjsko delo tisti del družinskega ali domačega dela, ki zagotavlja materialno preživetje in obnavljanje delovne sile« (Rener 2000, 285). Bianchi (v Rener 2000, 285–286) deli družinsko delo na gospodinjsko delo, kamor sodijo ponavljajoča se vzdrževalna dela, kot so čiščenje in priprava hrane; potrošno delo, ki je usmerjeno izven doma, saj zajema npr. organizacijo nakupov, transporta in uporabo storitev raznih institucij; ter odnosno delo, ki vključuje (fizično in psihično) skrb za druge člane družine.

Plačano delo je tisto, ki lahko poleg denarja daje tudi prestiž, gospodinjsko delo pa ima nizek status, kljub temu, da mu lahko pripišemo pomemben delež v družbeni reprodukciji (Černigoj Sadar 2000, 43). Kot ugotavlja Simone de Beauvoir (1999) v svojem delu *Drugi spol*, neplačanega družinskega dela ne cenijo niti moški, ki jim tovrstno delo zagotavlja nemoteno udejstvovanje v javni sferi. Moški načeloma lahko podpira idejo, da ženska skrbi za dom in družino, je nima za manjvredno in vlogo gospodinje dojema kot plemenito, vendar, zlasti v primeru konfliktov, izrazi svoje prepričanje, da žena brez njega sploh ni sposobna preživeti (Beauvoir 1999, 25).

Neplačano žensko delo v zasebni sferi so pogosto opisovali kot ženski »naravno« (Žnidaršič Žagar 2007), oziroma kot delo, za katerega je ženska ustvarjena; negativni predznak tovrstnega dela pa je mogoče zaznati tudi pri tistih, ki so žensko želeli »osvoboditi«. Bock (2004, 298) tako navaja, da je prezir do gospodinjskega dela gojil tudi Lenin, označeval ga je za malenkostno in zatiralsko.

Družina in plačano delo imata glede na spol različne medsebojne vplive. Pri ženskah je vpliv družine na plačano delo negativen, ženske zaradi večje obremenjenosti z neplačanim delom težje usklajujejo poklicno in zasebno sfero, poleg tega pa lahko zaradi večje obremenitve v zasebni sferi prihaja tudi do manjše delovne storilnosti. Poleg tega se pričakuje, da ima zasebno življenje ženske vpliv na službeno sfero, medtem ko so pri moških pričakovanja obratna. Družina naj tako ne bi vplivala na njihovo poklicno udejstvovanje, hkrati pa s svojimi mehanizmi omogoča optimalno funkcioniranje produkcijskega sistema in moškim omogoča podporno okolje za (uspešno) kariero. (Černigoj Sadar 1985, 56)

Koncept ženskega dela v domači sferi se prenaša tudi na polje plačanega dela v javni sferi zaposlitve, kjer lahko pričakujemo, da bodo ženske opravljale manj prestižna dela, manko poklicnih ambicij pa je, glede na tradicionalno vlogo ženske, še vedno sprejemljiv. (Černigoj Sadar 1985)

V primeru zaposlitve so lahko ženske, zaradi vztrajanja tradicionalne delitve dela v družini, opravljale dvojno delo oziroma trojno delo – poleg plačane zaposlitve so skrbele za otroke, gospodinjele in neredko tudi skrbele za starejše člane družine (Černigoj Sadar in Verša 2002, 401).

V osemdesetih letih prejšnjega stoletja je dobilo ime še eno »nedelo«. Če lahko gospodinjskemu delu – kljub temu, da gre za neplačano in velikokrat spregledano ter pojmovano kot ne-delo – še določimo nek »fizični« aspekt, gre pri t. i. odnosnem ali čustvenem (emocionalnem) delu za še bolj spregledano dejavnost. Emocionalno delo, ki ga je prva opredelila Hochschild leta 1983, vključuje emocionalno skrb za družinske člane, in prav tako kot ostale oblike dela vključuje napor in priučene veščine (Šadl 2002). Poleg tega velja, da se ženske temu delu ne morejo izogniti, saj »gre za odgovornosti, ki delujejo kot »usode« (odgovornost za otroke ali sorodnike) – za razliko od »možnosti« (odločitve glede izobraževanja in delovnega mesta), kjer posameznikova odločitve za »prevzem odgovornosti« vključuje bolj osebne izbire« (Šadl 2002, 65).

Ko govorimo o neplačanem delu v zasebni sferi, je potrebno omeniti tudi dela, ki ne veljajo za »ženska« in za katere raziskave kažejo, da jih v večji meri opravljajo moški. Ti tako opravljajo dela, ki niso vezana na vsakodnevno rutino (npr. manjša popravila) in

tista, ki veljajo kot prostočasna, v primerjavi z načrtovanjem vsakodnevnih opravil pa raje opravljajo izvršilno delo (Renner 2000, 297).

Raziskave v Sloveniji so sicer pokazale, da je delitev neplačanega dela v družini med višje izobrazenimi bolj enakopravna ter da (vsaj na načelni ravni) tako moški kot ženske menijo, da bi morali moški prispevati večji delež pri opravljanju teh del (Humer in Kuhar 2013). Žakelj in Švab (2009) ugotavljata, da ženske sebe dojemajo kot primarnega starša pri skrbi za otroke, kot primarno odgovorne za gospodinjska opravila, ta opravila tudi koordinirajo, moški pa pri tem nastopajo kot pomočniki.

Černigoj Sadar (2000) ugotavlja, da večino neplačanega dela v Sloveniji opravijo ženske, participacija moških pa napreduje počasi. Starejše generacije moških so manj vključene v neformalna dela. Pospravljanje stanovanja, kuhanje in ročno pomivanje posode so dela, ki jih starejši moški v primerjavi z mlajšimi (pod 29 let) opravljajo redkeje, razlike glede na starost pa ne zasledimo pri tistem segmentu moških, ki ta dela opravljajo redno. V primeru žensk taka razlika ni opazna, opravljanje neformalnega dela je značilna za vsa njihova življenjska obdobja. Tudi v primeru, da sta zaposlena oba partnerja, večino gospodinjskega dela opravijo ženske, delitev gospodinjskega dela med partnerjema pa je bolj značilna za mlajšo populacijo. Ženske namenijo tudi več časa otrokom, večja delitev dela na tem področju pa je značilna za tiste pare, ki imajo majhne otroke. (Černigoj Sadar 2000, 43–45)

Raziskave so tudi pokazale (Metz-Göckel in Müller v Beck in Beck-Gernsheim 2006, 30), da si tudi moški želijo odgovorno in samostojno žensko, ki s svojim avtonomnim delovanjem razbremenjuje svojega moža in da tradicionalna »nesamostojna« ženska v družini ni več zaželena.

V nekaterih primerih sicer prihaja do večje razdelitve neplačanega dela med moškim in žensko, vendar se ta razlika ne manjša na vseh področjih neplačanega dela hkrati. V primeru skrbi za otroke lahko ugotovimo, da ženske še vedno posvečajo več časa skrbi za otroke kot moški tudi v primeru, da je mati zaposlena ter da je ta razlika precej večja kot pri delitvi gospodinjskih del; te ugotovitve veljajo tako za Evropo kot za Združene države Amerike (Pailhé in Solaz 2008, 234).

Pri obravnavi neplačanega dela se ne moremo omejiti le na področje družine in s tem povezanega dela, saj neplačano delo najdemo tudi v na prvi pogled plačani sferi. Kot

izpostavlja Renner (2000, 295), je veliko skritega neplačanega ženskega dela tudi v podpori partnerjevi karieri, v družinskih podjetjih in v sferi prostovoljnega dela, kjer prav tako prevladujejo ženske.

Seveda pa ne smemo pozabiti, da ženske niso monolitna skupina. Rasno, dohodkovno, izobrazbeno ali druga razlikovanja kažejo tudi razliko v »nujnosti« opravljanja tega dela. Šadl (2004, 980) tako opozarja, da za bolj premožne oziroma bolj privilegirane ženske, ki lahko plačajo za opravljeno gospodinjsko in skrbstveno delo, gospodinjsko delo ni neizogibno, medtem ko je za ostale to precej manj verjetno.

2.5 Terciarno izobraževanje in ženske

Terciarno izobraževanje je definirano s strani mednarodne organizacije UNESCO. Klasifikacija terciarnega izobraževanja se s časom nekoliko spreminja, npr. v letu 1997 je definirano kot peta in šesta stopnja, v letu 2011 pa se dodajo še dve stopnji (glej UNESCO 1997; UNESCO 2011), poleg tega pa se definicije tovrstnega izobraževanja razlikujejo med državami. Terciarno izobraževanje, ki se izvaja na fakultetah, akademijah ipd., v Sloveniji zajema stopnje od višješolskih (strokovnih) programov do doktoratov znanosti.

Pot do možnosti izobraževanja žensk ni bila lahka, tako na primarni kot na sekundarni stopnji, vrata univerze pa so se v našem prostoru ženskam odprla šele pred dobrim stoletjem. Na območju Avstro-Ogrske so se prve možnosti (sicer le vpis na eno fakulteto) odprle že pred letom 1900, večji dostop žensk do možnosti študija pa je napredoval počasi (Jogan 2001). Prva univerza na območju sedanje Slovenije je začela delovati leta 1919. Večje število vpisovanja žensk na univerzo zasledimo šele po drugi svetovni vojni; v študijskem letu 1945/46 je bilo med študenti dobrih 30 odstotkov žensk, v osemdesetih letih 20. stoletja pa je delež žensk že presegel 50 odstotkov (Jogan 2001, 87). Moška trdnjava, kot univerzo imenuje Jogan (2001, 82), je sicer omogočala večje izobraževanje žensk, vendar hkrati ostala dokaj zaprta za ženske raziskovalke in znanstvenice (Jogan 2001).

V začetku devetdesetih let 20. stoletja je imela Slovenija slabo razvito izobrazbeno strukturo prebivalcev, šele z večjo vključenostjo mladih v terciarno izobraževanje se je

delež terciarno izobraženih oseb začel zviševati, še vedno pa je v začetku 21. stoletja ostajal nizek delež terciarno izobraženih odraslih oseb (UMAR 2002).

Med letoma 1997 in 2014 se je število vpisanih študentov na terciarno izobraževanje sprva precej povečeval (od 68.126 vpisanih v šolskem letu 1997/98 do 115.944 v šolskem letu 2006/07), potem pa se je trend v letih 2006 in 2007 obrnil, v letu 2014/15 je bilo tako na terciarno izobraževanje vpisanih »le« 83.699 oseb (SURs 2016b). Ob tem je zanimivo, da število vpisanih študentov pada, kljub temu pa še vedno študira skoraj polovica mladih med 19. in 24. letom starosti (Kozmelj 2015a).

Trend, da je med študenti več žensk kot moških, se nadaljuje, saj število na terciarno izobrazbo vpisanih žensk presega število vpisanih moških (glej SURs 2016a).

Slovenija se pri vključenosti v terciarno izobrazbo uvršča v vrh držav Evropske unije (Kozmelj 2015a), prav tako pa je delež terciarno izobraženih oseb v letu 2014 presegel povprečje držav EU (UMAR 2015).

Več žensk kot moških tudi konča terciarno izobrazbo, vendar je pri tem potrebno opozoriti na strukturne značilnosti, ki se potem odražajo tudi na trgu dela. Ženske že tradicionalno prevladujejo na družboslovnem področju, kar dve tretjini diplomantk je v letu 2014 pridobilo terciarno izobrazbo s tega področja (Kozmelj 2015b). Ker je povpraševanje na trgu po tem kadru manjše, se ta segment izobražnih sooča z večjimi težavami pri zaposlovanju.

Čeprav ženske prehitevajo moške v primeru izobrazbe, pa se to kasneje ne odraža v poklicni sferi »in zlasti ne v stratifikaciji moči« (Flere in Lavrič 2005, 734). Kljub temu, da so si ženske izborile pravico do izobraževanja na terciarni ravni in čeprav predstavljajo večji delež diplomantov, v javni sferi (tako plačanega dela kot politični) še vedno zaostajajo za moškimi.

Terciarno izobražen kader sicer v trenutnih gospodarskih razmerah ne more avtomatično pričakovati dobrih izhodišč na trgu dela. UMAR (2015) ugotavlja, da je tovrstnega odraslega kadra med 24. in 65. letom starosti sicer vedno več, vendar je njegovo zaposlovanje v zasebnem sektorju majhno, vzroki za to pa se skrivajo v strukturnem neskladju oziroma med zahtevami delodajalcev in izobrazbeno strukturo terciarno izobraženega kadra.

2.6 Usklajevanje javne in zasebne sfere

Izboljšana izobrazba je, skupaj z manjšimi družinami in uveljavljenimi načeli enakih možnosti pripeljala do tega, da so ženske začele načrtovati, pa tudi izvajati svoje načrte glede kariere, večina izmed njih pa išče »enakovrednega partnerja«, torej netradicionalno partnersko razmerje, kjer bo možno uresničevati skupno načrtovanje tako družinskega kot tudi poklicnega življenja obeh (Černigoj Sadar 1993, 174).

V partnerski skupnosti, kjer imata oba partnerja zahtevni kariere, lahko seveda prihaja do konfliktov (npr. zaradi tradicionalnih pričakovanj glede vlog obeh spolov), preobremenitev in situacij, kako se soočiti z dilemami, saj morata v primeru starševstva prevzeti določene (družbene) vloge tako do otrok kot tudi navzven do okolice, kjer je mogoče še vedno pričakovati pojavnost tradicionalnih vrednotenj vlog ženskih in moških (Černigoj Sadar 1993).

Zaradi podaljševanja delovnika in zahtevnosti službe, ki jo (lahko) opravljajo izobražene ženske, se namreč pojavljajo tudi težave. Jacobs in Gerson (2004) tako ugotavljata, da vedno več Američanov doživlja časovno stisko, saj se delodajalci ne prilagajajo novi realnosti dvokariernih družin.

Eden od načinov blažitve dvojne obremenitve oziroma opravljanja tako plačanega produkcijskega dela v javni sferi in neplačanega dela doma, je plačevanje slednjega. Če so po drugi svetovni vojni nekateri napovedovali, da bo plačano domače delo izginilo, temu ni tako, povpraševanje po tem v sodobnih družbah namreč narašča, čeprav je pred tem že skoraj izginilo. Razlogov za to je več, od večje participacije žensk na trgu dela, preoblikovanja družin (manj razširjenih, več nuklearnih in enostarševskih), demografskih značilnosti (več starejših, ki potrebujejo oskrbo) do brezposelnosti in revščine, ki se feminizirata. (Hrženjak 2007, 37)

Tako na trgu nastopajo tisti, ki plačano domače delo potrebujejo (npr. zaradi dvokarierne družine, napornih delovnikov ali preprosto zato, ker si to želijo in lahko privoščijo), na drugi strani pa tisti oziroma tiste (gre v večini za ženske), ki to delo opravljajo.

Plačano družinsko delo ima še en pomemben vidik in to je status, ki se vzpostavi med žensko, ki za to delo plačuje, in tisto, ki jo opravlja za plačilo. Prva namreč izstopi iz

opravljanja del, ki naj bi jih opravljala kot žena, mati ali hči, s tem pa se obnavlja »imaginarna identiteta delodajalke kot pripadnice srednjega/višjega sloja, ki ni fizična delavka in pooseblja čistost v nasprotju z gospodinjsko delavko, ki je fizična delavka, po možnosti priseljenka, in pripada nižjemu sloju«. (Hrženjak 2007, 37–38)

Plačano družinsko delo, ki zajema večinoma gospodinjska dela in skrb za otroke, se večinoma opravlja na črno, velja za ponižujoče, poleg tega pa je plačilo slabo. Ker ne gre za formalno zaposlitev in poteka stran od oči javnosti v zasebni sferi, ima predznak nevidnega. (Hrženjak 2007, 39)

»Med ponudniki dela prevladujejo brezposelne ženske, slabo plačane zaposlene ženske iz delavskega razreda, priseljenke in mlajše upokojenke « (Šadl 2006, 34). Ker terciarna izobrazba žensk v Sloveniji še zdaleč ne zagotavlja zaposlitve, lahko prihaja v primeru plačanega domačega dela do neke vrste paradoksa. Ženske, za katere bi na prvi pogled pričakovali, da bodo najemnice teh storitev (saj naj bi jim izobrazba omogočila boljše plačana delovna mesta), lahko hitro zaradi brezposelnosti ali podzaposlenosti postanejo tiste, ki ta dela dejansko opravljajo za plačilo.

Kot ugotavlja Šadl (2006, 45–48), prihaja v Sloveniji do dohodkovne neenakosti, povečevanja intenzivnosti dela in podaljševanja delovnega časa (več kot osem urni delavnik), slabšanja položaja žensk na trgu delovne sile na eni strani in naraščanja števila žensk na visokih položajih (npr. na menedžerskih pozicijah) na drugi. Take okoliščine generirajo tako povpraševanje po plačanem domačem delu, kot tudi njegovo ponudbo.

3 BREZPOSELNOST

Kot ugotavlja Svetlik (1985), je brezposelnost dobila pomen z institucionalizacijo dela, ko eksistenca posameznika ni bila (delno ali polno) odvisna od pridelovanja hrane na (svoji) zemlji, ampak izključno od dela izven doma. Poleg zagotavljanja preživetja je zaposlenost postala tudi ritual, saj se je od delavca_ke pričakovalo, da spoštuje formalna pravila, ki obstajajo v delovnem procesu. Ker zaposlitev prinaša tudi druge, praktično samo na zaposlitev vezane pravice kot so plača, zdravstveno in pokojninsko zavarovanje, postane zaposlitev celo bolj pomembna kot samo delo. (Svetlik 1985, 13–14)

Svetlik brezposelnosti ne pripisuje naključnosti, ampak signifikantne funkcije v družbah blagovne produkcije, od omogočanja prilagajanja cikličnim gibanjem v gospodarstvu, omogočanja strukturnih sprememb gospodarstva do (zaradi konkurence med zaposlenimi in brezposelnimi) nižanja mezde oziroma dohodka delojemalcev. (Svetlik 1985, 14–15)

Med brezposelne osebe prištevamo osebe, ki niso zaposlene in zaposlitev iščejo aktivno bodisi prek služb za zaposlovanje bodisi na druge načine; registrirana brezposelnost torej ne zajeme celotne brezposelne populacije. (Svetlik 1985, 18)

Ločimo lahko več vrst brezposelnosti – lahko je neprostoVOLjna ali prostovoljna ali pa jo delimo na odkrito in prikrito. Prvo je mogoče naprej deliti na frikcijsko brezposelnost, strukturno brezposelnost in brezposelnost zaradi premajhnega povpraševanja; drugo na podzaposlenost in latentno brezposelnost. Frikcijsko brezposelnost lahko opišemo kot kratkotrajno, zajema pa čas iskanja prve zaposlitev oziroma čas med dvema zaposlitvama, ko sicer na trgu obstajajo prosta delovna mesta, vendar jih brezposelne osebe ne izberejo (bodisi zaradi plačila, zahtevnosti ali drugih pogojev). Strukturna brezposelnost implicira dolgotrajnost in neustrezna prosta delovna mesta za iskalce zaposlitve, brezposelnost zaradi premajhnega povpraševanja pa nastane zaradi gospodarskih ciklov (npr. recesije). (Svetlik 1985, 25–59)

V okviru prikrite brezposelnosti Svetlik podzaposlenost opiše kot neustrezno uporabo delovne sile (npr. krajši delovni čas od zelenega, zaposlitve na neustreznih mestih), latentno brezposelnost pa kot posledico apatije do trga dela bodisi zaradi osebnih ali

drugih vzrokov. Med latentno brezposelne lahko štejemo ljudi, ki sicer niso nikjer registrirani kot brezpolne osebe, zaposlitve niti ne iščejo, vendar so zaposlitev pripravljeni pod določenimi pogoji sprejeti. (Svetlik 1985, 39–59)

Dolgotrajna brezposelnost, torej brezposelnost, ki traja več kot eno leto, je postala problem tudi v Evropski uniji, kjer se je število dolgotrajno brezposelnih v prvi polovici devetdesetih let 20. stoletja povečevalo, v drugi polovici pa zmanjšalo. Vendar se je v skupini dolgotrajno brezposelnih povečalo število tistih, ki so brezposelni več kot dve leti. Med dolgotrajno brezposelnimi so v Sloveniji v drugi polovici devetdesetih let prejšnjega stoletja prevladovala slabo izobražene osebe, starejše od 40 let, ki so prejemale določeno obliko denarne pomoči. (Dominkuš 2002, 322–323)

3.1 Brezposelnost v Sloveniji

Brezposelnost je prišla v ospredje v letih po osamosvojitvi Slovenije leta 1991 in spremembi družbenega sistema. Po izgubi jugoslovanskega trga so številna večja podjetja zašla v težave. V prvih letih samostojne države je bilo brezposelnih več moških kot žensk, nižji delež brezposelnih žensk pa je bil posledica stabilnosti javnega sektorja, kjer so kot delovna sila prevladovala ženske (Jogan 2001, 221). Brezposelnost moških je naraščala predvsem na račun težav na področju težke industrije, po letu 1996 pa se je brezposelnost žensk začela dvigati, tudi zaradi težav tekstilne in obutvene industrije (Stanovnik in drugi 2006, 102).

Po podatkih Zavoda RS za zaposlovanje (ZRSZ 2015, 5) je Slovenija zabeležila najvišjo registrirano brezposelnost (v povprečju 129.087 oseb) leta 1993, štiri leta kasneje pa najnižjo stopnjo aktivnega prebivalstva (743.430 oseb). Višanje brezposelnosti se je v tem obdobju blažilo predvsem z zgodnjim upokojevanjem (ZRSZ 2015, 5). Predčasno upokojevanje je na eni strani sicer nižalo registrirano brezposelnost, vendar je dolgoročno prispevalo na pritisk na delovno aktivno populacijo in državo blaginje (Ignjatović 2002b, 22–23).

Prikrivalo se je tudi brezposelnost mladih. Zaradi privlačnega študentskega dela, ki je delodajalcem ponudil relativno poceni in fleksibilno delovno silo, se delodajalci niso odločali za redno zaposlovanje mladih, kar se je odražalo tudi v fiktivnih vpisih na

fakultete in podaljševanje študija (ZRSZ in Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti 2013, 39; Čelebič 2014).

Tranzicija je, kot navaja Jogan (2000, 18), skupaj s povečano neenakostjo in brezposelnostjo prinesla tudi večjo negotovost. Zaposlovanje postane večji problem za ženske, saj se začnejo srečevati z neformalnimi omejitvami, ki jih zakonodaja sicer prepoveduje, v praksi pa postanejo precej pereče, predvsem tu stopi v ospredje odpuščanje v primeru zanositve. Da bodo ženske bolj izpostavljene brezposelnosti in negotovim oblikam dela kot moški, je bilo mogoče slutiti že v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja. Napoved, da bodo ženske »tiste, ki bodo najbolj izpostavljene nezaposlenosti, začasnim in delnim zaposlitvam« (Ferligoj in drugi 1990, 62), se očitno uresničuje. V letu 2015 UMAR (2015) ugotavlja, da so ženske bolj izpostavljene začasnim oblikam zaposlitve, narašča pa tudi število brezposelnih žensk v Sloveniji v (glej Tabela 3.1.).

Tabela 3.1: Registrirane brezposelne osebe v Sloveniji, 2010–2015

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Moški	52572	58637	57944	62425	60466	55271
Ženske	47933	52055	52239	57402	59644	57455

Vir: SURS (2016c).

Poleg povečevanja brezposelnosti žensk je opazen tudi trend povečevanja dolgotrajno brezposelnih oseb (glej Tabela 3.2), še bolj zaskrbljujoče pa je dejstvo, da med njimi že več kot polovični delež predstavljajo osebe, ki so brezposelne že več kot dve leti.

Tabela 3.2: Dolgotrajno brezposelne osebe, 2010–2015

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Registrirane dolgotrajno brezposelne osebe (12 mesecev ali več)	42750	50174	55157	55355	59858	59676
Registrirane zelo dolgotrajno brezposelne osebe (24 mesecev ali več)	20736	27356	31378	33948	35403	37418

Vir: SURS (2016č).

3.2 Novi trendi v brezposelnosti: terciarno izobraženi in »vmesna skupina«

Sennett (2008, 61) navaja, da šolski sistem proizvaja veliko število izobraženih mladih, ki se na področjih, na katerih so se šolali, ne bodo mogli zaposliti. To ni novost tudi v Sloveniji, poleg tega pa postaja vedno bolj izrazit problem.

Predpostavka, da višja izobrazba pomeni lažji dostop na trg dela (ZRSZ 2015, 14), se v zadnjih letih postavlja pod vprašaj. Z večanjem števila diplomantov se je namreč povečalo tudi število brezposelnih z doseženo terciarno izobrazbo (ZRSZ 2015, 14). Ta problem se je zaostрил v času gospodarske krize, ko je prišlo tudi do pomanjkanja delovnih mest za ta kader (Čelebič 2014). Kljub temu, da je med dolgotrajno brezposelnimi² največji delež oseb z (ne)dokončano osnovnošolsko izobrazbo, jim po deležu že sledijo brezposelni s terciarno izobrazbo, njihov delež pa se je v primerjavi z obdobjem pred letom 2007 (torej pred gospodarsko krizo) tudi precej povečal, kar za 172,5 odstotka (ZRSZ 2015, 14).

Med brezposelnimi s terciarno izobrazbo je več žensk kot moških oziroma med brezposelnimi izobraženci sta v letu 2015 že dve tretjini žensk (glej Tabelo 3.3).

Tabela 3.3: Terciarno izobražene brezposelne osebe v letih 2011–2015

	2011	2012	2013	2014	2015
Moški	5132	6046	6718	7565	7114
Ženske	7866	9981	11339	13705	14178

Vir: SURS (2016e).

Odgovor na vprašanje, zakaj med terciarno izobraženimi brezposelnimi osebami prevladujejo ženske, je potrebno iskati med več različnimi vzroki, od posredne diskriminacije s strani delodajalcev, ki pričakujejo, da bodo ženske odsotne zaradi skrbi za otroke, in zato dajejo prednost zaposlovanju moških, do izobrazbene strukture, saj se ženske večinoma odločajo za družboslovno izobrazbo, po kateri (trenutno) na trgu dela ni (večjega) povpraševanja.

Če je v zadnjih letih prišlo na površje predvsem vprašanje nezaposlovanja mladih (študentsko delo, podaljševanje študija) in brezposelnost starejših oseb, je »vmesna«

---

² ZRSZ kot dolgotrajno brezposelne osebe smatra osebe, ki so v evidenci ZRSZ prijavljene eno leto ali več (ZRSZ 2015).

skupina v načrtovanju ukrepov izboljšanja zaposlovanja velikokrat ostala spregledana. Po analizi ZRSZ (2014, 2) predstavlja skupina med 30. in 49. letom po letu 2009 največji delež med novo prijavljenimi v evidenco brezposelnih oseb.

Tabela 3.4: Število registriranih brezposelnih oseb med 30. in 49. letom starosti

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
30–34 let	12252	13375	13748	15624	15731	14691
35–39 let	9269	10177	11022	12462	12861	12402
40–44 let	9543	9708	10029	10965	11086	10514
45–49 let	11232	11831	12239	13042	12700	11699

Vir: SURS (2016d).

V primerjavi z letom 2010 se je število registriranih brezposelnih oseb, starih med 30 in 49 leti povečalo (glej Tabelo 3.4). V tej starostni skupini je več žensk kot moških (ZRSZ 2014), opaža pa se tudi trend, da izobrazba ni več tako dobro izhodišče na trgu dela. V analizi namreč ugotavljajo, da je delež terciarno izobraženih brezposelnih, starih od 30 do 49 let, v primerjavi s terciarno izobraženimi brezposelnimi, starimi 50 in več let, dvakrat višji (ZRSZ 2014, 8).

3.3 Soočanje z brezposelnostjo

Ker delo ostaja vrednota v razvitih državah, brezposelne osebe tako doživljajo večji stres in občutek negotovosti v primerjavi z brezposelnimi v državah, kjer obstaja več možnosti alternativnih virov preživljanja (npr. kmetijstvo) (Ignjatović 2002a, 137).

Na to, kako bo brezposelnost vplivala na posameznika_co, vpliva način izgube zaposlitve. Oseba, ki se je za brezposelnost odločila sama, ne bo ob njenem nastopu občutila šoka, nezmožnost najti (novo) zaposlitev pa bo nanjo verjetno imela podobne posledice kot pri osebah, ki v brezposelnosti niso pristale prostovoljno (Svetlik 1985, 73). Brezposelnost ima lahko na posameznika_co v družbi, kjer je služba ne samo vir dohodka, ampak ima tudi statusno vlogo, zelo negativne posledice. Wezel (v Svetlik 1985, 74) navaja finančne težave, občutek nesmiselnosti, psihične napetosti in socialne izolacije; kot pozitivne posledice pa več svobode in prostega časa.

Različni avtorji navajajo bolj ali manj podobne psihološke posledice (neprostovoljne) brezposelnosti in povzemajo hipoteze o doživljanju brezposelnosti, ki so jih definirali že

več desetletij nazaj. Svetlik tako navaja hipotezo Eisenberga in Lazarsfelda (v Svetlik 1985, 72–73) iz tridesetih let prejšnjega stoletja, po kateri se najprej pojavi šok, kateremu sledi aktivno iskanje zaposlitve. V tem času lahko še govorimo o optimizmu in trdni osebnosti, ki pa se spremeni, ko oseba ne najde zaposlitve, saj takrat postane pesimistična in zaskrbljena. Sledi obdobje fatalizma in prilagoditve novim razmeram, osebnost posameznika pa je zlomljena. Do podobnih ugotovitev je, tako Svetlik, prišel tudi Bakke (v Svetlik 1985, 73), ki prav tako omenja šok, optimizem, pesimizem in fatalizem kot faze, ki so značilne za doživljanje brezposelnosti posameznika.

Madonia (v Bratina 1992, 63) kot prvo posledico brezposelnosti navaja šok, kateremu navadno sledi želja po ponovni zaposlitvi. S trajanjem brezposelnosti pa se pojavijo tudi drugi negativni učinki, kot so nizko samospoštovanje, zaskrbljenost, anksioznost, depresija in druge zdravstvene težave (Madonia v Bratina 1992, 63; Patton in Donohue 1998; Kokko in drugi 2000). Raziskave učinkov brezposelnosti sicer ne podajajo enoznačnih rezultatov. Po eni strani so pritrjevale tezi, da brezposelnost bolj prizadene moške kot ženske (McKee-Ryan in drugi 2005; Paul in Moser 2009; Meer 2014), po drugi pa so ugotavljale, da ima brezposelnost enake učinke na oba spola. Nordenmark (1999, 136) ugotavlja, da danes brezposelnost enako prizadene ženske kot moške predvsem zaradi psihološke potrebe po plačanem delu, ki je pri ženskah enako močna kot pri moških. Negativne posledice za duševno zdravje posameznika_ ce ima predvsem dolgotrajna brezposelnost, ki zveča možnosti za slabo duševno počutje tudi pri ljudeh, ki pred brezposelnostjo niso imeli težav z duševnim zdravjem, emocionalno breme pa je večje pri tistih, ki so dosegli višjo izobrazbo (Diette in drugi 2012).

Kulik (2000) po drugi strani ugotavlja, da bolj izobraženi brezposelni doživljajo manj psihološkega in finančnega stresa kot brezposelni nižje izobraženi, kar lahko pojasnimo s predpostavko, da višje izobraženi lažje opredelijo čas brezposelnosti kot priložnost za iskanje drugih kariernih možnosti oziroma kot čas, ki ga lahko namenijo počitku. Manjši vpliv negativnih posledic na visoko izobražene avtor razlaga tudi s predpostavko, da bolj izobraženi izhajajo iz finančno in socialno bolj privilegiranega okolja; tudi zaradi tega je za bolj izobražene značilno, da bodo prej zavrnil ponujeno službo kot nižje izobraženi. (Kulik 2000)

Večina študij, povezanih z raziskavo brezposelnosti, se je ukvarjala z brezposelnostjo moških, kar lahko pripišemo splošni percepciji, da brezposelnost moške, zaradi

koncepta moškega kot finančnega skrbnika družine bolj prizadene kot ženske; svoje pa doda tudi dejstvo, da so ženske v polje zaposlovanja stopile pozneje kot moški.

Kulik (2000) meni, da je pomanjkanju raziskav ženske brezposelnosti verjetno botrovala predpostavka o ženskah kot o družinsko orientiranih osebah in moških, ki svoje delovanje usmerijo predvsem v javno sfero oziroma poklic/kariero. Vedno večji delež izobraženih žensk in ugotovitev, da ženske prav tako pripisujejo plačanemu delu velik pomen, postavljata te domneve pod vprašaj oziroma jih negirata. Kasnejše raziskave tako kažejo, da imajo ženske in moški podoben odnos do plačanega dela, sploh če v ta kontekst postavimo izobražene ženske (ali študentke), ki imajo, podobno kot moški, željo po karieri. (Kulik 2000)

Kulik na podlagi študije, izvedene med 594 Izraelci ugotavlja, da med odzivom na brezposelnost ni signifikantnih razlik med moškimi in ženskami, kar se lahko pripiše dejstvu, da je plačano delo (vedno bolj) pomembno tudi za ženske. Brezposelni moški sicer posvetijo več časa iskanju zaposlitve, čeprav ženske in moški enako intenzivno uporabljajo različne strategije iskanja službe. Razliko v porabljenem času lahko razložimo s tem, da nezaposlene ženske več časa posvetijo neplačanemu delu v družini; poleg tega avtor navaja ugotovitve drugih raziskav, da se ženske soočajo z večjimi težavami pri iskanju zaposlitve, kar lahko v primeru neuspešnega iskanja zmanjša motivacijo za posvečanje časa iskanju zaposlitve. (Kulik 2000)

Poročene osebe, tako Kulik, doživljajo manj stresa v brezposelnosti v primerjavi z ločenimi ali ovdoveli, kar lahko razložimo z boljšimi socialnimi stiki oziroma podporo, ki jo v emocionalnem smislu nudi partner oziroma družina. Po drugi strani pa poročene osebe bolj izpostavljajo finančni vidik oziroma finančno breme, ki izhaja iz brezposelnosti. (Kulik 2000)

Cottle (1992) navaja, da je služba oziroma plačano delo nujna sestavina kulturnega ideala moškosti; družba moške od otroštva dalje pripravlja na možnost oziroma nujnost participacije v plačanem delu v javni sferi zaposlitve, zato je brezposelnost zanje hud udarec. Stvari se še poslabšajo v primeru dolgotrajne brezposelnosti, ko postaneta omajana njihova moškost in moč, svojo nemoč in sram pa velikokrat usmerijo v neposredno jezo proti družini oziroma otrokom, hkrati pa se lahko počutijo, da niti nimajo pravice biti doma. (Cottle 1992)

Čeprav lahko večkrat slišimo, da je brezposelna oseba preveč izbirčna, da ne želi »poprijeti za delo« in se prilagoditi (novim) razmeram, lahko v tem kontekstu omenimo (starejše) ugotovitve o dejavnikih, ki vplivajo na možnost ponovne zaposlitve. Wezel (1974 v Svetlik 1985, 76) navaja, da na to najbolj vplivata predvsem starost in spol, medtem ko pripravljenost posameznika_ice za delo vpliva manj, še manj pa pripravljenost osebe, da sprejme nižje plačano delo, delo v slabših pogojih, da se preseli oziroma vozi na delo ali se prekvalificira.

Kulik (2000) izpostavlja, da je za ženske bolj verjetno, da bodo zavrnilo delo v primeru, ko bi le-to vplivalo na njihove družinske obveznosti ali zaradi neprimernih pogojev dela, medtem ko pri moških tega ni zaznati. Avtor tako ugotavlja, da je tradicionalna predstava o moških kot hranilcih družine še vedno prisotna, zato se moški prej odločijo za sprejetje dela, kljub temu, da morebiti ne zadostuje vsem želenim kriterijem. (Kulik 2000, 497)

V soočanju z brezposelnostjo je pomemben dejavnik tudi stres, vendar ne le v primeru osebe, ki je (ostala) brez zaposlitve, ampak tudi pri družinskih članih in drugih z brezposelno osebo povezanih posameznikov_ice. Pri slednjih je lahko opazna anksioznost. Ker brezposelna oseba izpade iz poprejšnje delovne rutine in vzpostavlja nove vedenjske vzorce, se morajo temu namreč prilagoditi tudi osebe, ki ji zagotavljajo podporo. (Leana in Feldman 1988, 376)

Pri proučevanju doživljanja brezposelnosti naletimo tudi na nihanje razpoloženja oziroma prepletanje čustvenega in razumskega doživetja brezposelnosti, kjer se začetni (čustveni) šok ublaži z racionalnim dojetjem stanja, ki postavi brezposelnost v sfero obvladljivega in tako vodi v optimizem; dolgoročno neuspešno iskanje zaposlitve pa vodi v razumsko in čustveno negativno zaznavanje realnosti. (Leana in Feldman 1988, 381)

Brezposelna oseba ima poleg finančnega manka tudi druge neizpolnjene potrebe, saj lahko pogoša časovno strukturo vsakdana, socialne kontakte in se sooča s posledicami izgube družbenega statusa; brezposelni posamezniki, ki uspejo nadomestiti te potrebe na drugačne načine, pa imajo manj posledic na duševno počutje, kot tisti, ki tega manka ne zapolnijo (Nordenmark 1999). Socialni stiki, ki jih omogoča zaposlitev in iz zaposlitvene sfere posegajo tudi v sfero družine in preživljanja prostega časa, se z

izgubo zaposlitve večinoma prekinejo, kar posameznika_co vodi v osamitev oziroma socialno izključenost (Dominkuš 2002, 327).

Pri ženskah raziskave navajajo, da partner in otroci lahko igrajo vlogo blažilca duševnih stisk ob brezposelnosti (Artazcoz in drugi 2004). Ob tem moramo upoštevati, da ženske v Sloveniji zaposlitve ne dojemajo kot prehodnega obdobja, ampak kot vseživljenjsko usmeritev (Jogan 2006, 200). Na podlagi raziskav javnega mnenja do leta 2003 je opazno tudi zavračanje vloge enega skrbnika družine in zavedanje o pomembnosti zaposlitve ženske za njeno neodvisnost (Jogan 2006, 204), zato lahko sklepamo, da kljub predpostavljani »blažitvi« s strani partnerja in/ali otrok, ženske v Sloveniji doživljajo svojo brezposelnost kot (zelo) negativno izkušnjo.

3.3.1 Individualizacija vzrokov za brezposelnost

V individualizirani družbi se, gledano kvantitativno, ne povečujejo samo tveganja, temveč nastajajo tudi nove forme osebnega tveganja: »še posebej obremenjujoče je to, da se pojavljajo tudi nove forme »pripisovanja krivde«« (Beck 2001, 199).

Posameznik (p)ostaja sam, sam nosi odgovornost za uspehe in neuspehe v življenju. V individualizirani družbi, kjer se od ljudi pričakuje, da sami producirajo in sooblikujejo lastno biografijo in socialno mrežo (Ule 2014, 314) in kjer se neuspehi dojemajo kot osebni poraz (Beck 2001, 199), je možno, da posameznik_ca razloge za svojo brezposelnost išče predvsem pri sebi namesto v objektivnih okoliščinah.

Če se navežemo na Millsa, je problem brezposelnosti posameznika_ce znotraj neke skupine oziroma populacije (če je takih posameznikov malo) njegov_njen »osebni problem«, v primeru signifikantnega števila brezposelnih pa se vzrokov za to ne išče v osebnostnih lastnostih in sposobnostih teh posameznikov_ic, ampak »zunaj«, npr. na ekonomskem in političnem področju – takrat govorimo o javnem vprašanju, družbenem problemu (Mills 1959, 9).

Ali brezposelna oseba v slovenskem prostoru išče vzroke za svojo brezposelnost pri sebi, je težko trditi, ob upoštevanju ugotovitev o individualizaciji sodobnih družb bi bilo takšno sklepanje smiselno. Po drugi strani pa brezposelnost v Sloveniji ni redek pojav, zato lahko, če uporabimo razmišljanje Millsa (1959), predpostavimo, da brezposelnost ni dojeta kot individualni, ampak kot predvsem kolektivni problem.

3.4 Brezposelnost in starševstvo

Družina ima na brezposelno osebo različne vplive. Otroci so lahko pomemben dejavnik pri blaženju negativnih psiholoških posledic brezposelnosti (Artazcoz in drugi 2004), poleg tega pa lahko brezposelne osebe namenijo otroku več časa (Pailhé in Solaz, 2008).

Brezposelnost pa vpliva tudi na možnost, ali bo oseba sploh imela otroke ali ne. Kot ugotavljajo Sobotka in drugi (2001), ima nezaposlen moški brez otrok manj možnosti, da bo postal oče, kar je mogoče pojasniti tudi s tradicionalnim gledanjem na spolno delitev vlog, kjer se od moškega pričakuje, da bo preživel družino oziroma da bo imel plačano delo v javni sferi zaposlitve. Pri brezposelnih ženskah brez otrok korelacija sicer ni tako jasna. Večinoma se žensko brezposelnost povezuje z višjo stopnjo rodnosti v primeru prvega otroka, čeprav se je v nekaterih državah pokazalo prav nasprotno. Podatki s Finske (Vikat v Sobotka 2011) namreč kažejo, da je rojstvo prvega otroka precej pogojeno tudi s starostjo; medtem ko je v starosti med 20. in 30. letom bolj verjetno, da bo brezposelna ženska postala mati, je za obdobje po 30. letu manj verjetno. Na možnost rojstva prvega otroka pri ženskah (in tudi pri moških) ima še poseben negativen vpliv dolgotrajna brezposelnost. (Sobotka in drugi 2011)

Goldstein in drugi (2013) v analizi podatkov iz evropskih držav ugotavljajo, da brezposelnost znižuje stopnjo rodnosti prvega otroka (z izjemo oseb starih med 40 in 44 let), še posebej pa brezposelnost vpliva na znižanje rodnosti pri mladih. To je možno pojasniti na dva načina; prvič, mladi v evropskih državah so še posebej prizadeti zaradi brezposelnosti, in drugič, mladi imajo večjo možnost odložiti odločitev za rojstvo otroka v prihodnost. (Goldstein in drugi 2013).

V odločanju za drugega otroka igra brezposelnost manj jasno vlogo. V primeru oseb, mlajših od 30 let, brezposelnost na to ne vpliva, medtem ko je pri starejših (30 do 44 let) možno zaznati vpliv, saj brezposelnost zniža stopnjo rodnosti drugega otroka. (Goldstein in drugi 2013, 92)

Kreyenfeld (2010) na podlagi raziskave v Nemčiji ugotavlja, da je pri brezposelnih izobraženih ženskah stopnja rodnosti v primeru prvega otroka nizka, čeprav hipoteza o odložitvi odločitve za prvega otroka na čas boljših gospodarskih razmer ni statistično dokazana. Čeprav raziskava med nemškimi ženskami ni dala enoznačnih rezultatov

glede vpliva brezposelnosti na rodnost, avtorica ugotavlja, da je za ženske z nižjo izobrazbo bolj verjetno, da bodo v času brezposelnosti postale matere, prav tako pa to velja za tiste ženske, ki imajo slabše ekonomske okoliščine. (Kreyenfeld 2010, 361)

Za države Srednje in Vzhodne Evrope (kamor raziskovalci uvrščajo tudi Slovenijo), je značilno, da ima brezposelnost negativen vpliv na rodnost, še posebej pa to velja za države Južne Evrope. (Goldstein in drugi 2013)

3.5 (Ne)upravičenost opravljanja neplačanega dela v času brezposelnosti

Če se lahko premožnejše ali celo zaposlene ženske izognejo opravljanju gospodinjskega in skrbstvenega dela (skrb za otroke, starejše) s tem, da za opravljanje tega dela plačajo druge ženske (Šadl 2004) ali od partnerja_ice zahtevajo enako participacijo, je to precej manj verjetno za brezposelne ženske, ki so zelo verjetno ekonomsko prikrajšane, poleg tega pa imajo (navadno) na voljo precej več časa, kot so ga oziroma bi ga imele v primeru plačanega dela v javni sferi zaposlitve. V primeru, da ekonomsko eksistenco zagotavlja partner oziroma mož in s tem postane (edini) finančni skrbnik družine, lahko pričakujemo, da na žensko »pade« tudi opravljanje emocionalnega dela. »Ženske v vlogi (emocionalne) gospodinje s svojimi emocionalnimi aktivnostmi in veščinami dosežejo, da se hranilec družine počuti sproščene, spočitega, razbremenjenega družinskih in poklicnih težav in problemov, da se počuti zanimivega in pomembnega, celo zabavnega« (Šadl 2002, 62). Pričakujemo lahko, da je v primeru brezposelnosti ženske ta vloga še toliko bolj izrazita.

Glede časa, ki ga brezposelna oseba namenja otrokom, so raziskave pokazale zanimive ugotovitve. Na francoskem primeru se je pokazalo, da brezposelni starš (bodisi ženska bodisi moški) sicer več časa nameni ukvarjanju oziroma skrbi za otroke, vendar se po drugi strani čas, ki ga zaposleni partner nameni otroku, ne zmanjšuje. Tako brezposelni moški kot ženske več časa posvetijo otrokom, čeprav zaradi vključenosti otrok v institucionalne oblike varstva le do določene mere. Očetje, ki se bolj posvetijo otrokom, so višje izobraženi in imajo majhne otroke. Nižje rangirana opravila (npr. prevoz otrok) hitreje preidejo na nezaposlenega starša, v splošnem pa velja, da ženske prej prevzamejo aktivnosti, ki zadevajo skrb za otroka kot obratno. (Pailhé in Solaz, 2008)

Solaz (2005) ugotavlja, da brezposelna oseba (moški ali ženska) opravi več domačega dela, saj ima več časa in tako čas, ki ga nameni tem opravilom, naraste. Kljub temu, da brezposeln moški opravi več tovrstnega dela kot ga je v času zaposlitve, pa po drugi strani to še ne pomeni, da se zmanjša delo zaposlene partnerice, paradoksalno se celo zveča, saj ženske, ki živijo z brezposelnim partnerjem, opravijo celo več domačega dela kot tiste, katerih partner je zaposlen. Izguba zaposlitve moškega (ki je v veliki večini primerov bolje plačan kot partnerica) lahko pomeni velik ekonomski učinek na gospodinjstvo in s tem tudi odpoved najete plačane gospodinjske pomočnice. Možen vzrok pa je tudi v dejstvu, da zaposlena partnerica zaradi kulturnih norm ne opusti opravljanja domačega dela in želi situacijo partnerju z večjim vložkom v tovrstno delo olajšati oziroma mora opravljanja teh del partnerja šele naučiti. V nasprotnem primeru, ko so moški zaposleni, njihove partnerice pa brezposelne, slednje več časa posvetijo neplačanemu delu, čas, ki ga za to namenijo njihovi zaposleni partnerji, pa se zmanjša. V primeru brezposelnosti enega izmed partnerjev vsekakor prihaja do spremembe pri delitvi dela, ki pa jo lahko označimo kot začasno, saj je možno predpostavljati, da se bo v primeru zaposlitve delitev dela spremenila. (Solaz 2005)

Če predpostavimo, da ženske manj časa porabijo za iskanje zaposlitve v primerjavi z moškimi (Kulik 2000) in k temu dodamo še ugotovite, da v brezposelnosti porabijo več časa za neplačano delo (Solaz 2005), lahko zaključimo, da brezposelnost močno poudari tradicionalno vlogo ženske kot matere, gospodinje in skrbnice doma.

Neplačano delo se ne izvaja samo znotraj družine oziroma z družino povezanimi aktivnostmi, ampak tudi v sferi, ki naj bi bila plačana. Rener (2000), kot smo že ugotovili, opozarja na (brezplačno) pomoč partnerjevi karieri in družinskemu podjetju.

Če to (žensko) dejavnost še lahko »opravičimo« s tem, da ji družinski člani vendarle zagotavljajo finančni obstoj, pa bi to težko trdili za prostovoljno delo, ki se izvaja izven družinskih okvirjev, v javni sferi. V ta okvir sodijo tako zakonite oblike neplačanega dela kot so volonterska pripravništva kot tudi nezakonita prostovoljna dela brez plačila. V zadnjih letih je v Sloveniji opravljanje dela brez plačila v gospodarstvu ali v javnem sektorju pogosto podprta z idejo, da gre za nabiranje novih izkušenj, čeprav se v praksi velikokrat izkaže kot izkoriščanje neplačane delovne sile.

4 EMPIRIČNI DEL

4.1 Namen raziskave in hipoteza

Namen raziskave je preučiti, kako brezposelnost doživljajo terciarno izobražene ženske, stare med 30 in 40 let. Če upoštevamo, da so pričakovanja glede ženske participacije na trgu dela v Sloveniji visoka (Jogan 2006; Kanjuo Mrčela in drugi 2010), je smotno pričakovati, da je obravnavana skupina žensk med svojim izobraževalnim procesom želela in pričakovala polno zaposlitev, kljub temu, da je v Sloveniji mogoče opaziti trend zviševanja brezposelnosti med terciarno izobraženo populacijo.

V raziskavi sem ugotavljala, ali so ženske, ki po zaključenem terciarnem izobraževanju niso našle zaposlitve oziroma so zaposlitev izgubile, na podlagi izkušnje brezposelnosti spremenile (ali ne) svoj pogled na spolno delitev vlog in kako to (morebitno) spremembo doživljajo. V luči tega me je zanimalo, kakšna je bila dejanska (ali pričakovana) delitev dela med partnerjema pred brezposelnostjo in kakšna je sedaj. Brezposelnost namreč lahko ponovno vzpostavi tradicionalno delitev neplačanega družinskega dela, sploh v primeru, ko zaposlitev izgubi ženska (Solaz 2005).

Z raziskavo sem iskala odgovore na vprašanje, kakšne (emocionalne) učinke ima brezposelnost na ženske, vključene v raziskavo, in kakšne so njihove strategije soočanja z brezposelnostjo. Zanimalo me je, ali so uspele nadomestiti tako ekonomske kot tudi psihološke potrebe, ki jih sicer zadovoljuje plačano delo v javni sferi. Nadalje me je zanimalo, ali pri preučevani skupini žensk (tistih, ki imajo partnerja in/ali otroke) družina deluje kot blažilec psihološke napetosti, ki (lahko) nastane ob brezposelnosti.

V raziskavi me je tudi zanimalo, ali brezposelne ženske občutijo krivdo oziroma vzroke za svojo brezposelnostjo iščejo pri sebi. Če izhajamo iz Becka (2001), je v individualizirani družbi, ki narekuje odgovornost za osebne izbire in s tem tudi za (ne)uspehe, mogoče pričakovati, da posamezniki_ce vzroke za svojo brezposelnost iščejo predvsem pri sebi.

Poleg subjektivnih razlogov seveda obstajajo tudi objektivni razlogi za brezposelnost terciarno izobraženih žensk, kot so diskriminacija žensk na trgu dela (Kanjuo Mrčela in Černigoj Sadar 2006), fleksibilizacija trga delovne sile, kjer pogosto prihaja do prehodov med zaposlitvijo in brezposelnostjo (Smolej 2009), ter nenazadnje

pomanjkanje delovnih mest za terciarno izobražen kader (Čelebič 2014) oziroma neskladje med izobrazbeno strukturo iskalcev zaposlitve in potrebami delodajalcev (UMAR 2015).

Zanimalo me je tudi, kako so respondentke doživljale brezposelnost v času svojega študija oziroma takrat, ko same niso bile brezposelne. Koncept prostovoljne brezposelnosti, ki je bila značilna predvsem za marginalne skupine v družbi, kot so potepuhi in berači (Svetlik 1985), je še vedno prisoten, saj so brezposelne osebe tudi v današnji družbi velikokrat označene kot nesposobne ali lene.

Raziskava je bila izvedena s ciljem opredelitve učinkov (negativnih in/ali pozitivnih) brezposelnosti na terciarno izobražene ženske in preveriti hipotezo, da brezposelnost žensk vodi v retradicionalizacijo družbe z jasno delitvijo družbenih nalog po spolu.

Osnovna hipoteza raziskave je, da se brezposelne izobražene ženske (ne)prostovoljno vračajo k tradicionalni vlogi žensk. Predvidevam namreč, da v vedenju in delovanju žensk v obdobju brezposelnosti lahko opazimo oživljanje tradicionalne vloge ženske kot matere in gospodinje, vsekakor pa ob tem ostaja vprašanje, ali se (če sploh se) v to vlogo postavijo prostovoljno ali ne.

V okviru iskanja odgovora na zastavljeno hipotezo sem preverjala, ali se je pri obravnavanih ženskah spremenil odnos do poklicnih ambicij, do svoje vloge v družini in družbi, do partnerja_ice, otrok in/ali ostalih članov družine, do materinstva, v luči individualizacije družbe pa sem iskala tudi odgovor na vprašanje o vzrokih za brezposelnost žensk, ki so bile predmet raziskave. Zanimalo me je, kako zapolnijo svoj čas, ali več časa namenijo neplačanemu družinskemu delu, ali so deležne (emocionalne) podpore oziroma kako se na splošno soočajo s svojo brezposelnostjo. Ženske sem spraševala tudi o možnih oziroma dejanskih posledicah na zdravje.

Raziskavo sem začela s predpostavko, da se preučevana skupina žensk želi vrniti na trg dela ter da v tradicionalni vlogi ženske ne najdejo zadovoljstva v tej meri, da ne bi več želele opravljati plačanega dela v javni sferi zaposlitve.

4.2 Metoda raziskovanja

Za raziskovanje vpliva brezposelnosti izobraženih žensk sem uporabila kvalitativni pristop, ki omogoča raziskovanje vprašanj, ki so za udeležence raziskave pomembna in odkrivajo njihov lastni odnos do te tematike (Mesec 1998). S poglobljenimi intervjuji žensk s terciarno izobrazbo, ki so stare med 30 in 40 let in brezposelne najmanj tri mesece, sem želela pridobiti informacije o njihovem osebnem doživljanju brezposelnosti in negativnih in/ali pozitivnih učinkih, ki jih ta prinaša. Tovrsten intervju namreč omogoča razumevanje »sveta« respondentke (Easterby-Smith 2005, 113).

Za pridobitev vzorca intervjuvanih oseb sem uporabila metodo snežne kepe, ki deluje na principu poznavanja oz. napotitve med osebami, ki delijo za raziskavo relevantne lastnosti ali stanja (Biernacki in Waldorf 1981, 141). Pri metodi, ki sodi med neslučajnostne vzorce, začetni respondenti podajo kontakte naslednjih, ki so primerni za sodelovanje v raziskavi (Brečko 2005, 109).

V januarju in februarju 2016 sem kontaktirala 37 oseb z namenom iskanja žensk, ki ustrezajo vzorcu. Med njimi je bilo tudi nekaj žensk, ki vzorcu sicer ustrezajo, vendar so zaradi sorodstvenih ali drugih tesnejših vezi z menoj neprimerne kot respondentke. Kontaktirane osebe so me napotile na osem potencialnih respondentk. Dve osebi sta sprva potrjeno sodelovanje v raziskavi preklicali, ena zaradi zaposlitve, druga pa razlogov za nesodelovanje ni želela pojasniti.

Slabost metode snežne kepe, kjer vzorec temelji na socialnih povezavah in tako posledično lahko izključuje posameznike, ki so brez socialnih mrež, lahko omilimo tako, da izberemo več različnih začetnih respondentov (Brečko 2005, 109–110). Ta cilj sem zasledovala tudi pri svoji raziskavi, saj je bilo tako izbranih šest respondentk, na dve pa sta me napotili ženski, ki sta sami v raziskavi sodelovali kot respondentki. Respondentke prihajajo iz različnih delov Slovenije, med njimi obstajajo tudi razlike glede velikosti kraja bivanja, saj živijo tako v krajih z več kot 90.000 prebivalcev kot tudi v krajih z manj kot 5.000 prebivalcev. Prebivališče v raziskavi sicer ni bilo upoštevano, zato ga v analizi ne podajam, prav tako ne specifična smer izobrazbe (navajam le področje), čeprav se izobrazba respondentk sklada z ugotovitvami, da je za Slovenijo značilna strukturna brezposelnost, saj imajo respondentke večinoma družboslovno izobrazbo.

Intervjuvanke sem zaradi anonimizacije označila z INT# in zaporedno številko, ki se začne pri najmlajši intervjuvanki in narašča proti najstarejši (glej Tabelo 4.1). Podjetja, ki so jih intervjuvanke navajale poimensko, sem v odgovorih prav tako anonimizirala.

Intervjuji so bili izvedeni marca in aprila 2016, v povprečju so trajali dobro uro in bili govorno posneti. Vprašanja za intervju sem vsebinsko razdelila na štiri kategorije, ki zajemajo obdobje študija, obdobje plačanega dela oziroma zaposlitve, obdobje brezposelnosti in napovedi za prihodnost, ter znotraj tega ugotavljala, kako so se spreminjala njihova stališča ter doživljanje same sebe. Preverjala sem njihov odnos do neplačanega dela, tradicionalne vloge ženske ter iskala odgovor na vprašanja, kako se soočajo z brezposelnostjo. Odnos do marsikatero tematike se je lahko skozi življenjsko obdobje spreminjal, zanimalo pa me je, kakšno (ključno ali ne) vlogo ima pri tem izkušnja brezposelnosti. Intervjuvankam sem zastavljala splošna vprašanja, ki sem jih po potrebi (glede na njihove odgovore) dopolnila oziroma razdelala s podvprašanji.

4.3 Analiza

Intervjuvanke so stare med 33 in 39 let, šest jih živi v partnerski skupnosti (bodisi so poročene bodisi živijo v izvenzakonski skupnosti; formalni status poročena/neporočena v raziskavi ni bil upoštevan, zato ga ne navajam). Šest intervjuvank ima otroke. Sedem intervjuvank ima dokončano sedmo stopnjo izobrazbe, ena šesto. Sedem intervjuvank ima izkušnjo dolgotrajne brezposelnosti (torej več kot eno leto brezposelnosti), čeprav vse v času intervjuja niso bile brez zaposlitve že eno leto, ampak manj, dolgotrajno brezposelne pa so bile v preteklosti. Vse so bile v času intervjuja brezposelne najmanj štiri mesece.

Tabela 4.1: Starost, izobrazba in tip gospodinjstva intervjuvank

	Starost	Področje terciarne izobrazbe (klasifikacija KLASIUS)	Ostali člani gospodinjstva
INT#1	33 let	Družbene vede	sorojenca
INT#2	34 let	Varovanje	partner/mož, otroka
INT#3	34 let	Družbene vede	partner/mož, otrok
INT#4	35 let	Humanistika	partner/mož, otroka
INT#5	36 let	Družbene vede	partner/mož, otrok
INT#6	36 let	Izobraževalne vede in izobraževanje učiteljev	starši, otrok
INT#7	37 let	Družbene vede	partner/mož
INT#8	39 let	Pravne vede	partner/mož, otroka

4.3.1 Motivi za študij

Intervjuvanke so najprej odgovarjale na vprašanja o študiju oziroma razlogih, zakaj so se sploh odločile za terciarno izobrazbo. Število študentov je v obdobju druge polovice devetdesetih let prejšnjega stoletja in začetku 21. stoletja, ko so se intervjuvanke odločale za študij, naraščalo. Glede na duh časa ne presenečajo odgovori, da je bil študij edina logična izbira, sploh v primeru, ko so intervjuvanke končale gimnazijo, pogosto pa se pojavlja tudi pojmovanje dokončane gimnazije kot nezadostnega pogoja za vstop na trg dela:

Zaradi tega, ker jaz sem delala gimnazijo, po gimnaziji si gimnazijski maturant in nisi nič. (INT#3)

Šla sem itak na gimnazijo, po gimnaziji nisi nič. Je bilo že s tem, ko sem šla na gimnazijo, določeno, da bom šla še naprej. (INT#4)

Ker sem imela gimnazijo, kar pomeni, da nisem imela nič. (INT#6)

Hotela sem na faks, pa gimnazijo sem končala in itak greš naprej. Kaj boš po osnovni šoli? A bi šla v fabriko? Ja, saj to ni bilo nič čudnega, so hodili, še par let pred mano je bilo normalno, da si po osnovni šoli šel v fabriko, pri moji generaciji pa ne več. Smo šli vsi na neke šole. Ne bi šla jaz v fabriko po osnovni. Aja, zdaj bi pa šla (smeh). (INT#7)

Intervjuvanka INT#5 je poleg »samoumevnosti«, da po končani gimnaziji nadaljuje študij na terciarni ravni omenila tudi slabšalni odnos do fizičnih poklicev, ki so ga omenjali_e njihovi_e učitelji_ce, študij pa predstavljali_e kot družbeno bolj sprejemljivo izbiro zanje. Poudarja, da so jih v gimnaziji štiri leta »preparirali z idejo, da če hodiš na gimnazijo, ti je pač to nek logičen korak naprej« ter jim podajali mnenje, da so oni tam zato, da opravljajo intelektualno in ne fizično delo:

So nam tudi učitelji oziroma profesorji na gimnaziji povedali, da mi smo tam zato, da mislimo z glavo. Pač učenci na drugih šolah so pa tam zato, da delajo z rokami in pač so bili ti manualni poklici ne glede na to, kakšno mojstrstvo si lahko dosegel, predstavljeni kot nekaj manjvrednega. (INT#5)

Odločitev za študij kot sredstvo, s katerim se je mogoče izogniti opravljanju fizičnega dela oziroma preprostejših del, omenja tudi INT#8:

Pač en cilj imaš pred sabo, ki si ga želiš uresničiti, nočeš, da boš ravno, ne vem, prodajalka mogoče v eni trgovini, ampak imaš višje cilje in zato greš pač naprej na študij, a ne. (INT#8)

INT#1 je imela željo po terciarnem izobraževanju že pred srednješolskim izobraževanjem, prav tako pa nadaljevanje šolanja na terciarni ravni pojmuje kot nekaj logičnega:

Meni je bilo pač logično, že ko sem se vpisovala na srednjo šolo, sem vedela, da bom študirala. (INT#1)

Dve intervjuvanki sta jasneje opredelili svojo odločitev za študij, zlasti INT#2, INT#3 je poleg zanimanja za študij družboslovja poudarila tudi tedaj obstoječe možnosti zaposlitve:

Ker sem želela delati na področju, ki sem ga študirala. (INT#2)

Službe so bile dobre, takrat je to imelo smisel in zanimalo me je, sem družboslovec po naravi. (INT#3)

V odgovorih zasledimo tudi prepričanje, da dokončana fakulteta zagotavlja kvalitetnejše življenje, kar lahko povežemo s stališči in predstavami, ki so bile značilne za obdobje Jugoslavije. INT#3 in INT#7 sta tako v odgovoru na vprašanje, zakaj sta se odločili za gimnazijo, podali stereotip o dobrem/lagodnem življenju izobraženih oseb, na katerega smo v preteklosti lahko pogosto naleteli:

Nisem sploh razmišljala o drugi srednji šoli, ker sem želela na faks, ker je veljalo prepričanje, pojdi na faks, boš živela kot gospa. (INT#3)

Odlična sem bila, itak greš potem na gimnazijo, se pričakuje, da greš, ta odlični smo šli vsi na gimnazijo. Pol pa na faks, normalno. Itak imaš neko neumno prestavo, da boš, kaj jaz vem, nek strokovnjak, pa dobro službo boš imel. (INT#7)

Pričakovanje, da odlični učenci nadaljujejo šolanje na gimnaziji, je izrazila tudi INT#4:

V bistvu je bilo tako, v šoli ni bilo nobenega problema, bil si odličnjak, nekako se je od tebe že pričakovalo, da boš šel za gimnazijo in šel naprej. V bistvu jaz v osnovni šoli sploh nisem razmišljala, kaj bi jaz bila. Itak je bilo mišljeno, da po osnovi šoli grem na gimnazijo. (INT#4)

INT#5 je svojo odločitev za terciarno izobrazbo utemeljevala s tem, da je v zasledovanju cilja po kvalitetnejšem življenju šla po poti pričakovanj družbe oziroma je sledila nenapisanim pravilom:

Sem šla nekako po tem razmisleku, da če narediš šolo do konca, šola do konca pomeni univerzitetna diploma, pol ti bo v življenju šlo, ker si naredil vse tako, kot je prav. (INT#5)

Vidimo, da v odgovorih intervjuvank prevladujejo stališča samoumevnosti; pričakovanje, da bo odličen učenec odšel na gimnazijo in potem na fakulteto, je bilo

očitno nenapisano pravilo, ki so ga upoštevale tako intervjuvanke same kot njihova okolica. Ker brezposelnost ali slabe zaposlitvene možnosti v času, ko so se intervjuvanke šolale na sekundarni ravni, še niso bile tako izrazite, lahko sklepam, da je bila taka odločitev smiselna, pričakovanja o karieri in (dobri) zaposlitvi ali podjetniški poti pa še zdaleč ne utopične, kljub temu, da so se v večini odločile za terciarno družboslovno izobraževanje.

V začetku devetdesetih let dvajsetega stoletja, ko je bila izobrazbena struktura prebivalstva slaba (UMAR 2002), so se možnosti, da takrat še (večinoma uspešne) osnovnošolke nadaljujejo z izobraževanjem, zagotovo kazale kot smiselne tudi za starše, učitelje ali druge za intervjuvanke pomembne osebe. Čeprav njihovega vpliva na odločitve intervjuvank nisem posebej preverjala, lahko iz odgovorov o »pričakovanosti« šolanja sklepamo, da so izobraževanje deklet podpirali tudi oni.

4.3.2 Ambicije, pričakovanja glede kariere in družine

Iz odgovorov na vprašanja o motivih za odločitev za terciarno izobraževanje, ki smo jih podali zgoraj, lahko sklepam, da so bile intervjuvanke (do določene mere) ambiciozne. Tudi v odgovoru na konkretno vprašanje o ambicioznosti so temu pritrdirile. INT#5 pa je na vprašanje o ambicioznosti podala nekoliko drugačen odgovor, ki kaže, da se je njen pogled na ambicioznost tekom študija spremenil:

Jaz si pod ambicioznega človeka predstavljam nekoga, ki ima zase jasno določen cilj in mogoče tudi pot, kako bo ta cilj dosegel. Jaz sem zmeraj hotela se imet samo fajn v smislu, da je moje znanje koristno in (...) da bi s tem dosegla tudi svoje osebno zadovoljstvo oziroma osmišljenje ali karkoli. (...) Mi je pa ratalo jasno, ko je bilo treba iskat prakso v tretjem letniku (...), da prakse ne moreš dobit na nekem tem svojem področju, ker to nobenega ne zanima, kaj ti znaš oziroma nihče ti noče pokazati, kar sploh se dela na tem področju, tako da smo bili čist zgubljeni. (INT#5)

INT#3 je bila v svojih napovedih zelo ambiciozna (»jaz sem mislila, da bom prva predsednica vlade«), ostale pa so izrazile mnenje, da so kariero pričakovale. Pri dveh je bilo sicer izraženo bolj zadržano pričakovanje glede lastne poklicne oziroma karierni poti:

Mah, niti ne, mislim, ja, neki doseči, neki se razvijat in tako naprej, to sigurno, da bi bila pa neka huda kareristka, pa ne. (INT#6)

V:Kariera?

Ne zdaj, da bom glih dost imela vsega, ampak ja. (INT#4)

Intervjuvanke v času študija sebe niso videle v tradicionalni vlogi ženske kot matere in gospodinje, ki nima plačanega dela v javni sferi zaposlitve. Svojo prihodnost so videle na trgu dela, glede materinstva pa so nekatere izražale dvome:

Od nekdaj sem bila oziroma sem mislila, da bom karierist, nikdar nisem razmišljala o družini, če bom imela otroka, ga bom imela sama, jaz bom delala na karieri celo življenje, jaz sem imela tak fokus, in še zdaj ga konec koncev imam, bi še zdaj šla v to smer. (...) Takrat sem tako razmišljala, bom končala faks in bom delala in od tega kaj imela. (INT#3)

Ja, pač jaz sem se zmeraj hotela poročiti, zdaj o otrocih je bilo pa zmeraj, ali jih spraviti na ta svet ali ne. (INT#6)

Nisem si zamišljala družine, poroke pa sploh ne. Dobro službo sem imela v glavi, da bom delala, imela svoje stanovanje, denar ... Kar pa se tiče otrok, kaj pa vem, ma ne, takrat si nisem želela imet otroka. (INT#7)

Pri nekaterih intervjuvankah lahko tudi tukaj, podobno kot pri odločitvi glede nadaljevanja šolanja, kjer se je nadaljevanje dojemalo kot »logično«, opazimo, da niso imele jasno postavljenih ciljev, vseeno pa so se videle v vlogi zaposlene, uspešne ženske:

Prav kaj bom, nisem imela v glavi, sem si pa predstavljala, da bom imela družino, veliko, da bom zelo taka ambiciozna ženska z dobro službo in z družino. (INT#4)

Družina je bila tako zelo neopredeljena predstava tam nekje v prihodnosti, ko imaš 25 let, se ti zdi prihodnost pri tridesetih še ful oddaljena, kar se tiče pa kariere pa tako, težko bi rekla, da sem imela v glavi, ja, si želim to, bom direktor tega in tega podjetja ali pa bom generalni sekretar na tem in tem ministrstvu. (...) Jaz sem si zmeraj bolj predstavljala sebe kot nekoga, ki bo mogoče delal na nekem inštitutu. (INT#5)

Intervjuvanke (razen INT#3) niso izražale želje po vodilnih delovnih mestih ali visokih položajih, nekatere so svojo ambicijo že predhodno »omejile«, kar omogoča sklepanje,

da so sicer pričakovale dobro plačana delovna mesta, ne pa vodilnih položajev. Glede materinstva so nekatere izražale dvome, vse pa so pričakovale aktivno participacijo na trgu dela.

4.3.3 (Ne)pričakovanje brezposelnosti

Nobena intervjuvanka pri odločitvi za smer študija ni imela bojazni, da s pridobljeno izobrazbo ne bi mogla dobiti zaposlitve. Pogojno je izjema samo intervjuvanka INT#4, ki je študirala dvopredmetno. Kljub temu, da ena izmed smeri ni bila dobra popotnica na trg dela (povedala je, da so jo na to opozorili že na prvem predavanju), je zaposlitev pričakovala zaradi študija na drugi smeri:

Takrat so govorili, jezik je zelo pomemben, študiraj nek jezik. (INT#4)

INT#1 je sprva želela izbrati drug družboslovni študij, točno določeno družboslovno smer (ki jo je potem tudi izbrala) pa so ji predlagali drugi zaradi njene širine, kar naj bi pomenilo tudi boljše možnosti zaposlovanja. O potencialni brezposelnosti pa v času študija ni razmišljala:

Če bi mi kdo rekel še pri petindvajsetih, da bom brez službe, bi mu rekla, da je zmešan. (INT#1)

Na konkretno vprašanje o pričakovanju brezposelnosti je tudi INT#8 odgovorila, da brezposelnosti ni pričakovala »niti pod razno«, svoje stališče pa je utemeljila z dobrimi gospodarskimi razmerami:

Zaradi tega, ker takrat so bile še vse take možnosti, mislim, da je bil trg dela v tistem času kar dosti aktiven, to je bilo vse pred našo krizo, tako da ... Takrat, ko smo študirali, niti pomislil nisi, da boš brez službe, ker praktično vsak, ki je končal kakršnokoli šolo, je dobil zaposlitev. (INT#8)

Na vprašanje intervjuvankam, ali so bile s strani fakultete opozorjene na težave pri iskanju zaposlitve, so odgovarjale različno, INT#2 je potrdila, da je bila opozorjena tudi s strani fakultete, INT#5 tudi, čeprav bolj subtilno:

... zelo po ovinkih, v smislu, vsak si mora najti svoje delovno mesto, ampak jaz si nisem to predstavljala tako, da moram jaz v bistvu postaviti firmo, če bom sploh hotela kje delati. (INT#5)

Pri tem INT#5 dodaja, da so na fakulteti poudarjali, da je tam pridobljeno znanje vedno potrebno na trgu. Intervjuvanka je tako izrazila nezadovoljstvo glede nasprotujočih si informacij, ki jih je dobila na fakulteti tekom študija o svojih možnostih zaposlitve. Informacijo, da izbrana smer študija ponuja zelo dobro popotnico na trg dela, je na fakulteti dobila tudi INT#6, kjer so velikokrat poudarjali, da gre za »izredno iskan poklic« ter da bo »zmeraj več povpraševanja« po tem profilu na trgu dela. INT#7, ki je prav tako sprva dobila informacije o zelo kvalitetni izobrazbi, se je slabih možnosti na trgu dela začela zavedati že tekom študija:

V tretjem (letniku, op. a.), pa pol v četrtem, tam mi je pa ratalo jasno, da ne bo to to. Nismo se nič pametnega naučili, sama teorija, pa taka res neuporabna, kaj mi to pomaga, če niti enega papirja v administraciji ne znam izpolnit, tko nič življenjskega ni bilo. Pa saj ni bilo razpisov za mene, sem že takrat gledala, noben tega ne rabi. Včasih se mi zdi, da je bil zapravljen čas ta moj faks. Pa študente so vsi hotel, z diplomo si bil pa na zavodu. (INT#7)

Kljub nekaterim pomislekom, o katerih so poročale intervjuvanke, da izbrana izobrazba ne vodi v zaposlitev, ne morem sklepati, da so na pot terciarnega izobraževanja vstopile z zavedanjem, da jim izbran študij pri udejstvovanju na trgu dela ne bo v pomoč. Opozorila, ki so jim jih posredovale fakultete, so bila bolj kot ne posredna ali pa so jim na fakultetah sporočali jasna stališča, da so njihove smeri študija izredno dobre izbire za zaposlitev. Težko bi sicer trdila, da je šlo za zavajanje, saj prihodnosti ni mogoče jasno napovedati. Poleg tega pa je potrebno upoštevati, da je bil prisoten trend večanja števila študentov tudi sredstvo za prikrivanje dejanske brezposelnosti, ki je prek za delodajalce ugodnega študentskega dela zagotavljal gospodarstvu izredno fleksibilno in (zaradi manjših dajatev) tudi poceni delovno silo. Množičen obisk fakultet je tako prinašal velike koristi tako študentom (možnost študija, študentsko delo) kot gospodarstvu (fleksibilna delovna sila), na dolgi rok pa je podaljševanje študija zaradi možnosti dela (in nemožnosti zaposlitve po diplomiranju) prinesla negativne posledice tudi za nekatere intervjuvanke, ki imajo glede na svojo starost izredno malo redne delovne dobe.

4.3.4 Stališče do neplačanega (domačega) dela pred vstopom na trg dela

Intervjuvanke so na vprašanje, kako so dojemale neplačano domače delo v času študija, večinoma odgovorile, da o njem niso veliko razmišljale oziroma da je to pač stvar, ki jo je treba opraviti:

V bistvu nisem nič tako imela določenega, kdo mora kaj opravljat, pač, opraviš kar imaš za opraviti. (INT#8)

Pač ne vem, meni je bilo to samoumevno, jaz sem živela doma, vsi nekaj naredimo in to je to. (INT#1)

INT#2 je povedala, da ga ni spoštovala, INT#5 pa je izrazila posebej negativno stališče do njega, saj ga je v primarni družini morala odpravljati ona, sorojenec pa ne, kar je dojemala kot veliko krivico:

To delo je bilo men dolgočasno, mukotrpno, ponavljajoče, grozno, ampak ajde, ga je treba opraviti, mi je šlo pa na živce, ker sem ga morala opravljati še za svojega brata. (INT#5)

Tudi INT#6 je povedala, da v njeni primarni družini delitve neplačanega družinskega dela ni bilo oziroma je to delo veljalo kot žensko, pri tem pa izrazila pričakovanje, da bo to v primeru njenega gospodinjstva drugače.

Mnenja, da je neplačano družinsko delo izključno ženska domena, ni izrazila nobena intervjuvanka. Svoje participacije pri tem delu (tudi v prihodnosti) so se zavedale, nobena ni izražala stališč, da tega v prihodnosti sploh ne bi počela.

INT#4 v opravljanju neplačanega družinskega dela ni videla ovire za poklicno participacijo oziroma prav delitev dela v družini zanjo pomeni tudi možnost ženske, da ima zaposlitev:

Delitev dela v družini, verjetno zato, ker izhajam iz take družine, mi je bilo, da moški vse dela, ženska vse dela. Enakopravno. In glede tega se mi ni zdelo nič nemogoče imet službo kot ženska. Glede služb, jaz sem zmeraj mislila, da če si ambiciozna ženska, si komot v koraku z moškimi. (INT#4)

INT#3 je zaradi stališča, da se bo posvečala karieri in da verjetno ne bo imela partnerja, dejala, da si je predstavljala, da bo tudi v prihodnje to delo opravljala sama (oziroma si

ga bo delila s partnerjem, če ga bo imela). Kljub veliki tendenci po uspešni karieri v tistem času ni razmišljala o možnosti, da bi kdaj najela osebo, ki bo gospodinjsko delo opravljala za plačilo. Kasneje je to mnenje spremenila, pri napovedih o vrnitvi na trg dela je namreč poročala, da se bo delitev neplačanega dela v njeni družini v primeru njene zaposlitve zagotovo spremenila oziroma bo za to delo najela pomoč.

INT#7 je razmišljala v nekoliko drugačni smeri, saj si je predstavljala, da si bo lahko v prihodnosti privoščila, da bo tega dela manj oziroma se bo lahko izognila tistemu delu neplačanega družinskega dela, ki ji ni všeč, kar naj bi ji omogočala solidno plačana služba:

Gospodinjit meni ni bilo ... Dobro, saj pospraviš za sabo, pa kaj pobrišeš, samo kuhat recimo se meni ni dalo. Na faksu sploh nisem kuhala, smo bone imeli, pol sem si pa itak mislila, da bom lahko jedla v restavracijah, ker bom svojo plačo imela. Ja, saj je naivno to, saj vem (smeh). Ne zdaj ne zato, ker bi bila jaz preveč nobl, da bi kuhala, sam men je to dolgcajt bilo. Sem raje kaj bolj koristnega delala. (...) Zdaj pa kuham (smeh). (INT#7)

Nobena intervjuvanka ni izrazila, da bi v času študija z veseljem opravljala neplačano delo. Videle so ga kot nekaj neizogibnega, vendar ne izključno ženskega.

4.3.5 Kaj se pričakuje od žensk?

Pri stališčih o vlogi moških in žensk v družini in družbi je INT#1 povedala, da v času študija tem vprašanjem ni namenjala pozornosti:

Nisem se tok ukvarjala s tem, nisem o tem razmišljala, ampak nekako sem vedno imela v glavi, da pač so moški boljše plačani, lažje dobijo službo. (INT#1)

INT#8 je bila mnenja, da ženska mora biti zaposlena, prav tako je INT#4 dodala, da »okolica pričakuje, da so vsi zaposleni«. Za tradicionalno vlogo ženske kot matere in gospodinje se v času študija ne bi odločila nobena od intervjuvank. Nekatere so ob tem izrazile mnenje, ki so ga imele že v času študija – da moški lažje dobijo službo. Koncept moškega kot edinega hranilca družine jim ni blizu, na splošno pa so povedale, da o tej tematiki večinoma niso razmišljale.

Sedem intervjuvank je potrdilo, da se v Sloveniji pričakuje, da je ženska dejavna na trgu dela. INT#8 je sicer ob tem pripomnila, da je v tem kontekstu potrebno omeniti, da se

bolj kot plačano delo (ki se lahko opravlja tudi od doma) pričakuje »vsakodnevni odhod od doma«:

Mislím, da je splošno mišljenje ljudi tako, da pač moraš hodit v službo, ker vidijo samo tisto, kako ti zjutraj greš in kako prideš ti nazaj, da drugo ni niti služba.
(INT#8)

Tudi INT#2 je bila pred obdobjem brezposelnosti mnenja, da se od žensk pri nas pričakuje, da imajo plačano delo v javni sferi, vendar sedaj na podlagi svojih izkušenj opaža, da temu ni tako:

Mene vsi zdaj nekako sprejemajo, da ker imam otroka, da pa sploh ni tako grozno, da sem doma. Okolica. Me vsi tako (sprašujejo op. a.): »Zakaj pa ti sploh službo iščeš?« (INT#2)

Koncept moškega kot edinega hranilca družine v primeru, da ženska na to pristane prostovoljno, respondentke sprejemajo, INT#5 pa ob tem navaja, da sicer taka odločitev pri nas naleti na neodobranje, čeprav jo sama na načelni ravni podpira. Sedem intervjuvank zase pravi, da se prostovoljno ne bi odločile za to, INT#8 pa je ta koncept osebno bliže, saj si na podlagi svoje izkušnje dolgoletne brezposelnosti težko predstavlja, da bi sedaj opravljala »normalen«, 8-urni delavnik izven svojega doma.

4.3.6 Izkušnje na trgu dela

Vse intervjuvanke imajo izkušnje s plačanim delom v javni sferi. Najdaljšo zaposlitev brez prekinitve je imela intervjuvanka INT#5, in sicer osem let. Kako zelo je nanje vplivala fleksibilizacija trga dela v Sloveniji, priča tudi dejstvo, da so nekatere imele težave pri naštevanju vseh plačanih del v javni sferi, večkrat je prišlo do prekinitev, menjali pa so se tudi načini dela, saj je šlo za opravljanje del prek študentske napotnice, javnih del, avtorskih pogodb, zaposlitve za določen čas, zaposlitve za polovični delovni čas in celo za dela na črno.

INT#1 je začela s študentskim delom že v drugem letniku študija. Študentsko delo je opravljala več let (pet), potem pa je opravljala pet let honorarno delo. Poudarja, da se je v času, ko je lahko delala prek študentke napotnice, brez težav dobilo delo, v določenem obdobju je opravljala celo več del, kot vzrok za to pa je navedla željo po potovanjih in s tem posledično večjo potrebo po denarju. V rednem delovnem razmerju je bila (pred

tem je opravljala večletno honorarno delo) šele pred kratkim, ko je bila zaposlena nekaj manj kot eno leto.

Tudi INT#2 je opravljala študentsko delo: »do 28. leta, do prve porodniške sem študenta vlekla in delala potem študenta«. Njena edina »prava« zaposlitev (redno delovno razmerje) je trajala poldrugo leto.

Kako zelo je bilo pomembno imeti status študenta, priča tudi izkušnja intervjuvanke INT#4:

Ko sem diplomirala, sem prvo delala na napotnico od brata, kar je bilo napačno takrat, ampak takrat smo mogli. Sem iskala, tudi jaz nisem mogla na začetku takoj dobit dela. (INT#4)

Intervjuvanka INT#4 je bila kasneje skoraj tri leta redno zaposlena, ker pa je v podjetju prišlo do (finančnih) težav oziroma »je tam nekaj škripalo« je odšla drugam. Kljub temu, da so ji obljubljali zaposlitev, je delo opravljala na črno. Zaradi nezadovoljstva z načinom dela oziroma nezakonitostjo dela ga je po dveh letih opustila. Zaposlitev je imela še eno leto v že tretjem podjetju.

Intervjuvanka INT#3 je povedala, da ima nekaj več kot tri leta delovne dobe. Opravljala je več del, zaposlena je bila v treh podjetjih oziroma institucijah, opravljala pa je tudi druga dela:

Datumsko ne vem, ker sem si vedno našla delo, najprej sem delala kot študentka, potem prostovoljka, ene pet let brezposelnosti, dolgoročno brezposelna oseba, ampak sem sploh v zadnjem času delala neki drugega, delala sem veliko, nisem pa bila zaposlena. (INT#3)

Intervjuvanka INT#5 prav tako po zaključenem študiju ni dobila zaposlitve, tako da je bila krajši čas (dva meseca) brezposelna. Po tem je na priporočilo prijateljice delala v podjetju, ker pa po mesecu dni ni dobila plačila, je delo opustila, poleg tega pa je šlo za nelegalno (ampak pogosto) prakso dela na študentsko napotnico druge osebe. Polno zaposlitev za nedoločen čas je dobila relativno hitro, trajala je osem let, vendar je zaradi finančnih težav podjetja, že pred izgubo zaposlitve, delo nekaj časa opravljala kot zaposlena za polovični delovni čas. Po tej zaposlitvi je imela izkušnjo še s trimesečnim delom za določen čas v drugem podjetju.

Intervjuvanka INT#6 je bila zaposlena v dveh institucijah, v rednem delovnem razmerju je bila, kot navaja, približno sedem do osem let. Po daljšem obdobju brezposelnosti (dve leti) je bila ponovno zaposlena pet mesecev, opravljala pa je sezonsko delo.

INT#7 je prav tako opravljala študentsko delo v več podjetjih, približno šest let pa je opravljala honorarno delo. Redno zaposlena je bila samo eno leto v drugem podjetju.

INT#8 je navedla najmanj izkušenj plačanega dela v javni sferi. Dokler ni imela otrok, je, kot navaja, vedno opravljala študentsko delo, eno leto pa je bila vključena v program javnih del.

Izkušnje intervjuvank kažejo, da so vse opravljale delo v več podjetjih, posebej zaskrbljujoči pa so podatki o zelo kratki delovni dobi, ki jo imajo nekatere intervjuvanke. Večletna študentska ali honorarna dela, da dela na črno sploh ne omenjam, jim niso zagotavljala pravic, ki izhajajo iz rednega delovnega razmerja, poleg tega pa jim pomanjkanje »pravih« izkušenj iz rednega delovnega razmerja povzroča tudi druge težave. Tako jim je onemogočeno kandidiranje za delovna mesta, kjer se zahteva formalna delovna doba, do težav pa prihaja tudi pri pridobivanju dodatnih formalnih dokazil:

Če sem hotela kjerkoli spet it naredit, da bi še dodatno nekaj naredila, mogoče kakšno licenco, so zmeraj pogoji, pet let delovnih izkušenj na tistem področju in se ti povsod vse zašteka. (INT#8)

Posledice fleksibilizacije, ki je pri nas prizadela predvsem mlade (Kanjuro Mrčela in Ignjatović 2004), se kažejo tudi pri vseh naših intervjuvankah. Če bi lahko za obdobje po letu po 2007³ upravičeno pričakovali negotove in občasne oblike dela oziroma zaposlitve, je to za obdobje pred tem težje. Kot navaja intervjuvanka INT#1, je bilo do gospodarske krize brez težav možno dobiti (študentsko) delo. Razhod med dejstvom, da so nekatere intervjuvanke delo imele, niso pa imele redne zaposlitve, je velik, zaradi tega pa se tudi čutijo prikrajšane (npr. INT#4, ki je dve leti opravljala delo na črno). Intervjuvanka INT#7 je, ker je imela možnost zaposlitve pri drugem podjetju, opustila

---

³ V letu 2008 se je začela povečevati brezposelnost in s tem tudi povečanje odvisnosti od socialnih transferjev (UMAR 2010), za leto 2009 pa za Slovenijo lahko že rečemo, da je bila v globoki recesiji (UMAR 2015, 15).

večletno honorarno delo, ki ga je sicer rada opravljala. Zaradi umanjkanja pravic, ki izhajajo iz rednega delovnega razmerja, ga je bila, kakor navaja, primorana zamenjati.

4.3.7 Doživljanje plačanega dela

Za sedem intervjuvank bi lahko čas, ko so imele plačano delo v javni sferi, označili kot v veliki meri pozitiven.

Intervjuvanka INT#1 je povedala, da je ne glede na to, kje je delala, rada hodila »v službo⁴«, saj je vedno pri opravljanju dela vedno našla nekaj, kar jo zanimalo. Kot negativno izkušnjo je navedla mobing, ki ga je doživljala na enem od delovnih mest s strani nadrejene osebe in ki je pri njej povzročal zdravstvene težave (*»me je želodec čist bolel, bruhala sem od nervoze in strahu, kaj me čaka v službi«*), ter dejstvo, da pri enem delu ni dobila izplačanega dohodka. Ker je še vedno hodila na delo, ki ni bilo plačano, se je počutila, kot *»da sama sebi pljuva v obraz«*.

Intervjuvanka INT#2 za obdobje zaposlitve ni našla negativnih vidikov, obdobje opisuje kot pozitivno v več pogledih:

Super je bilo. V redu. Denar, pač glavo shladiš, neki delaš, razmišljaš. Sicer sem menjala porodniško in je bil delodajalec v redu, me je tudi potem, ko je ona prišla s porodniške, obdržal zaposleno, tako da imam v redu izkušnje, je bilo kar to to.
(INT#2)

INT#8 je prav tako obdobje, ko je bila vključena v program javnih del, označila kot pozitivno, delo je prinašalo denar, občutila pa je tudi osebno zadovoljstvo. Od tem je dodala, da je pričakovala, da bo zaradi svoje aktivne vključenosti v delovne obveznosti lahko nadaljevala z delom tudi po tem obdobju. Prav tako kot INT#2 ni navedla negativne izkušnje.

INT#3 je pri vprašanju o času dela oziroma službe izpostavila finančno samostojnost in občutek družbene koristnosti, vse to pa je pozitivno vplivalo tudi na njeno samozavest. Dodala je, da ni marala rutiniranih opravil, ter da kljub temu, da je imela manj časa za partnerja in otroka kot ga ima sedaj, poudarila, da je rada delala ter da ji tudi dolgi delovniki niso predstavljali problema.

---

⁴ Intervjuvanke so večinoma uporabljale besedo služba tudi v primerih, ko ni šlo za redno delovno razmerje, ampak za druge oblike dela.

INT#4 je prav tako izpostavila zadovoljstvo, da je imela svoj prihodek, vendar je pri tem dodala, da si je vedno želela zaposlitve v svojem poklicu, ki pa ga ni opravljala nikoli. Kot negativno izkušnjo je navedla obdobje dela na črno, saj je si je želela delo opravljati legalno. Podobne težave je navedla tudi INT#7, ki si je želela redne zaposlitve, a je več let opravljala honorarno delo. Čeprav je slednjega rada opravljala, ga je opustila zaradi možnosti redne zaposlitve drugje. Sicer pa je obdobje, ko je imela plačano delo, opisovala kot zelo dobro:

Rada sem hodila delat, itak, nekam sem spadala, družba, fajn je bilo. Takrat mi je bilo samoumevno, da imam denar, da si lahko kaj kupim, plačam položnice, danes mi je pa to pobožna želja. Morilo mi je, kar niso hoteli zaposlit, delovna doba, je nimaš, bolniške... Tudi dopust ni plačan, pa tko, to mi je bilo res zoprno. Saj sem rekla, pa tud drugi so, da bi zaposlili nas, samo so kar preslišali. Zato sem potem šla. (...) Tisto drugo potem ni bilo tok fajn, kar se dela tiče, bi raje še ostala, kjer sem prej, samo sem bila pa zaposlena, dopust, regres, celo potni stroški (smeh). (INT#7)

INT#6 je edina sama izpostavila, da je opravljala plačano delo s področja svoje izobrazbe oziroma tisto, kar si je želela delati, delo ji je poleg denarja pomenilo tudi osebno izpolnitev. Negativnih vidikov dela posebej ni omenjala (razen tega, da je imela manj časa za ostale dejavnosti), lahko pa predpostavljam, da je prihajajo do večjih obremenitev, povezanih s službo, takšnih, ki niso bila opravljena znotraj delavnika, saj je, kot pravi, »ogromno tudi neplačanega dela pri plačanemu delu«.

Ker je prihajajo do dela pri različnih podjetjih in institucijah, je intervjuvanka INT#3 posebej izpostavila problem »začetništva«, saj je bilo potrebno vedno začeti na novo, navadno tudi na drugem področju, kar vodi v to, da oseba ne more napredovati na enem izmed njih. Če je v obdobju, ko je opravljala študentsko delo, to dojemala kot sprejemljivo, si tega nikakor ni zamišljala za čas, ko bi morala biti zaposlena:

Da bom potem dejansko v profesionalni karieri menjavala službo kot ..., vsakodnevno skoraj, tega si pa nisem mislila. Da vsakič, ko prideš v novo službo, moraš spet od začetka gradit, namesto da bi pri štiriintridesetih že bil nekje, že nekaj dosegel, da moraš jovo na novo vsakič, tega nisem pričakovala. (INT#3)

Edina, ki je imela o svoji zaposlitvi prevladujoče negativno stališče, je intervjuvanka INT#5. V svojem opisu osem let trajajoče zaposlitve v mednarodnem podjetju je kot

pozitiven vidik navedla le finančnega, drugače pa ji služba ni prinašala občutka pripadnosti, poleg tega pa jo je izčrpavala:

Golo dejstvo, da jaz hodim v službo, mi ni dalo občutka, da jaz sem spadam, ker ko sem začela tam hodit v službo, sem padla v čist en drug svet, ko ga prej nisem poznala in sem se na novo morala spet ulovit in postaviti in sem tudi dosegla neko mesto znotraj firme. (...) Mene je ta služba od začetka prvi dve leti totalno izčrpavala, čist izčrpavala. Bilo je finančno ugodje, začela sem z nizko plačo, ampak bila je kontinuiran mesečni prihodek, nikoli niso zamujali, plača je bila zmeraj točna, ampak bilo je izčrpljujoče, da jaz sem se v enem trenutku čutila že čist raztelesena. (INT#5)

Čeprav je bilo plačilo redno in kasneje tudi višje, INT#5 poudarja, da prihodek ni bil zadostna kompenzacija za njene »muke«, ki jih je doživljala v prvih letih in ki so imele velik vpliv na njeno psihično stanje. Povedala je, da se v tistem času ni nikoli sprostila.

Nobena intervjuvanka ni posebej izpostavila, da bi bila v času, ko je opravljala plačano delo, prekomerno obremenjena zaradi dvojnega dela, torej plačanega dela v javni sferi in družinskega (neplačanega) dela. Intervjuvanka INT#2 je povedala, da ga je bolj spoštovala kot v obdobju pred zaposlitvijo, INT#6 pa je povedala, da je to delo, kljub svojim drugačnim predstavam oziroma željam, še vedno opravljala le ona:

Zraven službe je bilo treba narediti še vse gospodinjsko delo, samo to še zmeraj čaka samo žensko. Vsaj v mojem primeru je bilo tako. (INT#6)

INT#4 in INT#7 sta poročali o porazdelitvi del s partnerjem. INT#5 je povedala, da je v tem času doma opravljala vsa gospodinjska dela (označila jih je kot »nujno zlo«), mož pa je opravljal le dela, ki niso vsakodnevna (npr. priprava drv). INT#2 in INT#3 sta povedali, da sta imeli v času plačanega dela več energije, tako da jima neplačano družinsko delo ni povzročalo večjih težav, tudi INT#8 in INT#1, ki sta v tem času živeli s starši, nista poročali o obremenitvi, ampak sta to delo opravljali v tolikšni meri kot v času šolanja. Dejstvo, da je bilo v gospodinjstvu več oseb, ki so to delo opravljale poleg nje, je INT#1 izpostavila kot prednost, sploh v luči dejstva, da je opravljala delo z dolgimi delavniki:

Nisem bila tako obremenjena, če sem delala do enih zjutraj, sem vedela, da mene ne čaka doma kaj vse za narediti. (INT#1)

Plačano delo za intervjuvanke ni (razen v enem primeru) predstavljalo negativne izkušnje, dvojnega dela niso izpostavljale (čeprav so ga nekatere dejansko opravljale), pri nekaterih pa se pojavi celo mnenje, da so v času zaposlitve lažje opravljale gospodinjska dela kot v času brezposelnosti, saj so imele takrat več energije.

4.3.8 Mnenje o brezposelnosti pred lastno izkušnjo

Intervjuvanke so že pri vprašanju o možnosti brezposelnosti po študiju povedale, da se s tem večinoma niso ukvarjale (INT#8 tako npr. omenja, da brezposelnih sploh ni opazila, ker so v času pred zaključkom njenega študija »*vsi še imeli službo*«), podobno pa so razmišljale tudi pri vprašanju o njihovih stališčih glede drugih brezposelnih oseb v času, ko same še niso bile soočene s tem stanjem:

Nisem se tok ukvarjala s tem, ker jih nisem poznala, edino, ko sem bila na /ime podjetja/ jaz še, je ena moja kolegica izgubila službo in mi je bilo malo čudno, kako ona ne dobi službe. (INT#1)

Pojma nimam, kaj sem mislila. Tovarniški delavci, recimo, imam v spominu recimo odpuščanja takrat na začetku Slovenije. V Jugi (Jugoslaviji op. a.) so bili to tisti leni, ma potem pa ne več. Kaj sem mislila, ne vem. Mogoče, da nočejo kaj drugega vzeti. (INT#7)

Pri intervjuvankah je tako mogoče zaslediti stališča, ki so bila v ospredju v času bivše države, kjer so kot brezposelne osebe nastopale predvsem tiste, ki so se za to odločile oziroma tiste, ki nimajo delovne etike oziroma ne želijo opravljati dela, ki jim ne ustreza. Ob tem dodajajo, da je bilo to njihovo razmišljanje v preteklosti zmotno:

Prej sem mislila, da se pač ne znajdejo, se jim ne da, da so leni, da če bi pa hoteli, bi pa imeli, zdaj pa ne razmišljam več tako. Zdaj gledam pa drugače. (INT#2)

Takrat sem vsaj jaz, pa se mi zdi, da je kar nekaj takih, gledala kot na neke lene ljudi, ki ne iščejo zaposlitve, ki nočejo delat itd. No, pač zdaj vidim, da to pač ni čist tako, oziroma čist kontra. Takrat sem pa ja, mislila ... Pa še seveda, to so ljudje, ki niso hodili v šolo. To je bilo moje čist omejeno mišljenje, ko zdaj vidim, da je zmotno. (INT#3)

Se mi je zdelo, da se ne zadosti potrudijo. Ne da niso izobraženi, da se ne potrudijo iskat, ker zmeraj jaz, ko sem delala, je bilo vedno ogromno objav, kakor jih je zdaj

ogromno objav in sem mislila, da se ne potrudijo dovolj. V bistvu za 50 procentov se mi je zdelo, da jih je samih krivih, za 50 procentov se je zgodilo kaj takega, da ne morejo sami dobit. (INT#4)

Moram rečt, da o tem kaj dosti nisem razmišljala, čist iskreno, če sem imela kdaj v glavi kakšen konkretni primer, ne vem, je pa bilo, ta pač noče delat ali pa, ne vem, imam bolj filing (občutek, op. a.), da je bilo v smislu, ta ne dela zaradi nekih osebnih lastnosti. (INT#5)

Intervjuvanka INT#6 je, zaradi narave zaposlitve, ki jo je imela, razmišljala nekoliko drugače. Ker se je pri svojem delu redno srečevala z brezposelnimi, jih je delila v dve skupini, na tiste, ki na trgu dela niso participirali prostovoljno in ob tem mogoče še delali na črno, ter na druge, ki so želeli delati, pa so jih ob tem ovirale druge okoliščine, predvsem pomanjkanje osebnih zvez in poznanstev:

So pa bili ljudje, ki so želeli delat, pa niso prišli do službe, ker drugače kot po vezah prideš zelo težko do službe tu pri nas. Ne vem, so pa bili tudi taki, ki se enostavno niso znašli, po drugi strani so pa bili tudi taki, ki so se pa zelo zelo dobro znašli, imeli pač pravice za socialno varnost in tako naprej in zraven tega pa delali na črno. In to so bili predvsem moški. Ni problema, super so se znašli. Z ene in druge strani. (INT#6)

Nekatere intervjuvanke so povedale tudi, da predstave o brezposelnosti, ki jih lahko zasledimo v medijih, ne kažejo oziroma niso kazale prave slike. Kljub temu tudi tu prihaja do sprememb, kot pravi INT#3, se sedaj stanje prikazuje bolj realno v smislu prikazovanja slabe gospodarske slike kot vzroka za pomanjkanje delovnih mest. INT#1 je prav tako povedala, da opaža razliko, saj je bilo nekaj časa mogoče zaslediti zelo negativno prikazovanje brezposelnih oseb, ki naj bi bile same krive za svoje stanje, predvsem zaradi izbire študija (omenja družboslovce), vendar se tudi po njenem mnenju opaža napredek. Intervjuvanka INT#7 pritrjuje mnenju o izboljšanju prikazovanja, vendar dodaja, da se vedno prikazuje le starejša brezposelna populacija pred upokojitvijo, medtem ko se je mlado generacijo in njihove težave ne le glede brezposelnosti, ampak tudi netipičnih oblik dela dolga leta medijsko zapostavljalo. INT#5 je kot problem, ki bi se ga morali zavedati pri obravnavi brezposelnosti, poudarila, da medijski svet sploh ne daje prave predstave o delovanju sistema, kjer ni pomembna pridnost (kot navaja, se vedno prikazuje le zgarane in pridne odpuščene

tovarniške delavce s 30 let ali več delovne dobe), ampak prodaja, saj je marljivost zaposlenih nepomembna, če se izdelek podjetja na koncu ne proda, kar lahko vodi do propada podjetij in povečevanja brezposelnosti.

4.3.9 Izkušnja brezposelnosti

Sedem intervjuvank ima oziroma je imelo v preteklosti izkušnjo dolgotrajne brezposelnosti, vse pa so bile v času intervjuja brezposelne vsaj štiri mesece. INT#1 je zadnje delo izgubila po poteku pogodbe za določen čas, v času intervjuja je bila brezposelna štiri mesece, pred tem pa je imela izkušnjo dolgotrajne brezposelnosti (skoraj dve leti). INT#2 je navedla, da je brezposelna skoraj eno leto, v preteklosti pa je bila brezposelna tudi že dve leti skupaj. INT#3 trajanja brezposelnosti ni natančno opredelila, omenila je, da je bila že pet let brezposelna, v času intervjuja pa je bila brez plačanega dela približno pol leta. INT#4 je povedala, da je bila v preteklosti brezposelna leto in pol, sedaj pa je od izgube zaposlitve doma skoraj tri leta, vendar je trenutno »na porodniški«. INT#5 je imela po kratkem obdobju brezposelnosti (dva meseca) takoj po končani fakulteti daljšo izkušnjo brezposelnosti (devet mesecev) po izgubi večletne zaposlitve, sedaj pa je brez dela približno osem mesecev. INT#5 je torej edina, ki nima izkušnje dolgotrajne brezposelnosti, čeprav bi glede na skupno trajanje lahko rekli, da od te izkušnje signifikantno ne odstopa. INT#6 je imela v preteklosti izkušnjo dveletne brezposelnosti, sedaj pa je brezposelna približno pol leta. INT#7 in INT#8 imata poleg INT#3 najdaljšo izkušnjo brezposelnosti, INT#7 šest, INT#8 pa trinajst let.

Prav tako kot pri navajanju izkušenj plačanega dela v javni sferi so imele intervjuvanke tudi tu večinoma težave pri opredelitvi točnega trajanja, saj npr. določenega časa niso dojemale kot čas brezposelnosti (čeprav so formalno bile brez rednega delovnega razmerja in so bile registrirane kot brezposelne osebe na Zavodu RS za zaposlovanje), saj so opravljale določeno delo. Razen INT#4, ki je delo na črno opravljala v preteklosti in o čemer je tudi odkrito poročala, ostale intervjuvanke tega niso navajale. Kljub temu lahko sklepam, da je v določenem obdobju prišlo tudi do dela na črno, saj so nekatere omenile delo, ki ga niso specificirale, vendar tega z gotovostjo ne morem potrditi.

Vzroki, zakaj so intervjuvanke ostale brez plačanega dela, so različni, večinoma zaradi izteka pogodb ali slabega finančnega stanja podjetja. Nobena ni navedla, da bi zadnje plačano delo odpovedala sama. Izgubo plačanega dela so večinoma zaradi prej

navedenih okoliščin pričakovale, čeprav so tri navajale, da jim je bilo obljubljeni podaljšanje pogodbe:

Celo leto, ko sem tam delala, so obljubljali, da bo tudi pol, itak da bo, pa ni bilo nič.
(INT#7)

Če bi bilo prav, ne bi smela bit brezposelna, ker so bile obljube prav drugačne, sem se pa bala, da bo tista obljuba, ki je bila dana, bila požrta in da bom res brezposelna. (INT#6)

Ta zadnje (zaposlitev op. a.) sem pa nadomeščala. Sem pričakovala (brezposelnost op. a.), ampak se mi je stalno obljubljalo nadaljevanje. (INT#4)

Tudi pri INT#2 je šlo za nadomeščanje delavke na porodniškem dopustu, vendar je intervjuvanka vseeno pričakovala, da bo imela možnost nadaljevanja dela:

Služba se je končala, ker je prišla s porodniške, mogoče sem mislila, da ona ne bo prišla nazaj, ker pol bi imela jaz možnost, tko da sem se potem takoj direkt za porodniško odločila, da sva se samo zamenjale, ker sem zvedela, da ona pride nazaj.
(INT#2)

INT#8, ki je bila pred več kot desetletjem vključena v program javnih del, je kot vzrok (poleg izteka enoletnega obdobja programa) navedla nosečnost in ob tem dejala, da bi v nasprotnem primeru verjetno obdržala delo.

Pri navajanju objektivnih, zunanjih vzrokov za brezposelnost, so intervjuvanke povedale, da ni bilo potrebe po njihovem profilu zaradi zapiranja podjetij oziroma omejevanju zaposlovanja v javnem sektorju (INT#8 in INT#4), INT#1 in INT#3 sta navedli podobno, torej slabo stanje na trgu dela, INT#2 pa je kot problem navedla tudi regijo prebivanja (kjer je manj možnosti za zaposlitev kot npr. v večjih mestih). Tudi ostali dve vidita gospodarsko krizo kot objektivni razlog, vendar dodajata, da ta ni najpomembnejša, saj nima takega vpliva, kot se ji ga pripisuje; nepomembna postane v primeru osebnih zvez in poznanstev. Kot navaja INT#7 (*»če imaš VIP (veze in poznanstva op. a.), ni važna nobena kriza, se bo našla, za take se služba najde zmeraj«*) kriza v primeru dobre socialne mreže ne vpliva na zaposlitev. Kriza pa je uporabljena tudi kot izgovor za nezaposlovanje žensk, kot navaja INT#6. Vzrok vidi v materinstvu – *»gospodarska kriza je dostikrat samo izgovor, tudi to, ja, da sem ženska, ja, in da imam*

majhnega otroka«. Tudi INT#5 je na vzroke gledala večplastno in jih označila kot »mešanico vsega«, pri tem pa dodala, da se je z vprašanji glede otrok in družine srečevala tudi na zadnjih razgovorih za zaposlitev:

Bila sem na nekaj intervjujih in mi je bilo povedano, da pač ženska pri šestintridesetih z enim otrokom, ko obstaja precej realna možnost, da bo še kakšen otrok, na delovnem mestu, kjer se pričakuje vsaj osem urna prisotnost, nima kaj dosti iskat. So vprašali, če sem poročena in koliko otrok imam in kakšen je moj rojstni datum. In pol so rekli, da oni iščejo nekoga, ki bo nadomestil kolegico, ki je sedaj preživela veliko ur na delovnem mestu. (INT#5)

O možnem vplivu spola na njihovo brezposelnost sem vprašala tudi ostale. INT#8 je povedala, da spol ne vpliva na brezposelnost. Gre za zanimivo stališče intervjuvanke, saj je prehodno prav nosečnost navedla kot razlog za prekinitve plačanega dela oziroma kot vzrok, da ni mogla nadaljevati plačanega dela tudi po obdobju javnih del, čeprav so možnosti za to obstajale. INT#4 je povedala, da je vpliv spola odvisen od področja, na katerem nekdo dela, ter da za njeno to ne velja, medtem ko pri drugih to možnost dopušča. Dve intervjuvanki sta izpostavili problem prebivanja v manjšem kraju, kjer je dejstvo, da ima nekdo otroka ali otroke, znano vsem; ene intervjuvanke (INT#6) na razgovorih o tem sicer še niso spraševali neposredno, drugo (INT#2) pa:

Vsak te vpraša, če ne direkt, se pozanima, ali imaš otroke, ali imaš namen imet otroke, ali imaš koga, če je bolan, tako da, ja, seveda. Direkt so me vprašali, pa bolovanje (bolniška op. a.), dva otroka, tako da... (INT#2)

Intervjuvanke INT#3 (ki je sicer na vprašanje, ali so ženske na trgu dela diskriminirane, odgovorila, da niso) INT1#1 in INT#7 so prav tako izrazile mnenje, da imajo ženske v njihovem starostnem obdobju manjše možnosti zaposlitve kot moški:

Jaz sem v takih letih, da zdaj počasi že kao pelje zadnji vlak, bom mogla pohitet z otroci, jaz mislim, da take stvari vplivajo, aha, ona bo mogla na porodniško, pol bo imela bolniške, torej na ta način. (INT#1)

O tem nimam kaj za govorit, ker je čisto logično. Vsi so neki polni pravljic o enakosti in kaj vem kaj, samo zaposlijo pa tipe (moške op. a.). Če si tip, imaš stokrat več šans, da dobiš. (INT#7)

Sem doživela velikokrat, to pa ja. (...) Ko nisem imela otroka, sem bila ravno tok stara, aha, ta pa bo imela otroka, kaj pa bolniške itd in to se mi zdi grozno, da sploh vprašajo, ženska pač je tista, ki ima otroka, zdaj je pa ne boš v službo vzela? (INT#3)

INT#3 je ob tem dodala, da so si ženske tudi same krive, da imajo težave na trgu dela:

Moram pa povedat, da to tudi ženske tiste, ki so ob določenih primerih mičkeno same krive, ker sem že imela izkušnjo, da je bila ženska non stop na bolniških, je zanosila, po treh mesecih šla na polovični del čas, čeprav ni bilo nič narobe z njo, ali pa pride s porodniške... Meni se to ne zdi ok, je naravno, ženska rojeva, ampak se pa mi ne zdi korektno do delodajalca, da mora vsako leto iskat zamenjavo, tuki pa pač, a ne, se mi pa zdi, da so mal skeptični pa mogoče mal študirajo, koliko dolgo jo bomo sploh imeli. (INT#3)

Dve intervjuvanki, poleg INT#3 še INT#6, sta povedali, da v prijavih oziroma na razgovorih iz korektnosti do delodajalca sami podata informacijo, da imata majhnega otroka in možnost varstva s strani starih staršev (INT#3) oziroma informacijo, da otrok nima posebnih težav (INT#6):

Jaz sem po pravici včasih tudi v vlogo napisala, da sem mama triletne zdrave punce, ker je pač res zdrava, jaz odkrito povem, jaz nimam kaj skrivat. (INT#6)

Kot subjektivni razlog za brezposelnost intervjuvanke dokončane smeri študija ne postavljajo v ospredje. INT#4 sicer navaja, da njen profil izobrazbe »res ni nekaj, da bi se mi kar metalo službe pod noge« in dopušča možnost, da je bila izbira študija slaba odločitev, vendar tudi sedaj ne ve, če bi izbrala kaj drugega. Smer študija kot taka tudi sicer po mnenju intervjuvank ne igra velike vloge:

Mislím, da sploh ni pomembna smer študija in da to ne vpliva sploh na to, ali dobiš ših ali ne. Mislím, da to sploh ni pomembno. (INT#2)

Se mi zdi, da lahko prideš povsod, ne glede na izobrazbo, še zmeraj bom rekla, odvisno, če koga poznaš, prideš lažje tja, tko da ne vem. (INT#8)

Faks je nepomemben. Lahko si diplomiran »kr neki«, samo veze da imaš in imaš potem službo. (INT#7)

INT#5 je svoje mnenje predstavila skozi svojo izkušnjo dela v mednarodnem podjetju, kjer je, kot pravi, potrebno sprejeti delavno nadpovprečne obremenitve:

Vsak, ki je pismen, ki ima malo logike, lahko dela v teh službah, gre samo zato, ali sprejmeš to igro ali ne. (INT#5)

V luči individualizacije družbe, ki posamezniku nalaga odgovornost za svoje odločitve (Beck 2001), je zanimivo, da intervjuvanke izbire študija ne navajajo kot slabe življenjske odločitve, čeprav trg dela kaže, da je povpraševanje po družboslovnih profilih majhno. Dve intervjuvanki (INT#3 in INT#7) sta sicer izrazili mnenje, da bi se sedaj prav zaradi stanja na trgu dela odločili za drug študij, vendar izbire študija ne krivita za svojo brezposelnost.

Tri intervjuvanke so omenile možnost, da je vzrok za njihovo brezposelnost (mogoče) pri njih samih. INT#2 to omeni bežno, saj pravi, da je mogoče vzrok za njeno brezposelnosti »ona osebno«, vendar tega ne razdela oziroma temu ne pripisuje večje teže. INT#7 pravi, da je bila včasih mnenja, da nima zadostnih kompetenc, vendar sedaj opaža, da to ne drži, saj izkušnje in veščine sploh niso pomembne (v nasprotju z osebnimi zvezami in poznanstvi). Edina stvar, ki bi jo lahko spremenila, a je ne želi, je ta, da se »ne zna prodajati«, torej nastopati (preveč) samozavestno in močno pretiravati v navajanju svojih izkušenj in znanj. INT#6 je omenila, da vedno išče vzroke pri sebi, a ugotavlja, da ti ne igrajo pomembnejše vloge:

Jaz zmeraj pri sebi iščem, kaj še nisem naredila, kako se nisem dosti potrudila, a bi morala še bolj poklicat, še več ljudi... Čeprav je pa tako, jaz vidim, iščem tudi po vezah, ampak je težko priti do službe. (...) Je pa tako, kar je objavljenih razpisov, je večina že oddanih, tako da zadnje čase delam tako, da pokličem, ali je delovno mesto samo objavljeno ali je delovno mesto prosto. (INT#6)

Odgovori so pokazali, da intervjuvanke vzrokov za svojo brezposelnost praktično ne iščejo pri sebi, niti ne pri izboru svojega študija, svojih kompetencah, ampak v drugih okoliščinah, poleg gospodarske krize še v pomanjkanju (pravih) osebnih zvez in poznanstev, svoje (morebitne) osebne vzroke pa dojemajo kot nebitne.

4.3.10 »Žrtve« fleksibilizacije?

Fleksibilizacijo trga dela, kjer postaja redno delovno razmerje za nedoločen čas prej izjema kot pravilo, pet intervjuvank (INT#3, INT#4, INT#5, INT#6 in INT#8) na načelni ravni označuje kot pozitivno v primeru, če omogoča prehajanje med delovnimi mesti oziroma možnostmi kariernega napredovanja ali menjave področij. Nekatere ob tem dodajajo, da pri nas prihaja do drugačne izkušnje. Kot navaja INT#3, v tujini sistem dobro deluje, vendar na posameznika_co v Sloveniji, ki je podvržen_a kratkotrajnim pogodbam, deluje negativno. Podobno razmišljata INT#5 in INT#6:

Težava je v tem, če bi obe strani, delodajalci in delojemalci pristopali z istim ciljem, z isto idejo v ozadju, potem bi to lahko izkoristili vsi, ne vem, delodajalec, da bi se lažje odpuščalo in zaposlovalo.(...) Problem pa je to, ker delodajalci to izkoriščajo do maksimuma. (INT#5)

Meni po eni strani se mi zdi pozitivno, če bi to delovalo v celoti, a ne, potem bi bilo dosti za vse, ne vem, fluktuacija bi bila drugačna, bi stvari tekle. Bi se menjalo službe, kjer si nezadovoljen, dej človek pusti tisto službo, pojdi iskat drugo, ne se jo oklepaj zato, da imaš službo, bo prišel kdo drug, ki bo lahko boljše delal tam. Samo pri nas je tako, nekje se zasede službo in tam se jo držiš in tisti so varni, vsi ostali pa, znajdi se, kot veš in znaš. (INT#6)

INT#1, INT#2 in INT#7 so fleksibilizacijo označile kot negativno. Prva je mnenja, da je sicer dobra za delodajalce, za delojemalce pa sploh ne. Ob tem je omenila primer dela na avtorsko pogodbo, ki je bil za delodajalca ugoden, zanjo pa pomeni težavo, saj se kljub dolgoletnim izkušnjam srečuje s problemom manka delovne dobe. INT#2 je fleksibilizacijo označila kot zelo negativno, edini pozitivni vidik pa zanjo predstavlja možnost sezonskega dela. Najbolj negativno stališče je podala INT#7, ki je fleksibilizacijo označila kot izgovor za izkoriščanje delovne sile, saj po njenem mnenju prihaja pri nas do popolne odsotnosti vseh delavskih pravic. Ker je prizadet samo en del prebivalstva, se glede tega ne ukrepa, čeprav se tega početja niti ne skriva in izkoriščanje poteka vsem na oče.

4.3.11 Osebne zveze in poznanstva

Če je v individualizirani družbi, kjer naj bi posameznik sam izoblikoval svojo socialno mrežo (Ule 2014, 314), odsotnost teh mrež možno opredeliti kot krivdo

posameznika_ce, potem lahko na podlagi odgovorov intervjuvank sklepam, da krivdo za svojo brezposelnost nosijo predvsem same. Vse namreč poudarjajo, da so osebne zveze in poznanstva zelo pomembni, če ne že odločilen kriterij pri iskanju zaposlitve.

INT#4 je povedala, da je tudi pri njeni delovni zgodovini ta vidik odigral pomembno vlogo, saj je dela v veliki meri dobila tudi zaradi priporočil drugih. INT#2 meni, da je to praktično edini kriterij ter da ostalo sploh ni pomembno. Nadaljuje, da jo moti, ker nekdo, ki je na tak način dobil službo, lahko nima niti izkušenj niti ni pri svojem delu marljiv, pa službo ima, ostali, ki pa bi radi (dobro) delali, pa tega nimajo. Tudi INT#6 meni, da so osebne zveze in poznanstva odločilne. To velja predvsem v primerih manjših krajev, kjer je brez podpore socialne mreže izredno težko dobiti službo. INT#8 prav tako meni, da brez tega »nimaš kaj pričakovat« ter da so socialne mreže bolj pomembne od izobrazbe.

INT#7 prav tako poudarja pomen socialnih mrež, pomembne so bile tudi v preteklosti, sedaj pa še pridobivajo na pomembnosti:

Veze so pa sploh edina stvar, da dobiš službo. Zmeraj so pomembne bile, tudi včasih, samo mogoče deset let nazaj, da takrat si še na kakšen razgovor lahko prišel brez, danes pa še to ne gre. Razen ko te pokličejo samo, da si številka, tiste fore, ko že imajo že enega, ko je formalnost, javna uprava. (INT#7)

INT#1 je opisala izkušnjo, o kateri je govorila INT#7, torej razgovor, na katerega so vabili kandidate kljub temu, da je bilo že vnaprej jasno, kdo bo zaposlitev dobil:

Ful ni fer, jaz sem bila januarja na razgovoru, za katerega sem vedela, da je že dogovorjeno. Ti vložiš ful enega dela, da ti napišeš dobro prošnjo, da prideš tja, pa pred tem se živciraš, pa kaj boš oblekel ... (INT#1).

INT#3 in INT#5 sta povedali, da sta imeli v preteklosti možnost izkoristiti vpliv socialnih mrež, vendar se za to zaradi lastnih vrednot nista odločili:

Jaz bi lahko kdaj to izkoristila, pa nikdar nisem oziroma tako je načelo v naši družini, da nepotizem ni fajn, ni fer, tok da, skratka, ja, jih pa tudi poznam, ampak jaz sem vedno šla v to smer, da pač ne po vezah, dej, kar dosežeš, da dosežeš sam, zdaj pa vidim, da te to nikamor ne pripelje, nikamor. (INT#3)

Jaz sem, ko sem bila študentka, poznala veliko ljudi iz podmladkov različnih strank in podmladki so delovali po istih principih kot ta zaresne stranke, isto so bile pomembne mreže. Usluga gor dol, levo desno in če si bil naš, se je za tebe že nekako poskrbelo. Jaz sem vedela, kako stvari funkcionirajo, in če hočem, lahko postanem del tega. Ampak sem se zavestno odločila postati ne del tega. (INT#5)

INT#5 je dodala, da se tudi danes verjetno ne bi odločila drugače oziroma bi odločitev pretehtala glede na to, kdo bi ji pomoč pri zaposlitvi ponudil, saj, kot pravi, »zastonj kosila ni«.

4.3.12 »Vmesna« generacija

Pet intervjuvank je navedlo tudi, da starostna skupina, ki ji pripadajo, ostaja velikokrat prezrta. INT#1 navaja, da nikoli ni deležna ukrepov, ki jih kot obliko aktivne politike zaposlovanja izvaja Zavod RS za zaposlovanje:

Moja prijateljica še ni bila stara 30, jaz pa sem že bila 30. Imela je tečaj jezika, imela je tečaj za EU projekte, napotil so jo ne vem kam vse, jaz pa nič, pa sem šla, pa sem ful prosila, pa našla, a lahko to, ja ne, pač to nad 30 let izpadeš ali pa ne vem koliko dolgo moram bit na zavodu ali moram dobivat nadomestilo. Zdaj sem ga dobivala in kaj je bilo, spet nič. (INT#1)

Podobno ugotavlja tudi INT#8:

Če gledamo recimo po teh razpisih, kar država daje za brezposelne, jaz kot moja generacija sem zmeraj padla ven, tako da, ja, zmeraj se spodbuja zaposlitve do 30. leta, prej se je spodbujalo tiste po 30. letu, zdaj se spodbuja spet tiste do 30. leta in tiste po 50. Tako da, zmeraj padeš ven. (INT#8)

Ob povečani gospodarski aktivnosti bodo, tako INT#2, delodajalci zaradi subvencij zaposlovali druge starostne skupine:

Mi smo pa ta srednja generacija, ker se mi zdi, da smo pa daleč najbolj diskriminirani, ker ko se bo začelo zaposlovat, bodo jemali s faksa in mogoče starejše, ki bodo dobili subvencije za starejše in za mlajše, mi bomo pa tista mrtva generacija med 30 in 40, ki ne bomo nikjer. (INT#2)

INT#3 razmišlja v podobni smeri, saj po njenem mnenju v primeru gospodarske rasti njena generacija ne bo deležna povečane zaposljivosti:

Stari smo že 30 plus, brez izkušenj, ker jih nismo mogli dobiti glih ne vem kaj, prestari, ker se mi zdi, da bojo še zmeraj rajši z isto izobrazbo in s tok mal izkušnjami vzel enega, ki ima 27 let, ne pa 34. (INT#3)

INT#3 še dodaja, da gre v njenem primeru za »generacijo izgubljenih klošarjev«, podobno stališče pa je izrazila tudi INT#7, saj meni, da gre za »izgubljeno generacijo« brez delovne dobe, ki je nihče več noče zaposliti.

4.3.13 Psihološki učinki brezposelnosti

Različni avtorji (Bakke v Svetlik 1985, 73; Madonia v Bratina 1992, 63) kot prvo reakcijo za brezposelnost omenjajo šok, kot smo že navajali v teoretskem delu naloge.

Pet intervjuvank je ob vprašanju, kako so doživljale brezposelnost ob izgubi plačanega dela, povedalo, da so doživele šok (INT#2, INT#6 in INT#8), ponižanje (INT#4) in jezo (INT#7). INT#1 pa je povedala, da je šok doživela nekoliko kasneje, ko se je prijavila na Zavod RS za zaposlovanje:

Ko sem se šla prijaviti prvič na zavod (...) in na hitro tam opravila in sem prišla v avto in sem se zjokala, prav zjokala sem se, k si nikoli nisem mislila. (...) Tam si kot nič, tako na hitro so opravili. (INT#1)

INT#3 je povedala, da je v začetku brezposelnosti svoje stanje dojemala bolj pozitivno, saj ni šlo za izgubo dolgotrajnega dela, negativne plati brezposelnosti pa so se začele kazati šele kasneje:

Kaj pa vem, niti nisem delala 20 let skupaj, da bi mi bil pol tak šok, mi je pasalo, ok, kak mesec, dokler je nadomestilo, a ne, pol te pa začne stiskati, ko pošiljaš prošnje, pošiljaš, pošiljaš in nobenega odgovora, potem pa vidiš, da to pa ni tok fajn. Prvi teden mi je bil, kot bi šla mal na dopust. (INT#3)

INT#5, ki je v opisovanju svojih izkušenj v mednarodnem podjetju, kjer je delala osem let, večkrat poudarila, da jo je delo psihično izredno obremenjevalo, je na svojo začetno brezposelnost gledala kot na čas, ko si je lahko odpočila. Ker je že pred izgubo zaposlitve zaradi finančnega stanja podjetja delala skrajšani delovni čas in je, kot pravi,

imela »znižana materialna pričakovanja«, šoka zaradi izgube ni občutila, poleg tega pa je prejerala denarno nadomestilo:

Sem najprej prve tri mesece neizmerno uživala. (...) Poleg tega je imel mož v tistem času službo, da je bil odsoten vsak dan cel dan in sem izkoristila ta čas za otroka, ker jaz sem prej videla otroka dve uri na dan, pa še toliko je bil velik, da sva šla ven, pa kolesarit, pa sem jaz res zelo fajn obdobje takrat preživela. (INT#5)

Kasnejše obdobje brezposelnosti vse opisujejo kot nezaželeno stanje, velikokrat omenjajo, da se njihovo razpoloženje menja oziroma da imajo »vzpone in padce«:

Jaz imam skoz pač vzpone pa padce, padem, pa se pol dvigujem, pa spet padam pa se spet dvigujem. (INT#1)

Slej ko prej imaš dneve, ko te sesuje in bi samo jokal, ampak se moraš k sebi spraviti, da pač jaz, ker imam otroka, si ne moreš privoščiti bit depresiven, kakorkoli, pesimističen, moraš verjet, bo bolje, pa moraš si najti delo, ne moreš kar sedet doma pa gledat televizije, to ne vodi nikamor, ja, sej so momenti, ko misliš, da nikoli ne bo bolje, a se pobereš spet in greš naprej, ne. (INT#3)

So vzponi in padci. Pač, neki časa si aktiven v iskanju, pošiljaš prošnje, tisoč in eno, potem pa ko vidiš, da to ne gre nikamor, da ne dobivaš nobenih odgovorov, da za nobenega nisi dober, ti pade vse dol, lahko zapadeš tudi v depresijo, komot, mislim, da je to bolezen tega časa, prav zaradi teh vplivov. (INT#8)

Intervjuvanka INT#6 je povedala, da je na začetku brezposelnosti še bila optimistična in je verjela, da bo službo dobila in da »ni tako slabo«. INT#2 je poleg začetnega šoka omenjala razočaranje, obup, vendar je dodala, da je imela na začetku še upanje, da bo službo (hitro) dobila. Podobno so razmišljale tudi ostale. Ko se je obdobje brezposelnosti nadaljevalo, so se pokazali drugi negativni učinki. INT#7, ki je ob izgubi dela navajala jezo, se je začela spraševati tudi o svojih zmožnostih:

Najprej sem res mislila, da ne delam prav, pišem slab CV (življenjepis op. a.) al pa da nimam dost znanja, ne vem, ali pa izkušenj, delovne dobe, da, ne vem, kaj ne znam. Na pamet ti pade, kaj vem, da sem res slaba, nesposobna. (INT#7)

INT#4 je ob nadaljevanju brezposelnosti omenila nezadovoljstvo, da se vložek v izobraževanje ne povrne v obliki zaposlitve:

Me prime včasih tista ihta ali kako bi se reklo, toliko let sem zabil in živcev na faksu, v šolah in zdaj nič, ne. (INT#4)

Intervjuvanka INT#5 je v svojih odgovorih nekoliko odstopala od drugih. Kljub temu, da je po določenem času, ko se je zvrstilo nekaj neuspešnih intervjujev za zaposlitev, začela »dvomiti vase«, je v svojih odgovorih navajala skoraj izključno negativne posledice zaradi finančnega manka:

Predvsem me je skrbelo finančno, to je meni najhujša stvar in ne toliko zaradi sebe, pač sem rekla, bom ponosila vse cunje (...) Mene je bilo samo strah, ko je prišla jesen in me je začel otrok spraševati, kdaj grem na gibalne urice, a bom šel na smučarski tečaj, a lahko to, a lahko uno, pa so šli na izlet v vrtcu, pa je bilo 25 evrov, pa so šli na predstavo, pa je bilo 15 evrov, take stvari. (INT#5)

Sedem intervjuvank je poročalo o padcu samozavesti, pri INT#5 pa o tem lahko pogojno sklepam, saj je tudi navajala, da je se spraševala o svojih zmožnostih.

Kar polovica intervjuvank je navedla, da službe v tem trenutku ne išče s pošiljanjem prijav na razpise. INT#4 sicer trenutno koristi dopust za nego in varstvo otroka, ostale tri pa lahko uvrstim med latentno brezposelne osebe, ki službe aktivno ne iščejo, vendar so jo pod določenimi pogoji pripravljene takoj opravljati. INT#2 je tako navedla, da sicer ne želi ostati trajno brezposelna, vendar ne pošilja več ponudb za delovna mesta, ker tak način opredeljuje kot neučinkovit. INT#7 je povedala, da prijavljanje na delovna mesta »nima smisla« in da se je s svojo brezposelnostjo sprijaznila, je pa takoj pripravljena prevzeti delo, če ji ga kdo ponudi. Podobno svoje občutke opisuje tudi INT#8:

Ko enostavno ne moreš več ven, mislim, ko ne vidiš nobene poti in se vdaš v usodo. (INT#8)

Pet intervjuvank (poleg štirih, ki službe ne iščejo aktivno, še INT#6) je navedlo tudi apatijo.

Večina intervjuvank je bila mnenja, da brezposelnost v psihološkem smislu bolj negativno vpliva na moške kot na ženske. Kot razlog so navedle tradicionalno delitev vlog:

Mislím, da ja, zato ker moški ni potešen potem, moški je tisti glava družine, bi se reklo, že od pamtiveka, ne, in bi se počutil bolj ponižan po moje, če bi bil on brezposeln kot mi, čeprav, odvisno od moškega do moškega. (INT#4)

Jaz mislim, da moške to bolj prizadene, ker imajo v glavi; mogoče sem prehitro rekla, ampak jaz mislim, da se moški bolj obremenjujejo z delitvijo dela v družini kot ženske in oni imajo v glavi, da pač on dela, da preživi sebe, družino in ga to, da ostane brez službe, lahko to bolj prizadene, enega klasičnega moškega, zato ker ima samopodobo, jaz sem dec. (INT#5)

INT#3 je navedla, da se nekatere ženske kar sprijaznijo s svojo brezposelnostjo, INT#8 pa je povedala, da »ženske vse lažje prenašamo« ter da brezposelni moški večinoma niso doma in ne skrbijo za dom, ampak »malo zatavajo«. Nekatere so ob tem povedale, da je za moške sicer v psihološkem smislu brezposelnost hujša, vendar po drugi strani moški lažje najdejo plačano delo, tako da je brezposelnost kot taka zanje manjši problem, saj je, kot pravi INT#8 »za moške toliko drugih del« in se »lažje znajdejo na trgu dela kot ženske«. INT#7 je tako razmišljala podobno:

A je kak tip brez šihata? (smeh) A je sploh kje? (...) Ja, saj mogoče sem krivična, saj so tudi oni, so, so, samo da je kateri brez šihata več let, saj ga ni. Če pa je, pol mu je pa verjetno res bad (slabo op. a.), je kar sramota to, no. (INT#7)

INT#1 in INT#6 sta bili drugačnega mnenja. Prva je povedala, da pozna kar nekaj brezposelnih izobraženih moških, ki prav tako kot ona doživljajo vzpone in padce. INT#6 je prav tako povedala, da je breme brezposelnosti isto za oba spola, izhajala pa je iz svojega primera:

Meni mi je zelo hudo biti brezposelna, tako da ne morem reči, da se moški počuti kakor, ja, jaz sem moški, bi moral poskrbeti za družino in sem brezposeln, jaz tega ne dojemam tako, meni mi je tudi pomembno, zame. (INT#6)

Pri intervjuvankah tako prevladujejo negativne psihološke posledice brezposelnosti. Nekatere so zaradi svoje (dolgotrajne) brezposelnosti postale apatične, kar lahko povzroča pasivnost v iskanju zaposlitve. Večinoma pa se pri intervjuvankah (kljub prevladujočim negativnim posledicam) pojavlja nihanje razpoloženja.

4.3.14 Neplačano delo v brezposelnosti

Vse respondentke so poročale, da opravijo več neplačanega domačega dela kot v obdobjih, ko so opravljale plačano delo. Dve intervjuvanki (INT#5 in INT#6) sta sicer že v času, ko sta bili zaposleni, opravljali gospodinjsko delo sami, brez pomoči partnerja, v času brezposelnosti pa sta več časa posvetili skrbi za otroka. INT#1, ki ne živi s partnerjem in nima otrok, je mnenja, da opravlja več gospodinjskega dela kot prej, vendar porast ni signifikanten:

Meni je logično, da če sem doma, da bom pač več naredila, kot če me pa ni doma, a ne, ni pa da sem zdaj jaz 24 ur na dan gospodinja, ker nisem tak tip ženske. (INT#1)

Tudi INT#3, ki živi s partnerjem in otrokom, pravi, da več časa nameni gospodinjstvu v primerjavi s partnerjem ter da jo to delo tudi zamoti, vendar dodaja, da je imela v času plačanega dela več energije ter da je tako doma več opravila.

INT#4 in INT#7 sta povedali, da večino tega dela opravljata oni, da sta to delo v večji meri prevzeli samoiniciativno kljub temu, da sta partnerja izkazala pripravljenost še naprej opravljati določen delež gospodinjskih del:

Saj to smo tudi zelo predebatirala, ker moj mož je hotel, da bi vseeno on parkrat na teden kuhal, ma jaz sem rekla, brezveze, kaj te bomo čakali mi do petih, da prideš, da boš kuhal, ne, tako da on potem čez vikend skuha ali pa jaz. V bistvu, ja, pade več name. (INT#4)

Itak, da kuham pa pucam in tko jaz večinoma, skoraj vse, no. On tudi včasih kaj dela, ni zdaj glih tko, da čist vse jaz, kaj pospravi pa tko. Kuham pa pomivam pa sam jaz. Samo sem doma, kaj bo on potem vse naredil? Imam čas, kaj bo on. Se je ponudil, da bo tud on, ma potem jaz vse naredim, zakaj bi on? (INT#7)

INT#8 je povedala, da je, kar zadeva gospodinjska dela »vse na njej«, prav tako INT#2, ki pravi, da je bilo prej gospodinjsko delo bolj porazdeljeno, sedaj pa je celotni delež nase prevzela prostovoljno, partner pa od nje to tudi pričakuje:

Vse jaz naredim, k prej nisem. To se čuti, da moraš vedet, da sem doma in je izkoriščanje na tem področju, čist. (INT#2)

Nobena intervjuvanka ni poročala, da bi v gospodinjskem delu našla kompenzacijo za plačano delo ali da bi ji opravljanje tega dela prinašalo zadovoljstvo. Omenjale so sicer, da »se zamotijo«, vendar nobena ni poročala o tem, da bi jo to posebej veselilo.

4.3.15 Brezposelnost, starševstvo in položaj v družini

Če nobena respondentka glede opravljanja gospodinjskega dela ni izrazila posebnih pozitivnih učinkov, razen tega, da s tem zapolnijo svoj čas (kot pravi INT#7 »grejo malo hitreje ure«), je slika drugačna v primerih, ko imajo respondentke otroke. Iz odgovorov šestih respondentk, ki so matere, lahko sklepam, da ima brezposelnost velik vpliv na starševstvo, predvsem v tem, da matere veliko več časa posvetijo otrokom, poleg tega pa brezposelnost vpliva tudi na odločitve, ali sploh imeti otroka ali ne. Glede slednjega je INT#5 povedala, da je to osebna odločitev posameznika ter da o tem nima mnenja. INT#3 je povedala, da je brezposelnost odložila odločitev za otroka za nekaj let:

Ko sva se odločala, midva bi imela otroka zihtr tri do štiri leta prej, sto posto, pač čeprav jaz nisem za otroke, mož je, in sem rekla, če že neki si v partnerstvu, why not (zakaj ne op. a.), saj svojega otroka bom imela rada in seveda ga imam, ampak sigurno bi ga imela prej, ampak sva vlekla in vlekla, in sem rekla, brez službe niti slučajno ne. Nimam s čim živet otroka, pol sem pa rekla, lej, a ne... morava izkoristit ta čas, ko sem jaz še doma. (INT#3)

Ob tem je INT#3 navedla, da si partner želi imeti še enega otroka, vendar se ona želi vrniti na trg dela. Zagovarja tudi stališče, da mora ženska iz korektnosti do delodajalca vsaj eno leto delati, preden se odloči za otroka in zapusti delovno mesto zaradi koriščenja pravic iz naslova starševskega varstva. INT#6 je otroka imela še v času zaposlitve, v času brezposelnosti pa je partner imel željo, da bi imela še enega, vendar se ona za to ni odločila, saj »otrok tudi stane in da ima samo eden službo« ne zadošča.

Pri treh respondentkah je brezposelnost prav tako vplivala na odločitve za starševstvo, vendar v drugi smeri. INT#8, ki je bila s prvim otrokom noseča še v času plačanega dela, meni, da je to vsaj posredno vplivalo na odločitev za drugega otroka, saj ga mogoče, če bi bila zaposlena, ne bi imela. Podobno meni tudi INT#2, ki je oba otroka imela v času, ko ni imela zaposlitve. INT#4, ki si je vedno želela več otrok, pa meni, da

je brezposelnost »pohitrila ta drugega«, torej je vplivala na zgodnejšo odločitev za drugega otroka.

Dve respondentki, ki otrok nimata, imata o materinstvu in brezposelnosti različno mnenje. INT#1 je menila, da brezposelnost ni ovira za otroka:

Če bi imela partnerja in bi razmišljala v tej smeri, da bi imela otroka, mene brezposelnost ne bi ustavila v tem, da zdaj sem pa brez službe, kako bo moj otrok živel. Ker sem videla primere, ko to fajn shajajo, če si želi, ne zdi se mi prav, da se pa pritiska na ženske, ki si ne želijo imet otrok, da pa zdaj, ko je brez službe in nima kaj za delat, da naj pa ima otroka. (INT#1)

INT#7 je mnenja, da je brezposelnost zelo velika ovira ter tudi en od razlogov, da otrok s partnerjem nimata, saj jima finančna situacija tega ne dopušča.

Intervjuvanke, ki so matere, večinoma menijo, da je za ženske, ki imajo otroke, breme brezposelnosti lažje, predvsem zato, ker veliko časa namenijo skrbi za otroke:

Imam občutek, da vsaj neki delam, da vrtca ne plačujem, da jo vzgajam, da ga grem iskat v šolo, da ne hodi v podaljšano (bivanje op. a.). (INT#2)

Če ne bi imela moža, bi živela pri mami, če ne bi imela otroka, ne bi imela kaj za počet, saj ne moreš iskat službe 15 ur na dan, ne vem, kaj bi počela. (INT#3)

Po moje bi bilo stanje še bolj grozno, če si sam in brez otrok, po ta drugi strani pa spet, če imaš otroke, pa spet moraš razmišljat, kako jih boš preživel. (INT#8)

INT#5 pravi, da je otrok vsekakor blaži negativne vidike brezposelnosti, vendar dodaja, da bi v primeru, da ga ne bi imela, že zapustila Slovenijo. Podobno stališče je izrazil tudi INT#6, kateri otrok daje motivacijo za iskanje službe, tudi ona meni, da bi bila brez otroka bolj mobilna. INT#4 je prepričana, da bi v primeru, da otrok ne bi imela, že imela službo.

Dve intervjuvanki, ki otrok nimata, menita, da je breme brezposelnih mater finančno sicer večje, vendar menita, da jim je po drugi strani lažje:

Mislím, da sem krivična, zaradi tega, ker je ta ženska, ki ima otroka, po moje bolj obremenjena, ker mu ne more nudit vsega, kar bi mu, finančno, pa tudi psihično se obremenjuje s temi stvarmi, pa bo kdaj nahrulila tega otroka, po krivici in se bo žrla

zaradi tega, čisto, ne vem, tako razmišljam, nisem v tej vlogi, ampak jim je lažje, jaz bi ful imela otroke. (INT#1)

Če denar ni problem, da se ne sekira zaradi tega, to ni v redu, če ni denarja, to je ful problem potem. Recimo, da ni problem denar, potem se imajo bolje kot jaz, imajo kaj za počet, smisel imajo, evo, nekaj. Se ukvarja z otroci, to je itak da je fajn. (INT#7)

Intervjuvanke, ki imajo otroke, svojo dnevno rutino večinoma podrejujejo njim. INT#4 se je v celoti posvetila vzgoji svojih dveh otrok:

Zdaj, ko nimam službe, sem se pač v moje otroke vrgla. Moj poklic učitelja usmerjam v moje otroke. Skozi delamo plakate, se učimo inštrumente, ima dve leti, pa zna cel orkester ti naštet, pa ti stroji, k so za fante pomembni. (INT#4)

Dodaja, da ima čas, ki bi ga lahko posvetila iskanju službe, vendar trenutno koristi pravice iz naslova starševskega varstva, saj je drugi otrok star le nekaj mesecev. Drugih aktivnosti, ki bi ji nadomeščali rutino, povezano s službo, ali občutek pripadnosti ne navaja, saj pravi, da se otrokom posveča v celoti, ter da v svoji okolici (preselila se je v okolje, kjer (še) nima razvite socialne mreže) ne najde aktivnosti, ki bi se jih želela udeleževati. Omenila je sicer priložnostno dejavnost, s katero se je nekoč ukvarjala, ki pa je trenutno zaradi dveh majhnih otrok bolj na stranskem tiru.

INT#2 pravi, da nima časa za kakršnekoli druge dejavnosti, saj se od nje pričakuje, da svoj čas namenja družini. Zelo težko si namreč zagotovi varstvo za otroke, ker okolica od nje pričakuje, da je to njena dolžnost, saj ne hodi v službo, vseeno pa enkrat tedensko obiskuje športno dejavnost.

INT#3 prav tako večino časa nameni otroku in drugim domačim obveznostim, poleg tega pa se ukvarja še z jogo:

Vsakodnevno, skoraj vsakodnevno joga, pucam, berem, televizije ne gledam razen zvečer, ko se usedemo za eno uro, grem zelo zgodaj spat, ampak tudi zelo zgodaj vstanem, drugače pa ti otrok itak zasede, sploh sedaj, ko so lepi dnevi, na igrišče, dan mine en dva tri. (INT#3)

INT#5, ki je v obdobju zaposlitve občutila krivdo, da otroku nameni premalo svojega časa, saj je zaradi dolgega delavnika prihajala domov pozno, je prav tako poudarila, da

ji za čas, ki ga nameni otroku, ni žal, sicer pa njeno dnevno rutino zapolnijo še ostala gospodinjska dela in iskanje službe:

Zjutraj odslovim moža, da mu skuham kafe in gre on v službo, potem jaz popijem do konca kafe, zbudim otroka, ga peljem v vrtec in pridem domov in na hitro posesam, pomivalni stroj spraznim, dam pral, te stvari, in da imam v glavi tako skonstruiran dan, na hitro me prešine misel, kaj bomo kuhali, pol to dam na stran, potem grem na internet brat novice, s kom mal početam (poklepetam prek interneta op. a.), potem na hitro pogledam, ali je kakšno delovno mesto ali ga ni ali se kar na blef na kaj prijavim, samo da imam občutek, da sem se nekam prijavila. Delam stvari, zaradi katerih mislim, da moj dan ni izgubljen. (INT#5)

Kot dejavnosti, ki jih je začela opravljati v času brezposelnosti, je navedla pletenje in vrtnarjenje.

INT#6 je svoje prvo obdobje brezposelnosti v veliki meri posvetila vzgoji svojega otroka ter investicije v to ne obžaluje. Poleg tega in skrbi za gospodinjstvo, ki, kot navaja, s strani partnerja ni bilo cenjeno (*»ti ne delaš nič«*), se drugim aktivnostim ni posvečala, navaja, da je še službo iskala ponoči, ko je otrok spal. Brezposelnost tudi dojema kot posredni vpliv na razpad partnerske zveze. Kompenzacijo za plačano delo ji predstavlja šola, saj se je kljub končanemu terciarnemu izobraževanju vpisala v srednjo šolo. Želi se izobraziti na drugem področju oziroma s kombinacijo že končane izobrazbe doseči boljše pogoje za zaposlitev:

To, da sem se vpisala v še eno šolo, mi je ja, dalo en tak občutek pripadnosti in pa tega, da sem se umaknila iz tega okolja, pač za par ur na dan sem šla nekam drugam, se neki novega naučila in pa tud zamenjala ljudi. (INT#6)

Tudi INT#8 se je v času svoje brezposelnosti (ponovno) vključila v izobraževalni proces, saj je potrebovala »odklop« od sveta, kjer se je vse vrtelo samo okoli otrok. Poudarila je, da je ta izkušnja zelo dobro vplivala nanjo, spoznala je nove ljudi in se *»počutila malo bolj pomembno«*. Glede na to, da njena otroka ne potrebujeta več toliko njenega časa, saj nista več v predšolskem obdobju, meni, da šele sedaj *»prihaja njen čas«*. Kljub temu meni, da je sedaj materinstvo tisto, ki narekuje njen dan (npr. priprava kosila ob točno določeni uri za otroka, ki prideta iz šole, ter popoldanske aktivnosti z njima).

INT#1, ki nima otrok, prav tako pa ne živi v partnerski skupnosti, svoj čas namenja predvsem iskanju službe. Želi si dodatnega izobraževanja (omenja tečaje), vendar si jih finančno ne more privoščiti, zato se posveča predvsem tistim dejavnostim (poleg opravljanja domačega dela), ki ne rezultirajo v visokih stroških:

Na sprehod grem, da se mal sfiltriram, kaj skuham, pospravim, se s kom dobim, naučila sem se plest, pogledam kakšen film ... (INT#1)

INT#7 poleg opravljanja domačega dela omenja še občasno ukvarjanje s športom, pa tudi opravljanje del za druge, ki niso plačana (kot primer navaja pripravo pogodb). Pravi, da imajo bližnji njeno pomoč za samoumevno, vendar kljub temu to rada opravlja, saj ima vsaj občutek koristnosti. Drugih aktivnosti ne navaja, pravi, da »se za vse rabi denar«.

Štiri intervjuvanke so izrazile mnenje, da niso imele oziroma nimajo avtonomnega položaja v družini. Dve (INT#6 in INT#7) menita, da sta ga v času plačanega dela imeli, sedaj pa ne, INT#8 pa pravi, da je to odvisno od partnerja:

Ja, tako je to, odvisno od obdobja v drugi osebi. (smeh) Odvisno, kakšno je razpoloženje, vse moraš dati skozi ... (INT#8)

INT#1 pravi, da se je v času daljše brezposelnosti počutila v podrejenem položaju. Po tem, ko so jo starši opozorili, da njeno obnašanje kot podrejene osebe ni primerno, saj aktivno išče službo in se trudi, tega občutka nima več.

4.3.16 Odziv drugih in spremenjeni odnosi

Intervjuvanke sem prosila, da opišejo, kako njihovo brezposelnost dojemajo drugi, tako člani gospodinjstva kot njihova socialna mreža ter ali se je odnos do teh oseb kakorkoli spremenil. INT#2 navaja, da se je odnos do moža vsekakor spremenil, saj se počuti od njega odvisna, vendar mu ona to bolj očita kot on njej. V odnosu do drugih sprememb ne opaža, kar pa povezuje z dejstvom, da se z brezposelnostjo sooča sama, ker tisti, ki službo imajo, njenega stanja ne razumejo. INT#1 navaja, da ima pri svojih starših veliko oporo, jo pa prizadenejo mnenja drugih:

Mi zna kaj kdo rečt, da me boli. Ne ponižuje me nobeden. Me pa znajo prizadet. Kot recimo moja prijateljica, ki mi svetuje, ali pa isto za fante: »Pa dej, pa najdi si enega, ki ti naredi otroka, saj ne rabiš partnerja.« Halo? Zakaj imaš pa ti pol

partnerja? Kaj, a ti si boljša od mene, ti imaš lahko vse, jaz pa kaj? V tem smislu tudi glede službe. Ne vem, kako naj to razložim, sem pa jaz tudi ful občutljiva. (INT#1)

INT#3 pravi, da partner rad skrbi zanjo in za družino, saj ima »klasične nazore«, spremembe pa opaža pri sebi:

Kadar sem slabe volje zaradi tega, znam lajat na njih, če mi kdo kaj narobe reče, medtem ko pol se pa zavem, da to so ljudje, ki me živijo, mi je pa strašno hudo. (INT#3)

Tudi INT#4 navaja, da je njen mož vesel, ker je doma (»ker on pravi, da če imamo otroke, naj bomo za otroke«), medtem ko drugi (omeni starše) zaradi pripadnosti starejši generaciji včasih ne razumejo, zakaj ne more dobiti plačanega dela.

INT#5 navaja, da je bila deležna komentarjev »da se neverjetno dobro drži«. S strani je staršev dobila podporo, tako finančno kot čustveno, medtem ko je bila s strani drugih sorodnikov (omenja sorodnike po partnerjevi strani) naletela na popolno nerazumevanje njune situacije (v času, ko je bil brezposeln tudi njen partner):

Potem pa čez tri mesece reče: »Imamo neko družinsko slavlje, vsak mora prispevat par sto evrov.« In ti jih gledaš in rečeš: »Halo, s katere lune ste vi padli, a vam ni jasno, da smo mi že eno leto brez dohodkov in zdej vi od mene pričakujete ...« (INT#5)

Intervjuvanka INT#6, pravi, da se je od ljudi, ki imajo negativna stališča o njeni brezposelnosti, distancirala. Dodaja, da je bila tudi deležna očitkov, da je za stanje brezposelnosti kriva sama, saj je v preteklosti sama menjala službo. Poleg tega je mnenja, da je brezposelnost v veliki meri vplivala na razpad njenega partnerskega razmerja:

Ko smo bili s partnerjem, nisem imela glih neke hude podpore, je bilo bolj tako, da jaz ne delam nič, zdaj tisto gospodinjstvo in skrb za otroka in za partnerja, tisto se pač šteje kakor za nič. Pač človek se počuti prav odvečni člen družbe, ko si nekomu samo v breme. Dokler sem jaz bila finančno neodvisna, je še nekako šla tudi ta moja brezposelnost, nadomestilo je še neki časa trajalo, neki sem imela svojih prihrankov in tako, ampak ko se je pa tisto končalo, je šlo pa vse še bolj dol in bolj dol. (INT#6)

INT#7 pravi, da je bila velikokrat deležna očitkov, da je se ji ne ljubi delat, vendar je bilo z naraščanjem brezposelnosti v državi teh očitkov vedno manj. Kljub temu pravi, da brezposelnost razume samo tisti, ki jo doživi na svoji koži. Odnos do partnerja, s katerim živi, se je spremenil, vendar bolj po njeni krivdi, saj se podobno kot INT#2 počuti v neenakovrednem položaju, kar večkrat partnerju tudi očita.

INT#8 glede na dolgotrajno brezposelnost pravi, da so jo starši sicer spodbujali, s strani okolice pa je velikokrat dobila predloge, ki jih označuje kot negativne (*»pojdi za čistilko v Italijo«*). V odnosu do bližnjih oseb pa sprememb ne more navesti, saj, kot pravi, so vsi navajeni, da nima plačanega dela v javni sferi zaposlitve:

Jaz sem od zmeraj brezposelna, so vsi navajeni, da sem jaz doma, pa da vse naredim in da to tako... Da bi bilo verjetno že narobe z njihove strani, da bi šla delat. (INT#8).

Tri respondentke so povedale, da jih je zaradi brezposelnosti sram. Intervjuvanka INT#7 pravi, da ji je izredno nelagodno v primeru, ko jo sprašujejo o službi, enako navaja INT#1:

»Kaj pa ti delaš?« Nič me ne sprašuj, nič, niti kje živim, niti kaj delam, imam fanta, otroke, nič me ne sprašuj, nič, nič samo pojdi stran. (INT#1)

INT#3 pravi, da informacije o svojem stanju ne upa deliti na družbenih omrežjih:

Na Facebooku ne upam povedat, da nimam službe, me je kar mal sram, ker določeni moji vrstniki imajo ornk službe, služijo ornk denarje, pa mogoče niso ne tok izobraženi kot jaz, mogoče ne niti tok sposobni, niti ne tok pridni, ker poznam tudi take, ki se jim gre samo za to, da se odštempla, ne naredi pa optimuma. (INT#3)

V stališčih intervjuvank je razvidno, da se negativna percepcija brezposelnosti ohranja tako v njihovi okolici, kot pri njih samih, saj se zaradi svoje situacije počutijo nelagodno.

4.3.17 Zdravje

Intervjuvanka INT#2 je na vprašanje, ali je brezposelnost vplivala na njeno psihično in fizično zdravje, odgovorila, da ne. INT#1 je povedala, da sicer doživlja stres, vendar gre

za drugačen stres, kot ga je doživljala v zadnji službi, kjer je zaradi mobinga prišlo do poslabšanja njenega zdravja, od kar je doma, pa je zaradi odsotnosti tega bolj mirna.

INT#4 in INT#5 pravita, da imate več kondicije, kar pa pripisujeta dejstvu, da se veliko ukvarjata z otrokom oziroma otroki. INT#4 navaja, da jo je »zamorilo«, vendar sedaj vso svojo energijo usmerja v otroke, tako da to stanje blaži. Ker se zaveda dolgoročnih posledic brezposelnosti, »ukrepa« tudi INT#5:

Jaz se čisto zavedam, da poslabšana zdravstvena slika je nekaj, kar zelo zelo verjetno pride z roko v roki, če je človek dlje časa brezposeln, pa ga skrbi, pa je doma, zato jaz namenoma si rečem, ne bodi na kavču, ne glej butaste televizije, ne zapij se, ampak pojdi ven. Zmeraj lahko koga srečaš, nikoli ne veš, kje te čaka kaka priložnost. (INT#5)

INT#6 je povedala, da je tudi pri njej prišlo do slabšega počutja (omenja, da je bila »ves čas prehlajena«) in slabšega psihičnega stanja, vendar ne ve, ali bi te težave pripisala brezposelnosti ali težavam v partnerskem razmerju oziroma obojemu.

Podoben »obrambni mehanizem« kot INT#5 ima tudi INT#3, ki se ukvarja z jogo, s katero pa pravzaprav blaži posledice brezposelnosti, ki prinaša stres:

To, da sem brez službe, me je spravilo v jogo, to je za psihično zdravje fajn, ampak to je zdravljenje tega, kar ti je naredilo minusa, ker to je psihično zelo stresno, vsaj meni (...) Ampak zato, ker sem brez službe, veliko več jogo delam. Ampak sem pa zelo velik pod stresom in v bistvu s to jogo zdravim un stres in z otrokom zdravim stres, da spet nafilam baterije, ker pač vidiš otroški smeh svojega otroka, to je zlata vredno. Ampak ja, s tem, to je kurativa, kar jaz zdej delam, men se zdi, da na psihi ti lahko pusti zelo zelo slabe posledice, medtem ko jaz se tega, ne vem kako bi bilo, če ne bi imela otroka, ampak jaz si ne pustim, da mi pride do živega, da bi me tok potrl, pač ne in bom si že, če pa ne bo službe, bom šla pa vrtičkat, neki, ne vem, neki da delam, čeprav nisem za to. (INT#3)

INT#7 in INT#8, ki sta izmed intervjuvank brezposelni najdlje, navajata resne posledice, vendar jih ne opišeta podrobno. INT#7 pravi, da sicer na njeno fizično zdravje brezposelnost nima vpliva, vendar se je iz nasmejane osebe spremenila v »živega mrliča«. INT#8 je povedala, da pri njej prihaja do različnih obdobij:

Pridejo obdobja, ko padeš prav dol, pa se ne moreš niti s kavča pobrat. Pa v bolnici pristaneš in take ... (INT#8)

Vplivi na duševno zdravje so v veliki večini prisotni pri vseh intervjuvankah, medtem ko o pomembnih vplivih na telesno zdravje ne morem sklepati.

4.3.18 Nižje kvalificirana delovna mesta?

Vse intervjuvanke so povedale, da so že kandidirale tudi za delovna mesta, kjer je zahtevana izobrazba nižja. INT#1 je sicer povedala, da se za delovna mesta, kjer zadostuje samo osnovna šola, ne poteguje. INT#8 razmišlja podobno in dodaja, da tudi pri kandidiranju za delovna mesta, kjer je zahtevana srednja šola, ni dobila odgovora. Pravi, da »delo je delo«, vendar pri tem dodaja, da »čistilka pa res ne bi bila«. INT#2 je prav tako iskala različna dela, tudi taka, za katera se zahteva drugačna izobrazba, vendar za določena dela ne kandidira: »da bi šla prav za šank, ne«.

INT#4 pravi, da je »stopila korak nazaj« in je pošiljala ponudbe za delo tudi za delovna mesta, za katera si še v času študija ni mislila, da bo kdaj kandidirala. Ostale štiri so navedle, da so kandidirale tudi za preprosta dela, vendar jih niso dobile.

4.3.19 Podjetništvo in tujina?

Vse intervjuvanke so že razmišljale o podjetništvu. Edina, ki je na tem področju aktivna, je INT#2, ki v sezoni skupaj z možem oddaja nepremičnino. Ostale kot razlog, da se ne odločijo za samostojno podjetniško pot, navajajo visoke (začetne) stroške in prispevke ter umanjkanje prave podjetniške ideje. Da o tem resno razmišlja sedaj, je povedala le INT#8.

O iskanju plačanega dela v tujini v času intervjuja ni poročala nobena intervjuvanka. Razen INT#2, ki pravi, da v tujino ne bi šla, so vse navedle, da so o tem razmišljale, INT#3 pa je v tujino pred časom tudi odšla, vendar se je vrnila:

V tujini sem že bila, sem probala migrirat, sem se tudi že dogovarjala za eno službo, ampak finančno... Če bi bila sama, bi šla takoj v London, za celo družino pa finančno ne bi zneslo. (INT#3)

INT#6 sicer rešitev za svoje stanje vidi odselitvi v večje slovensko mesto in napoveduje, da bo to poskušala uresničiti.

4.3.20 Vrnitev na trg dela?

Intervjuvanke sem vprašala, kako si zamišljajo svojo prihodnost. Na vprašanje, ali je še možno delati kariero, so le tri odgovorile pritrdilno. Dve (INT#1 in INT#3) sta mnenja, da mogoče ne ravno take, ki bi vodila do najvišjih položajev, INT#5 pa pravi, da je to odvisno od gospodarske panoge.

Na vprašanje, ali so zasledile spremembo svoje ambicioznosti, je INT#1, ki je sicer ob tem dodala, da je prišlo do padca njene samozavesti, povedala, da je še vedno ambiciozna, prav tako INT#3:

Ambiciozna sem jaz še zmeraj in verjamem, da so bo spremenilo, ker sem sposobna in sem pridna, in čim bom nehala verjet v to, je brezveze, moram verjet v to zavoljo sebe, zavoljo svojega otroka. (INT#3)

Ostale so poročale o spremembah, INT#2 pravi, da je do spremembe vsekakor prišlo, saj je prvotno želela opravljati delo znotraj svojega poklica, zdaj pa si želi samo (plačanega) dela kot takega. INT#4 je povedala, da v »službenem« smislu ni več ambiciozna oziroma da svojo ambicioznost usmerja na svoje otroke, za katere želi, da bi v življenju dosegli več kot ona. INT#5 si na podlagi negativne izkušnje v mednarodnem podjetju želi dela, kjer bi imela, kot pravi, »normalne« sodelavce, prav tako pa si želi delo opravljati bližje svojemu domu. Ob tem dodaja, da sedaj razmišlja o dejavnikih, o katerih v času študija sploh ni pomislila; omenila je neugodne lokacije dela, ki vključujejo vožnjo po avtocesti in manko javnega prevoza. INT#8 je povedala, da ima želje po nadaljnjem izobraževanju oziroma pridobivanju licenc, vendar jo pri tem ovira pomanjkanje delovne dobe. INT#7 pa je povedala, da nima nikakršne ambicije več, želi si le plačanega dela v delovnem razmerju.

Glede pričakovanj v prihodnosti je šest intervjuvank povedalo, da želijo biti dejavne na trgu dela oziroma si predstavljajo, da bodo zaposlene. INT#7 in INT#8 sta prav tako izrazili to željo, vendar z zadržkom, da nič ne kaže, da se bo to uresničilo. Tudi INT#4, ki sicer meni, da ji bo prihodnost bolj naklonjena, je ob povedala, da jo je strah:

Jaz mislim, da bo neki pozitivnega, čeprav po tolikih letih me je prav strah, tako. Bom pa vsekakor, kadar bo cajt, bom dala vse od sebe, ne bom šla samo na mojo uni (univerzitetno izobrazbo op. a.), bom začela tudi z nižjimi deli in bom šla proti vrhu,

bom probala potem nadaljevati gor proti. Ja, jaz vem, da bom, da me bo strah, no.
(INT#4)

Plačano delo bi, tako navajajo, prineslo pozitivne posledice, tako za njihovo samopodobo kot tudi na finančno stanje družine:

Rastla bom. V vseh smislih. Lahko si bom kaj privoščila, lahko bom mojim kaj privoščila, samozavest mi bo zrasla, lahko se bom še kaj izobraževala v smislu kakšnih tečajev, lahko bom v službi napredovala, tako da... (INT#1)

Čim bom jaz imela službo, bom spet čist drug človek. Ni več slabe volje, veš, da to je to, kar moraš delat in pač da prineseš neki domov, da si koristen, ne da, da si kot ena pijavka vsem, pa nekoristen, pa vsi ti morajo skoz kupovat stvari, pa hočeš eno čokolado, pa moraš moža prosit za dva evra, pa dej, ne gre, no, to ti samozavest zbije. (INT#3)

Vsekakor tudi finance, ne bom rekla, da ne, samo še bolj tisto, da ti si del ene stvari, da hodiš v službo, da si med ljudmi, da, ne vem, da se izpopolnjuješ, da rasteš, ker meni se včasih zdi, da tle doma, da mi možgani krnijo (smeh), res, kakšen dan se kakšne osnovne besede ne spomnim. (INT#4)

INT#5 je izpostavila predvsem finančni vidik, INT#2 pa tudi osebno zadovoljstvo, ki bi se odražalo tudi pri vzgoji otrok, saj meni »da imajo srečni starši srečne otroke«. Tudi INT#6 omenja občutek koristnosti, INT#8 bi služba predstavljala osebno izpolnitev, INT#7 pa si scenarija, da hodi v službo, ne zna več predstavljati, vseeno pa dodaja, da bi bilo to zelo dobro tako zanjo kot tudi za njeno družino oziroma partnerja, saj brezposelnost slabo vpliva tudi na njuno razmerje.

Pet intervjuvank je navedlo, da bi v primeru njihove zaposlitve prišlo so porazdelitve neplačanega družinskega dela, INT#6 in INT#5, ki sta že v času zaposlitve opravljali to delo sami, sicer ne, INT#8 pa o možnosti delitve dvomi. INT#5 in INT#3 sta povedali, da bi v primeru službe najeli gospodinjsko pomočnico.

4.3.21 Pokojnina?

O pokojnini imajo intervjuvanke enotno mnenje, ob vprašanju o tem so se bodisi nasmehnile ali zamahnile z roko ter povedale, da je ne bodo imele oziroma o tem niti ne upajo razmišljati, saj so obeti za to izredno slabi:

Jaz mislim, da me bodo še nosili tja v službo. Mislim pokojnine, po moje, ne vem, leta ne bom imela nikoli, delovne dobe, po moje bom, starostno neki, ne vem. (INT#4)

Pokojnine jaz videla ne bom. Ker mene tolaži mogoče malo, je to, da bom nekoč imela lastno stanovanje, ki ga bom dedovala, ali ga bom oddajala ali ne vem. Ne upam o tem razmišljat. (INT#3)

Kljub temu, da si intervjuvanke želijo plačanega dela, se zavedajo, da imajo glede na trenutno pokojninsko zakonodajo izredno slabe pogoje za prejemanje dohodka, s katerim bi lahko preživele. Razmišljanje INT#3, ki svoje upe polaga na (v prihodnosti podedovano) premoženje, in navedbe INT#5, da bo, če bo finančno stanje to nekoč dopuščalo, za pokojnino varčevala sama, lahko vodijo v zaključek, da se dobro zavedajo lastne odgovornosti za svojo finančno varnost v starosti.

4.4 Sklepne ugotovitve raziskave

4.4.1 Želja po vrnitvi na trg dela ostaja

Analiza osmih intervjujev z brezposelnimi terciarno izobraženimi ženskami je pokazala, da je pri vseh prisotna želja po participaciji oziroma vrnitvi (vseh osem respondentk je plačano delo v javni sferi že opravljalo) na trg dela. V okviru socialistične dediščine polne zaposlitve žensk ter razvitega sistema podpornih mehanizmov, ki omogočajo participacijo v javni sferi in skrb za otroke (npr. vrtci) (Kanjuro Mrčela in drugi 2010) ter ugotovitev iz devetdesetih let prejšnjega stoletja, da se kot največja želja žensk ne dojema več družinska in materinska vloga (Jogan 2006), taka dognanja niso presenetljiva. V času šolanja intervjuvank je tako okolje, kot tudi splošno dojetje vloge žensk v družbi narekovalo kulturo ženske zaposlitve. Nobena od intervjuvank ni namreč izrazila mnenja, da si ni želela opravljati plačanega dela v javni sferi pred nastopom brezposelnosti, samo ena pa je omenila, da si po dolgoletni brezposelnosti težko predstavlja, da bi opravljala klasičen 40-urni tedenski delavnik, vseeno pa želi imeti plačano delo (npr. delo od doma). Intervjuvanke so po študiju (in že med njim) opravljala atipične, prekerne oblike dela, pogosto na nelegalen ali pol-legalen (a zelo razširjen) način, kjer so imela dela elemente delovnega razmerja, vendar do zaposlitve ni prišlo. Prav tako so, podobno kot so že pokazale druge raziskave (glej Podmenik in Černigoj Sadar 2007), do tega kritične, saj so si redne zaposlitve (in s tem pravic, ki izhajajo iz tega) želele, na to tudi opozarjale delodajalce, a jih niso dobile.

Intervjuvanke so bile v času svojega terciarnega izobraževanja ambiciozne, o možnosti, da bodo brezposelne, pa večinoma niso razmišljale, niti niso te možnosti dojemale kot zelo verjetne. Soočene z brezposelnostjo so tako spremenile svoje karijerne ambicije, saj iščejo plačano delo v javni sferi tudi izven področja svoje izobrazbe ter se prijavljajo (ali so se v preteklosti) tudi na delovna mesta, ki zahtevajo nižjo izobrazbo. Ob tem je kar nekaj intervjuvank določena dela izključilo kot dela, ki bi jih opravljale (npr. čistilka, natakarica, delavka v proizvodnji), ali pa so omenile, da imajo sedaj posebej v kontekstu materinstva drugačne zahteve glede pogojev dela, kot so jih imele nekoč (npr. delo bliže doma, delo, ki ne zahteva dolgih delavnikov). Ugotovitve raziskave lahko povežem z dognanji Kulika (2000), da je za ženske v primerjavi z moškimi bolj verjetno, da bodo zavrnilo delo v primeru, ko bi le to vplivalo na njihove družinske obveznosti ali v primeru neprimernih pogojev dela.

Padec ambicioznosti in prepričanje, da v njihovem primeru kariera ni več možna, sicer nista značilni na vse intervjuvanke, vsekakor pa je upad ambicioznosti opazen, če ne na načelni ravni, pa vsaj v luči dejstva, da se prijavljajo (oziroma so se v preteklosti) tudi na razpise za nižje kvalificirana delovna mesta.

4.4.2 Vzroki brezposelnosti so zunanji

Predpostavke, da bodo kot vzroke svoje brezposelnosti intervjuvanke bolj kot objektivne okoliščine navajale izbiro študija, osebne (nezadostne) kompetence ali druge subjektivne okoliščine, ne morem potrditi. Kljub temu, da so nekatere omenile, da razloge iščejo tudi pri sebi, to nikakor ni bilo prevladujoče mnenje. Poleg fleksibilizacije trga dela, katere se zavedajo, saj so bile podvržene začasnim oblikam dela, iztek pogodb za določen čas pa je tudi en od glavnih vzrokov za nastanek brezposelnosti intervjuvank, so omenile tudi diskriminacijo žensk v rodni dobi. Slednje potrjuje ugotovitve drugih raziskav (glej Kanjuo Mrčela in Černigoj Sadar 2006, 717), ki kažejo, da posredna diskriminacija žensk v Sloveniji obstaja. Slabo gospodarsko stanje, ki je zmanjšalo število delovnih mest za terciarno izobražen kader (Čelebič 2014), sicer navajajo kot vzrok za svojo brezposelnost, vendar pogosto to relativizirajo, saj menijo, da je gospodarska kriza pogosto le izgovor oziroma nima significantnega vpliva, ker je s pomočjo nepotizma oziroma osebnih zvez in poznanstev relativno lahko priti do zaposlitve. Poglavitni razlog brezposelnosti preučevana skupina žensk tako vidi v manku »pravih« osebnih zvez in poznanstev. Kljub temu, da je oseba v

individualizirani družbi sama odgovorna za vzpostavljanje in vzdrževanje teh vezi (Ule 2014), intervjuvanke manka socialne mreže, ki bi jim lahko zagotovila plačano delo oziroma zaposlitev, ne dojemajo kot subjektivnega vzroka za brezposelnost, ampak bolj kot zunanjo okoliščino, na katero nimajo veliko vpliva.

4.4.3 Odnos do moške in ženske vloge v družbi in družini ostaja enak

Intervjuvanke niso navajale, da bi zaradi njihove brezposelnosti prišlo do spremembe njihovega mišljenja do vloge moških in žensk v družbi in družini. Koncepta moškega kot edinega hranilca družine na teoretični ravni ne zavračajo, menijo, da je to osebna odločitev posameznikov, ki takšno družino sestavljajo, sebe pa si v tej poziciji prostovoljno ne predstavljajo. Večinoma so mnenja, da moški zaradi tradicionalnega koncepta delitve vlog po spolu, ki je še vedno prisotna, (čustveno) težje prenašajo brezposelnost, vendar pri tem dodajajo, da moški lažje najdejo plačano delo, tako da so glede tega vendarle na boljšem kot ženske.

4.4.4 Stereotipi in (slabši) medosebni odnosi

Negativni stereotipi glede brezposelnosti, ki vključujejo predstavo o brezposelnih osebah kot lenih in neaktivnih osebah, so, sodeč po raziskavi, (še vedno) prisotni. Navedle so jih tako intervjuvanke same, saj so imele v času svojega izobraževanja o drugih brezposelnih osebah pogosto identično stereotipno mnenje. Ob lastni izkušnji brezposelnosti ga navajajo kot zmotnega, nekatere pa opažajo tudi, da se medijsko prikazovanje in dojemanje brezposelnosti v družbi spreminjata oziroma postajata bolj v skladu z realnostjo. Kljub temu so bile s strani svoje socialne mreže oziroma njim bližnjih oseb že deležne opaznanj, ki jih same dojemajo kot stereotipne in ki so jih tudi čustveno prizadele. Brezposelnost je v primeru nekaterih intervjuvank precej vplivala na partnerski odnos, saj so navajale tako (prostovoljno) podreditev partnerju kot tudi (možni in dejanski) razpad partnerske zveze.

4.4.5 Neplačano domače delo opravlja (izključno) brezposelna ženska

Raziskava je pokazala, da brezposelne izobražene ženske, ki živijo s partnerjem (ali so živele v preteklosti kot v primeru ene izmed intervjuvank), opravijo več neplačanega družinskega dela kot partner, večji delež tovrstnega dela v primerjavi z obdobjem, ko je imela plačano delo, pa opravlja tudi intervjuvanka, ki partnerja nima. Nobena ni izrazila

mnenja, da jo gospodinjsko delo osrečuje, ji daje zadovoljstvo ali signifikantno pozitivno vpliva nanjo. Večinoma so ga označevale kot delo, ki ga je pač treba opraviti oziroma delo, s katerim »se zamotijo«. Čeprav so nekatere opravljale več neplačanega družinskega dela kot partner tudi v času, ko so imele zaposlitev oziroma drugo plačano delo v javni sferi, iz odgovorov lahko sklepam, da si želijo enake porazdelitve dela med partnerjema, čeprav do tega v praksi ne prihaja vedno. Pri vprašanju o gospodinjskem delu se je izkazalo, da ga vse bolj ali manj dojemajo kot samoumevnega, saj so podajale odgovore, da je »to pač treba narediti« oziroma da o njem ne razmišljajo preveč. Dve intervjuvanki sta sicer izrazili namero, da bi v primeru svoje zaposlitve najeli gospodinjsko pomočnico. Intervjuvanke v partnerski zvezi so, velikokrat v celotnem deležu, prostovoljno prevzele opravljanje neplačanega domačega dela. Svojo odločitev so utemeljevale kot samoumevno, saj imajo v primerjavi s partnerjem, ki opravlja plačano delo v javni sferi, več časa, poleg tega pa se počutijo dolžne, da to delo opravijo one. Pri dveh intervjuvankah sta sicer partnerja izkazala namero, da pri gospodinjskem delu dejavnejše sodelujeta, vendar sta ju intervjuvanki zavrnila predvsem iz razloga, da imata oni več časa. Razen ene intervjuvanke, ki je izrazila, da zaradi njene brezposelnosti in posledično opravljanja celotnega deleža neplačanega domačega dela prihaja tudi do izkoriščanja, druge niso navedle, da bi jih večji delež opravljanja neplačanega dela kakorkoli obremenjeval.

4.4.6 Materinstvo blaži psihološko breme brezposelnosti

Kot najbolj signifikanten vpliv brezposelnosti lahko navedem vpliv na materinsko vlogo. Možnost, da se lahko matere bolj posvečajo skrbi in vzgoji otrok, sploh tistih v predšolskem obdobju, intervjuvanke navajajo kot praktično edini pozitiven vpliv njihove brezposelnosti. Relacija brezposelna mati-otrok deluje pozitivno v obe smeri, po eni se mati lahko intenzivno posveča potrebam otroka, po drugi pa otrok pozitivno vpliva na mater, ki lažje zapolni in tudi osmisli svoj vsakdan. Izsledki tako kažejo na skladnost z drugimi raziskavami, da otroci blažijo negativne psihološke posledice brezposelnosti (Artazcoz in drugi 2004) in da brezposelne matere posvetijo več časa otrokom kot v obdobju plačanega dela (Solaz 2005). Dve intervjuvanki sta sicer povedali, da ju skrbi, kako bosta finančno poskrbeli za otroka, vseeno pa je pri intervjuvankah prevladovalo mnenje, da otroci ublažijo negativne posledice brezposelnosti ter da je brezposelnim materam v primerjavi z brezposelnimi ženskami, ki otrok nimajo, iz tega vidika verjetno lažje. Glede vpliva brezposelnosti na možnost

starševstva raziskava ni podala enoznačnih izsledkov. Če je pri nekaterih intervjuvankah signifikantno vplivala na odločitev za (predvsem drugega) otroka, je pri drugih pomenila odlog odločitve za nekaj let oziroma je vodila do tega, da intervjuvanka otrok nima.

4.4.7 Psihološke posledice so negativne

Psihološke posledice na vse intervjuvanke so očitne. Če bi pri nekaterih sicer težko trdili, da je doživljanje brezposelnosti pri intervjuvankah potekalo v linearnem zaporedju v skladu dognanji različnih avtorjev (npr. Madonia v Bratina 1992; Bakke v Svetlik 1985), ki omenjajo predvsem šok, optimizem, pesimizem in fatalizem, pa ugotovitve raziskave ne predstavljajo velikega odmika od dognanj v preteklosti. O šoku, o katerem so nekatere intervjuvanke sicer poročale, bi težko govorili pri vseh, razlog za to pa je po vsej verjetnosti v dejstvu, da so zaradi prekernih oblik dela brezposelnost (pogojno) pričakovale. Zelo pozitivne (sicer kratkotrajne) posledice izgube zaposlitve omenja le intervjuvanka, ki je izgubila zaposlitev v podjetju, kjer so bili delovna intenzivnost in pričakovanja delodajalca nadpovprečno visoka. Čeprav so tudi nekatere druge označile začetek brezposelnosti kot »dopust«, vendar ob tem takoj povedale, da je to trajalo zelo kratko obdobje (npr. nekaj dni), ne moremo trditi, da je bil prehod iz plačanega dela v javni sferi zaposlitve (z izjemo ene intervjuvanke) psihično ugoden. Po začetnem negativnem vplivu brezposelnosti je pri intervjuvankah navadno sledilo tudi optimistično obdobje, vendar nobena ni navajala, da to obdobje še traja. Večinoma pri sebi opažajo negativne posledice brezposelnosti oziroma se jih zavedajo ter jih večinoma poskušajo omiliti predvsem s skrbjo za otroke ali dejavnostmi, ki ne zahtevajo (večjih) finančnih vložkov. Svoje doživljanje brezposelnosti velikokrat opišejo kot »vzpone in padce«, pri nekaterih pa je mogoče govoriti tudi o fatalizmu predvsem glede iskanja zaposlitve prek pričakovanih kanalov (npr. pošiljanja ponudb za razpisana delovna mesta), saj menijo, da je tovrstno iskanje plačanega dela neučinkovito in se ga niti ne poslužujejo več. Kot najbolj očitno posledico brezposelnosti lahko izpostavimo padec samozavesti, nekatere pa so ob tem govorile tudi o ponižanju in občutku sramu.

4.4.8 Poslabšanje duševnega zdravja

Glede vplivov na zdravje lahko zaključim, da brezposelnost negativno vpliva na njihovo duševno zdravje, medtem ko glede vplivov na telesno zdravje ne morem navesti konkretnjših zaključkov. Čeprav so nekatere intervjuvanke nakazale, da je prišlo tudi do poslabšanja fizičnega zdravja, vendar o tem niso želele konkretnje govoriti, ne morem z gotovostjo potrditi, da brezposelnost negativno vpliva na telesno zdravje intervjuvank. Po drugi strani so namreč respondentke navajale, da imajo več kondicije, vendar to lahko pripišem aktivnostim, ki jih opravljajo skupaj z (malimi) otroci.

4.4.9 Potrjena hipoteza o vračanju k tradicionalni vlogi ženske

Raziskava med osmimi brezposelnimi terciarno izobraženimi ženskami kaže, da se k tradicionalni vlogi ženske vračajo tako prostovoljno kot neprostovoljno. Prostovoljnost je mogoče opaziti v tem, da nase prevzamejo signifikanten, če ne kar celoten delež neplačanega družinskega dela, neprostovoljnost pa v tem, da neparticipacije na trgu dela (vsaj v začetku pri nekaterih) niso izbrale same, poleg tega pa opravljanje neplačanega družinskega dela večinoma od njih pričakuje tudi okolica.

5 SKLEP

Tradicionalna vloga ženske kot matere in gospodinje je kljub prevladujočim mitom o ženski »naravni« vlogi (Oakley 2000; Jogan 2001) začela izgubljati na pomenu. Participacija na trgu dela in vključenost v izobraževalni sistem sta vplivali tudi na delitev neplačanega dela v zasebni sferi. Kljub temu, da v Sloveniji vključenost moških pri opravljanju tega dela napreduje počasi ter večji delež še vedno opravijo ženske, so premiki opazni, predvsem pri večji delitvi neplačanega dela med mlajšo populacijo (Černigoj Sadar 2000) ter med bolj izobraženimi osebami (Humer in Kuhar 2013).

Na področju Slovenije se je, tudi pod vplivom socialistične preteklosti, kjer je bila polna zaposlitev žensk pričakovana (Kanjuo Mrčela in drugi 2010), po spremembi družbenega sistema leta 1991 ohranjala visoka vključenost žensk na trgu dela (Sedmak in Medarič 2007). S naraščajočo fleksibilizacijo trga dela (Kanjuo Mrčela in Ignjatović 2004) in povečevanjem brezposelnosti (ZRSZ 2015) pa se je začela situacija spreminjati, tudi v primeru terciarno izobraženih žensk. Prav slednje so v primerjavi z izobraženimi moškimi v zadnjih letih v večjem deležu izpostavljene brezposelnosti; v naraščajoči skupini terciarno izobraženih brezposelnih oseb sta namreč kar dve tretjini žensk (SURs 2016e). Ženske, ki z izobraževanjem že tako pridobijo manj kot moški (Kozmik 2000), se lahko tako – kljub ambicioznosti, izobraženosti in želji po karieri – (ponovno) znajdejo (zgolj) v vlogi žene in matere. Brezposelnost namreč vpliva na dinamiko opravljanja neplačanega dela v družini, saj brezposelna oseba (tako ženska kot moški) lahko opravi več neplačanega dela, kot ga je v času zaposlitve, signifikantno pa se poveča predvsem delež, ki ga opravi brezposelna ženska (Solaz 2005).

V primerih brezposelnih terciarno izobraženih žensk, starih med 30 in 40 let ugotavljamo večino trendov na področju izobraževanja in zaposlovanja, ki so značilni za obdobje od devetdesetih let prejšnjega stoletja do danes. Bile so del množičnih generacij študentov, večinoma so se izobraževale na družboslovnem področju, med in po študiju pa so bile izpostavljene fleksibiliziranemu trgu dela, ki je sprva prizadel predvsem mlajšo populacijo, kateri so takrat pripadale. Prav tako omenjena skupina žensk »potrjuje« trend večanja brezposelnosti terciarno izobraženega (predvsem ženskega) kadra, ki je opazen v zadnjih letih. Kljub temu gre za (starostno) skupino, ki je v aktivni politiki zaposlovanja pogosto spregledana.

Čeprav je iskanje vzrokov za brezposelnost terciarno izobraženih žensk velikokrat zreducirano na individualno (napačno) odločitev, za ženske v tem starostnem obdobju tega ne morem trditi, saj gre za posameznice, ki so se izobraževale v obdobju, ko – kot navajajo v raziskavi – zanje primernih služb ni primanjkovalo, terciarna izobrazba pa je pomenila dobro popotnico na trg dela. Opozoril glede možne brezposelnosti z redkimi izjemami večinoma niso zaznale, imele so želje po aktivni participaciji na trgu dela ter svoje prihodnosti niso videli izključno v vlogi žene in matere. V novi realnosti prevzemajo večji delež neplačanega družinskega dela, matere pa se poleg tega predvsem posvečajo vzgoji (predšolskih) otrok.

Vzroke za brezposelnost, ki na brezposelne izobražene ženske, splošno gledano, vpliva negativno, iščejo predvsem v umankanju (pravih) socialnih mrež, ki bi jim lahko pomagale na poti do zaposlitve. Soočajo se z zmanjšanjem samozavesti in nižanjem ambicij ter so pripravljene vstopiti nazaj na trg dela, vendar zaradi preteklih neuspešnih poskusov nekatere pri iskanju zaposlitve tudi obupajo.

Domestifikacija žensk, ki je bila značilna za pretekla obdobja, ko ženske niso imele formalne možnosti participacije na trgu dela, tako ponovno pridobiva na pomenu. S posredno diskriminacijo pri (ne)zaposlovanju žensk zaradi možnosti starševstva oziroma koriščenja pravic iz naslova starševskega varstva, večanjem brezposelnosti žensk, tudi izobraženih, bo neprostovoljna domestifikacija ponovno lahko stopila v ospredje. Vprašanje, ki se zastavlja za prihodnost, je, ali se bo to odražalo tudi pri javnem mnenju oziroma pri ženskah samih in bodo koncept moškega kot edinega hranilca družine tudi same ponotranjile. Vsaj pri obravnavani skupini žensk v srednjih letih je še vedno prisotno stališče o dejavni vlogi žensk na trgu dela, saj si položaja, omejenega zgolj na materinstvo in gospodinjstvo, ne želijo. Stanje na trgu dela oziroma fleksibilizacija ter brezposelnost tako nedvomno vplivajo na izobražene ženske in jih usmerjajo k njihovi (ne)prostovoljni vrnitvi v tradicionalno vlogo.

6 LITERATURA

1. Artazcoz, Lucía, Joan Benach, Carme Borrell in Immaculada Cortès. 2004. Unemployment and Mental Health: Understanding the Interactions Among Gender, Family Roles, and Social Class. *American Journal Of Public Health* 94 (1): 82–88.
2. Beauvoir, Simone de. 1999. *Drugi spol*. Ljubljana: Delta.
3. Beck, Ulrich. 2001. *Družba tveganja: na poti v neko drugo modernost*. Ljubljana: Krtina.
4. --- 2003. *Kaj je globalizacija? Zmote globalizma - odgovori na globalizacijo*. Ljubljana: Krtina.
5. --- in Elizabeth Beck-Gernsheim. 2006. *Popolnoma normalni kaos ljubezni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
6. Biernacki, Patrick in Dan Waldorf. 1981. Snowball Sampling: Problems and Techniques of Chain Referral Sampling. *Sociological Methods & Research* 10 (2): 141–163.
7. Bock, Gisela. 2004. *Ženske v evropski zgodovini: od srednjega veka do danes*. Ljubljana: Založba /*cf.
8. Bratina, Aleksander. 1992. Izguba zaposlitve in brezposelnost – bitka s stresom. *Psihološka obzorja (Ljubljana)* 1 (1): 63–66.
9. Brečko, Barbara Neža. 2005. Istospolno usmerjeni: metodologija raziskovanja skritih populacij. *Družboslovne razprave* 21 (49/50): 107–118.
10. Cerovšek, Dalia in Goran Lukić. 2013. *Problemska analiza položaja mladih na trgu dela v luči agende dostojnega dela: s predlogi ukrepov za znižanje stopnje brezposelnosti mladih v Sloveniji*. Ljubljana: Zveza svobodnih sindikatov Slovenije.
11. Cottle, Thomas J. 1992. When you stop, you die: the human toll of male unemployment. *Commonweal* 119 (12): 15–18.

12. Čelebič, Tanja. 2014. *Terciarno izobraževanje v Sloveniji – vključenost, učinkovitost, kakovost, financiranje in zaposljivost*. Ljubljana: Urad RS za makroekonomske analize in razvoj.
13. Černigoj Sadar, Nevenka. 1985. Izkušnje plačanega dela in družine. *Družboslovne razprave* 2 (3): 55–65.
14. --- 1993. Partnersko načrtovanje karier. *Psihološka obzorja (Ljubljana)* 2 (3/4): 173–180.
15. --- 2000. Spolne razlike v formalnem in neformalnem delu. *Družboslovne razprave* 16 (34/35): 31–52.
16. --- in Doroteja Verša. 2002. Zaposlovanje žensk. V *Politika zaposlovanja*, ur. Ivan Svetlik, Jože Glazer, Alenka Kajzer in Martina Trbanc, 397–443. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
17. Diette, Timothy M., Arthur H. Goldsmith, Darrick Hamilton in William Darity Jr. 2012. Causality in the Relationship between Mental Health and Unemployment. V *Reconnecting to Work: Policies to Mitigate Long-Term Unemployment and Its Consequences*, ur. Lauren D. Appelbaum, 63–94. Kalamazoo, Michigan: W.E. Upjohn Institute for Employment Research.
18. Dominkuš, Davor. 2002. Zaposlovanje dolgotrajno brezposelnih. V *Politika zaposlovanja*, ur. Ivan Svetlik, Jože Glazer, Alenka Kajzer in Martina Trbanc, 320–336. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
19. Easterby-Smith, Mark, Richard Thorpe in Andy Lowe. 2005. *Raziskovanje v managementu*. Koper: Fakulteta za management.
20. Eurostat. 2016. *Employment and activity by sex and age - annual data*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-datasets/-/LFSI_EMP_A (1. maj 2016).
21. Ferligoj, Anuška, Tanja Rener in Mirjana Ule. 1990. *Ženska, zasebno, politično ali »Ne vem, sem neodločena«*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

22. Flere, Sergej in Miran Lavrič. 2005. Družbene neenakosti in terciarno izobraževanje na Slovenskem: vpogled v odnos med šolskim sistemom in socialno strukturo. *Teorija in praksa* 42 (4/6): 730–744.
23. Glass, Christy in Janette Kawachi. 2001. Winners and losers of reform? Gender and unemployment in Poland and Hungary. *Review Of Sociology Of The Hungarian Sociological Association* 7 (2): 109–140.
24. Goldstein, Joshua R., Michaela Kreyenfeld, Aiva Jasilioniene in Deniz Karaman Örsal. 2013. Fertility reactions to the "Great Recession" in Europe: Recent evidence from order-specific data. *Demographic Research* 29: 85–103.
25. Hernja Masten, Marija. 1998. Bogaboječa, možu pokorna, preudarna, pametna, izobražena, a nešolana ženska. V *Izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes*, ur. Tjaša Mrgole Jukič, 25–46. Ptuj: Zgodovinski arhiv.
26. Hrženjak, Majda. 2007. *Nevidno delo*. Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije.
27. Humer, Živa in Metka Kuhar. 2013. Enakopravnost partnerjev kot proces. *Socialno delo* 52 (4): 221–235.
28. Ignjatović, Miroljub. 2002a. *Družbene posledice povečanja prožnosti trga delovne sile*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
29. --- 2002b. Trg delovne sile v Sloveniji v devetdesetih letih 20. stoletja. V *Politika zaposlovanja*, ur. Ivan Svetlik, Jože Glazer, Alenka Kajzer in Martina Trbanc, 12–31. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
30. Jacobs, Jerry A. in Kathleen Gerson. 2004. *The Time Divide: Work, Family, and Gender Inequality*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
31. Jamieson, Lynn. 1998. *Intimacy: personal relationships in modern societies*. Oxford: Polity Press.
32. Jogan, Maca. 1990. *Družbena konstrukcija hierarhije med spoloma*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.

33. --- 2000. Postsocializem in androcentrizem. *Družboslovne razprave* 16 (34–35): 9–30.
34. --- 2001. *Seksizem v vsakdanjem življenju*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
35. --- 2004. Slovenska (postmoderna) družba in spolna neenakost. *Teorija in praksa* 41 (1–2): 361–376.
36. --- 2006. Enakost med spoloma in moškosrediščna tradicija v slovenski družbi. *Socialno delo* 45 (3–5): 197–205.
37. Kanjuo Mrčela, Aleksandra. 2002: Sodobna rekonceptualizacija dela: delo med racionalnim in emocionalnim. *Teorija in praksa* 39 (1): 30–48.
38. --- in Miroljub Ignjatović. 2004. Neprijazna fleksibilizacija dela in zaposlovanja – potreba po oblikovanju varne fleksibilnosti. V *Razpoke v zgodbi o uspehu*, ur. Ivan Svetlik in Branko Ilič, 230–258. Ljubljana: Sophia.
39. --- in Nevenka Černigoj Sadar. 2006. Starši med delom in družino. *Teorija in praksa* 43 (5–6): 716–736.
40. ---, Alena Křížková in Beata Nagy. 2010. Enakost spolov na trgih delovne sile v Republiki Češki, na Madžarskem in v Sloveniji v obdobju gospodarske tranzicije in pristopa k Evropski uniji. *Teorija in praksa* 47 (4): 646–670.
41. Kokko, Katja, Lea Pulkkinen in Minna Puustinen. 2000. Selection into long-term unemployment and its psychological consequences. *International Journal Of Behavioral Development* 24 (3): 310–320.
42. Kozmelj, Andreja. 2015a. *Število študentov v Sloveniji precej upadlo, a še vedno študira skoraj polovica mladih (19–24 let)*, 15. maj 2015. Dostopno prek: <http://www.stat.si/StatWeb/prikazi-novico?id=5185&idp=9&headerbar=7> (16. april 2016).
43. --- 2015b. *V letu 2014 terciarno izobraževanje končalo 18.400 diplomantov, največ na področju družboslovja*, 26. maj 2015. Dostopno prek: <http://www.stat.si/StatWeb/prikazi-novico?id=5209&idp=9&headerbar=7> (16. april 2016).

44. Kozmik, Vera. 2000. Učenje – zagotovilo uspeha tudi za ženske? V *Izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes II*, ur. Tjaša Mrgole Jukič, 237–261. Ptuj: Zgodovinski arhiv, Ljubljana: Urad za žensko politiko pri Vladi Republike Slovenije.
45. Kreyenfeld, Michaela. 2010. Uncertainties in Female Employment Careers and the Postponement of Parenthood in Germany. *European Sociological Review* 26 (3): 351–366.
46. Kulik, Liat. 2000. Jobless men and women: A comparative analysis of job search intensity, attitudes toward unemployment, and related responses. *Journal Of Occupational & Organizational Psychology* 73 (4): 487–500.
47. Leana, Carrie R. in Daniel C. Feldman. 1988. Individual Responses to Job Loss: Perceptions, Reactions, and Coping Behaviors. *Journal Of Management* 14 (3): 375–389.
48. McKee-Ryan, Frances M., Zhaoli Song, Connie R. Wanberg in Angelo J. Kinicki. 2005. Psychological and Physical Well-Being During Unemployment: A Meta-Analytic Study. *Journal Of Applied Psychology* 90 (1): 53–76.
49. Meer, Peter. 2014. Gender, Unemployment and Subjective Well-Being: Why Being Unemployed Is Worse for Men than for Women. *Social Indicators Research* 115 (1): 23–44.
50. Mesec, Blaž. 1998. *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
51. Mills, Charles Wright. 1959. *The sociological imagination*. New York: Oxford University Press.
52. Nordenmark, Mikael. 1999. Employment Commitment and Psychological Well-being among Unemployed Men and Women. *Acta Sociologica* 42 (2): 135–146.
53. Oakley, Ann. 2000. *Gospodinja*. Ljubljana: Založba /*cf.
54. Pailhé, Ariane in Anne Solaz. 2008. Time with Children: Do Fathers and Mothers Replace Each Other When One Parent is Unemployed? *European Journal Of Population* 24 (2): 211–236.

55. Patton, Wendy in Ross Donohue. 1998. Coping with long-term unemployment. *Journal Of Community & Applied Social Psychology* 8 (5): 331–343.
56. Paul, Karsten I. in Klaus Moser. 2009. Unemployment impairs mental health: Meta-analyses. *Journal of Vocational Behavior* 74 (3): 264–282.
57. Podmenik, Darka in Nevenka Černigoj Sadar. 2007. V iskanju izmikajočega se cilja. V *Med javnim in zasebnim: ženske na trgu dela*, ur. Mateja Sedmak in Zorana Medarič, 43–73. Koper: Založba Annales.
58. Ranke-Heinemann, Uta. 1992. *Katoliška cerkev in spolnost*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
59. Rener, Tanja. 2000. O delu iz »ljubezni«: Politična zgodovina neplačanega ženskega dela. V *Gospodinja*, Ann Oakley, 279–301. Ljubljana: Založba /*cf.
60. Rifkin, Jeremy. 2007. *Konec dela: zaton svetovne delavske sile in nastop posttržne dobe*. Ljubljana: Krtina.
61. Sedmak, Mateja in Zorana Medarič. 2007. Vpliv zaposlitve na družinske odločitve in družinsko življenje. V *Med javnim in zasebnim: ženske na trgu dela*, ur. Mateja Sedmak in Zorana Medarič, 75–109. Koper: Založba Annales.
62. Sennett, Richard. 2008. *Kultura novega kapitalizma*. Ljubljana: Založba /*cf.
63. Smolej, Simona. 2009. Negativne plati fleksibilizacije zaposlovanja. *Socialno delo* 48 (4): 199–206.
64. Sobotka, Tomáš, Vegard Skirbekk in Dimiter Philipov. 2011. Economic Recession and Fertility in the Developed World. *Population & Development Review* 37 (2): 267–306.
65. Solaz, Anne. 2005. Division of Domestic Work: Is There Adjustment Between Partners when One is Unemployed? *Review Of Economics Of The Household* 3 (4): 387–413.

66. Stanovnik, Tine, Mitja Čok in Nataša Kump. 2006. The Gender Dimensions of Social Security Reform in Slovenia. V *The gender dimensions of social security reform: case studies of Romania and Slovenia* (2), ur. Elaine Furtz, 93–172. Budapest: International Labour Organization.
67. SURS. 2016a. *Študentje terciarnega izobraževanja po starosti in spolu, Slovenija, letno*. Dostopno prek: http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=0955002S&ti=&path=../Database/Dem_soc/09_izobrazevanje/08_terciarno_izobraz/01_09550_vpisani_splosno/&lang=2 (16. april 2016).
68. --- 2016b. *Študentje terciarnega izobraževanja po vrsti izobraževanja in načinu študija, Slovenija, letno*. Dostopno prek: http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=0955001S&ti=&path=../Database/Dem_soc/09_izobrazevanje/08_terciarno_izobraz/01_09550_vpisani_splosno/&lang=2 (15. april 2015).
69. --- 2016c. *Delovno aktivno prebivalstvo, registrirane brezposelne osebe in stopnje registrirane brezposelnosti po občinah prebivališča in spolu, Slovenija, letno*. Dostopno prek: http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=0775360S&ti=&path=../Database/Dem_soc/07_trg_dela/05_akt_preb_po_regis_virih/01_07753_aktivno_preb_letno_povp/&lang=2 (17. april 2016).
70. --- 2016č. *Delovno aktivno prebivalstvo, registrirano brezposelne osebe in stopnje registrirane brezposelnosti glede na trajanje brezposelnosti po kohezijskih in statističnih regijah, Slovenija, letno*. Dostopno prek: http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=0775370S&ti=&path=../Database/Dem_soc/07_trg_dela/05_akt_preb_po_regis_virih/01_07753_aktivno_preb_letno_povp/&lang=2 (16. april 2016).
71. --- 2016d. *Delovno aktivno prebivalstvo, registrirano brezposelne osebe in stopnje registrirane brezposelnosti po starostnih skupinah, kohezijskih in statističnih regijah, Slovenija, letno*. Dostopno prek: http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=0775390S&ti=&path=../Database/Dem_soc/07_trg_dela/05_akt_preb_po_regis_virih/01_07753_aktivno_preb_letno_povp/&lang=2 (15. april 2016).

72. --- 2016e. *Prebivalstvo, staro 15 ali več let, po statusu aktivnosti, spolu in izobrazbi, Slovenija, letno*. Dostopno prek: http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=05G3004S&ti=&path=../Database/Dem_soc/05_prebivalstvo/20_soc_ekon_preb/03_05G30_aktivnost/&lang=2 (18. april 2016).
73. Svetlik, Ivan. 1985. *Brezposelnost in zaposlovanje*. Ljubljana: Delavska enotnost.
74. Šadl, Zdenka. 2002. Emocionalno delo in intimni odnosi v pozni modernosti. *Družboslovne razprave* 18 (39): 59–71.
75. --- 2004. Najete gospodinje in nadomestne matere: naraščanje plačanega družinskega dela in reprodukcija družbene neenakosti. *Teorija in praksa* 41 (5–6): 979–991.
76. --- 2006. Plačano gospodinjsko delo v Sloveniji. *Družboslovne razprave* 22 (53): 33–54.
77. Ule, Mirjana. 2014. Spremembe vsakdanjega življenja in življenjskih potekov v sodobnih globaliziranih družbah. *Teorija in praksa* 51 (pos. št.): 309–327.
78. UNESCO. 1997. *International Standard Classification of Education ISCED 1997*. Dostopno prek: http://www.unesco.org/education/information/nfsunesco/doc/isced_1997.htm (16. april 2016).
79. --- 2011. *International Standard Classification of Education ISCED 2011*. Dostopno prek: <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/isced-2011-en.pdf> (16. april 2016).
80. UMAR. 2002. *Poročilo o razvoju 2002*. Dostopno prek: http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/pr/2002/pr2002.pdf (15. april 2016).
81. --- 2010. *Ekonomska kriza se že odraža na življenjskih pogojih prebivalstva*. 24.03.2010. Dostopno prek: http://www.umar.gov.si/informacije_za_javnost/obvestila_in_sporocila_za_javnost/obvestilo/zapisi/ekonomska_kriza_se_ze_odraza_na_zivljenjskih_pogojih_prebivalstva/ (20. april 2016).

82. --- 2014. *Poročilo o razvoju 2014*. Dostopno prek: http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/pr/2014/POR_2014.pdf (20. april 2016).
83. --- 2015. *Poročilo o razvoju 2015*. Dostopno prek: http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/pr/2015/PoR_2015.pdf (15. april 2016).
84. ZRSZ in Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti. 2013. *Mladi in trg dela*. Dostopno prek: https://www.ess.gov.si/_files/4809/mladi_in_trg_dela.pdf (17. februar 2016).
85. ZRSZ. 2014. *Analiza brezposelnih oseb v starosti od 30 do 49 let*. Dostopno prek: http://www.ess.gov.si/_files/7729/analiza_bo_od_30_do_49 лет.pdf (17. februar 2016).
86. --- 2015. *Dolgotrajno brezposelne osebe*. Dostopno prek: https://www.ess.gov.si/_files/7100/Analiza_DBO.pdf (17. februar 2016).
87. Žakelj, Tjaša in Alenka Švab. 2009. Usklajevanje dela in družine: med zakonodajnimi spodbudami in vsakdanjim življenjem. *Socialno delo* 48 (4): 215–226.
88. Žnidaršič Žagar, Sabina. 2007. Historična perspektiva – aktualni položaj žensk na trgu dela v Republiki Sloveniji. V *Med javnim in zasebnim: ženske na trgu dela*, ur. Mateja Sedmak in Zorana Medarič, 11–41. Koper: Založba Annales.